

Szépirodalom

Tamás Dénes: Szakítás	5
Nagy Tímea versei	7
Kopriva Nikolett versei	10
Imre Eszter: A nyugalom terei	16
Török Ábel: A fényesszórú bika	24
Miklóssi Szabó István: Démenotar	31
Böröczki Csaba: Jégbüfé	40
Pintea László: Romos épületben	48
Bajna György versei	54
Bíró József versei	56
Marczinka Csaba versei	58
Simó Márton: Jobb Gyurka boldogsága	61
Ferencz Imre: Oltár és gyalupad	80

Pályakép

„A versnek nem csupán esztétikája, hanem etikája is van” (Zsidó Ferenc beszélgetése Ferencz Imrével)	82
---	----

Aranyág

Keszeg Vilmos: A nevetés helyzetei, formái és funkciói a kommunista és a posztkommunista Romániában	98
--	----

Ujjlenyomat

Hoppál Bulcsú: Egy „székelyudvarhelyi kollégiumi tanár”, Haáz Rezső újonnan fellelt akvarellje	129
---	-----

Irattár

Iványi Márton Pál: Cseres Tibor és a világháborús szörnyűségek „második, nagyobb felének” emlékezete	137
---	-----

Vox Temporis

„Számba kell venni az értékeinket, azok őrzőit, hogy felmutathassuk a közösségnek” (Simó Márton beszélgetése László János vállalkozóval)	145
---	-----

Szemle

Borsodi L. László: Nemek és igenek, valami világféle (Ferencz Imre lírai triptichonjáról)	160
Böjthe Pál: Egy gyermek szemében az elrontott világ (Visky András: Kítelepítés)	174
Előfizetők névsora	180

E lapszámunkat Ferencz Imre munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Tamás Dénes

SZAKÍTÁS

Megérteni egy szakítást:
egy háborút megérteni.

Lehetetlen.

A nyilat rég kilőtték.
Már az Édenkertben hallható volt
surrogása.
Ölelésnek vélted,
ahogy átütötte tested.
Felfogta zuhanásod.

Amikor először ágyba mentünk,
egy hulla feküdt közénk.
Azóta bomlásnak indult.
Mi pedig gyönyörű napjainktól kísérve
összeértünk a rothadásban.

Légió a nevünk,
mert sokan vagyunk.
Szegény ördögösök.
Molyrágta szeretőink,
régí sérelmeink,
apáink, anyáink
tolonganak a közön.

Egy roncsderbinek
lehet-e győztese?

Elviselni,
hogyan ezen a csatatéren
mindenki vétlen.

Hogy itt öntudatlan angyalok
valamilyen mennyei ártatlanságban
gyilkosokká nőnek.

Leszakad a kéz a kiosztott pofontól.
A menekülésben letörnek a lábak.
Két vérző, fej nélküli törzs marad,
ami egy végtelen sakktáblán
egymásnak mattot ad.

Egy történet kellene,
amiben összeérnek a szilánkok.
Ami időt ad a gyógyuláshoz.
Fáradtan magyarázkodsz.

A miérték sohasem,
csak az egymásnak adott sebek
valóságosak.

Nagy Tímea

OK NÉLKÜL

A hullámpalából kiválik két törött cserép,
mohalepte papagájok faragott levelű fákon,
csendből vágott fametszet fakuló nyarakból,
mint amilyen a gyerekkor.

Kiürült kelyhek odabenn.

Kinn a szárítókötelen csak aranyhaj,
a japánbirs vére az áprilisi havon
korall és bíbor.

A kamrában kerámiák televényei.

Örökké nyíló monokróm virágok,
levél és tövisek nélküli rózsák,
szirmaik mint egy gyerekarcú
idős asszony ráncai.

Ahogy senki sem járja ok nélkül
az erdőt, ok nélkül senki sem
jár egy olyan házat, ahol már nem laknak,
senki sem járhatja ok nélkül az olyan szobákat,
ahonnan elköltöztek, ahol az eltávozottak után
kietlen tereken
némán kiáltanak a tárgyak.

A széktámlán az utoljára felvett kabát.

Suhognak a fényben a feszület előtt,
táncolnak a testetlen ruhák.

ÉGEN A KERTET

Viaszforma angyalok fedezik el az arcom,
gyertyaoltót tartanak tekintetem elé.

Fázom. Nehezen érti a bőr,
amíg ujjbegyre olvad a fénycsík.

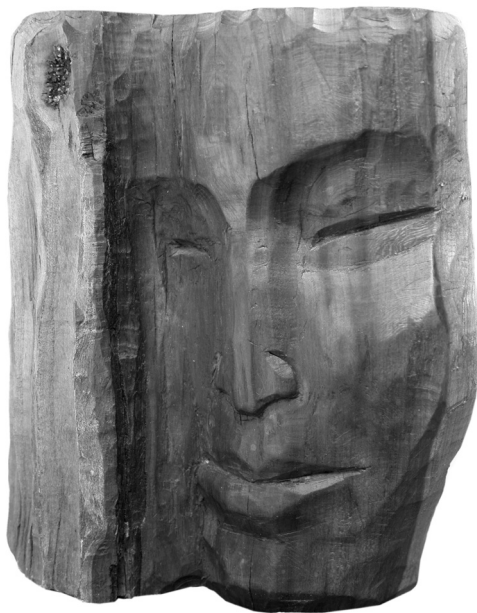
Rózséből fonja a látóhatárt,
vadszőlőt hagy felfutni rá a kertész.
A tavasz virággal hantol, a fagy
elviszi a gyerekeket, akik voltunk.
A kert végében üres a fehér szék,
tűzet néztek róla, néztem, aki a tűzet nézte,
mintha addig maradhatna,
amíg el nem engedem szememmel,
addig maradhatna, amíg őrzöm,
őrzöm az őrzőt, ébren maradva.
A Nap egy vízen úszó rózsza.
Ha láttál már vízbe dobott
virágot, tudod, miről beszélek.
Tudod, hogy a tűz úszni is tud.
Láttad már Munch sikolyát
az égen, láttad a sarjat,
mely száját és szemet növesztett,
mert elfelejtette
a kertet.

GYÁSZÉNEK

Mint a tenger,
úgy változik a fényben
a kert is.
Áldozati oltárt emelnek a
filagóriák az alkonyati tűzben.
Hó alá temetett szavak,
a papíron csak a hegygerincek látszanak,
eltemetett szavak vonulatai,
fekete betűkkel szedve.
Ünnepeljük őket, ünnepeljük,
mint a virágok utolsó születésnapjait.

A lavinát ezen az égtájon
jácint és jázmin illatából kell félni.
Lenn a völgyben
mindennap három évszak,
és ez a három évszak
három ősz.

Az első: könnytelen, mint a túl enyhe tél.
A második: lázas, mint a rozsdamarta tárgyak
a tavaszi fűben.
A harmadik: térül-fordul a nyári konyha
és a kert között,
egyre kevesebb terítéket hagyva maga után
az asztalon.

Kopriva Nikolett

GYŰJTEMÉNY

a szomszéd kislány szarvasbogarakat gyűjt.
kék-zöld páncélzatuk olykor
megcsillan az ablaküvegen.

a babonás falusiak eltaposnak
minden rovert.
csak a haldoklók mellől
nem tudják kisöpörni, állandóan
előjönnek a parketta alól,
bemásznak az elsárgult
ágyneműhuzatba.

nem beszélnek róluk,
istenről sem,
pedig az ördög ezer alakban
járkál közöttük.
talán ezért akarja ez a kislány
öntudatlanul is
felnevelni a halált.
nappal ágya alá rejti.
amikor hazaér az iskolából,
hosszasan mesél
apjáról, aki magában beszél,
mióta visszajött a keleti frontról,
az elvadult macskákról,
melyek bármelyik utcasarkon
felbukkanhatnak,
és Szűzanyáról,
aki csak áll a templomkertben,
hiába kér tőle bárki bármit,
nem tesz csodát.

PAPÍRVÁROS

elköltözött a kísértet a kertből,
magával vitte a rózsabokrot,
melynek tövében
délutánonként sziesztázott.
olykor megjelenik
a szürke szobasarkokban
üveg vörösborral a kezében,
leül az embernagyságú
Klimt-másolat alá,
kortyolgatva magyarázza, hogy
vadonatúj téglalakásokban laknak,
és hogy tömegek érkeznek naponta
ruhákkal, bútorokkal,
egy-egy egész házzal a hátukon,
vagy állandó ködökkel viaskodva,
meztelenül, kitüremkedő csontokkal,
fiatal katonák járkálnak
fel-alá fegyvertelenül,
anyjuk után kérdezősködve,
fák tövében alszanak
az árvák, akiket előre küldtek,
de nem jött utánuk senki.
özvegyek bolyonganak
a mindig üres éjszakai
kávéházak között,
melyekben a pincérek
üvegből isszák a konyakot.

az utcák rendezettek.
rendszeresen szállítják
a szemetet, kigyomlálják
a gatz a járda széléről.
a boltban nem pénzzel,
hanem emlékekkel

lehet fizetni.
ha az összes elfogyott,
minden szolgáltatás ingyenes.
hetente egyszer van lomtalanítás.
bár templom nincs a közelben,
valakik valahol
naponta kétszer harangoznak.
ekkor a város
perceken keresztül remeg.

A TÖRPE

életre kelt a törpe a gyűrött papírfecniről.
vázát egy rothadó almacsutkáról
mintáztam, fejét tulipánhagymáról,
végtagjait faágakról.
melegen öltöztettem – bélelt kabát, dupla zokni –,
ne betegítsék meg a hegyi szelek,
melyek órákig süvítenek a házban.
eleinte naphosszat mesélt
dél-amerikai vonatútjairól,
az óceánról, az ausztráliai esőerdőkről,
és hogy hogyan élte túl a spanyolnáthát.
most dézsmálja a hűtőt,
kritizálja a falak színét, a bolyhosodó szőnyeget.

villám hasított a kertben álló körtefába,
pókok lepték el a csillárt.
halottak tivornyáztak a nappaliban,
szétdobálták a vodkásüvegeket.
a szomszédok sugdolózva pletykáltak –
démon lakik a házban.

a pókok vastag hálót varrtak az ablakra,
belefulladt a fény. a szél sem jött be,

hőség olvasztotta a tárgyakat.
naponta át akartam rendezni a szobákat –
de minden szétfolyt kezem között.
leszaggattam az ablakról a hálót,
idegen hangon hívogattam a szelet.
amint megpihentem,
sötét és meleg lett ismét.
talán megsejtette, hogy bele akarom lökni
a kora reggeli ködbe –
láthatatlanná vált.
de szívverését visszhangozták a falak,
pókok szóltak a hangján,
lélegzetvételét utánozták a növények.
rám fonódtak, szorítottak.
elátkoztam minden gázt,
téptem-vágtam őket.
de újra és újra visszanőttek.
többé nem tudtam mozdulni.

a dagadó köd befolyt a kulcslyukon,
leszakította az ablakra szőtt pókhálót,
maga alá gyűrte a tárgyakat,
falakat és szobákat.
csak a törpe körvonalait kerülte el.
a konyhaasztal előtt ült.
hangomon kritizálta a falak színét,
a bolyhosodó szőnyeget.

SIVATAG

Nagyanya folyton azt bizonygatta,
előző életében Észak-Afrikában élt,
balkonjáról ellátott a Szaharáig.

Amikor meghalt, természetes strucc
költözött a kertbe.
Éjjel eggyé olvad a földdel.
Egész nap a cseresznyefa alatt
pihen, figyel, ahogy ki-be járunk
az udvaron,
gondozzuk a virágoskertet,
felvesszük nagymama ruháit.
Ha magunkkal viszünk valamit
a tárgyak közül, felemelkedik,
szárnyaival csapkod.
Fekete tollai fennakadnak
a rózsabokrokon,
a szél az utcára hordja,
látták már a piacon illatozó körték
között, boltok kirakataiban,
a templomkert többszáz éves
kövezetére tapadva.

Olykor bekopognak a szomszédok,
ingerülten mondják,
minden reggel tollak
borítják a szobákat.
Az öreg cseresznyefa már nem bírja el,
lassú korhadásba kezd.
Éjszakai vihar töri ki helyéről,
keresztbe fekteti.
Megközelíthetetlen sziget lesz az
udvar.
A rózsabokrok elporladnak,
helyükön datolyapálmák nőnek.
A strucc felfalja a nyüzsgő
hangyabolyt, lenyeli a díszköveket.
Homokszemcsék jelennek meg
a fekete földben,
napok alatt maguk alá temetik az udvart.
Száraz szél tépi a lugast,

felkavarja a homokot,
vörös derengésbe fullad a kert.
Dűnék állnak ott, ahol egykor
nagyanya háza.
A strucc a balkon helyén
rakott fészket, onnan nézi
az összezsugorodott várost.

Imre Eszter

A NYUGALOM TEREI

TERÁPIÁS SZOBA

Sokféle a nyugalom, az is, amelyik van, és az is, amelyik nincs. A szék. A szék az első. Amikor beleülök, mintha a leülés sosem érne véget. Ez a végtelenségig elnyújtott leülés, ez a térré változott mozdulat az ülepedés maga. Tágul és összehúz, süpped és emelkedik, körülölel. Keményedik, ahol nehezen találja a helyét a test, és lágy ott, ahol könnyen elhelyezkedik. Olyan ez a szék, mint a Mona Lisa tekintete: követ. Minden ülésnél más, hol kisebb, hol nagyobb, az aznapi testre van szabva. Ebben a leülésben tudom meg, hogy aznap hogy érzi magát a testem. Ez már a nyugalom. A fáradtság fáradt felismerése. A túlfolyó energia lüktetése, és az elgémberedett nőiség szemrehányása. Mire elhelyezkedem a székben, már tudom, hogy aznap ki vagyok.

Régi polgári lakás, legalább három és fél méteres belmagasság. Késő délután, a piszkosfehéren szitáló szürkület alapján november. Biztos, hogy november, hiszen ebben a hónapban született. A skorpió havában, és a skorpió eltaposhatatlan, ahogy oly sokszor mondta – kisajátította az álmomat. Benne sincs, mégis róla szól, csak nem értem, hogyan. Az ablaknál állok, a szoba sarkában. A szoba sötét, csak az utcai világítás fénye szűrődik be a résnyire nyitott ablakon. Megvilágítja az ablak sarkáig behúzott függönyt. Látom a ködöt, amire sárga foltokat szór az utcai lámpa, és látom a szűk utcát, a szemközti ház falát, a sötét ablakokat, utcába vájt zárt életeket. Csak az én ablakom nyitott, résnyire: beáramlik, befér minden, a látványnak hajszálnyi rés is elég, ha meg akarja mutatni magát. De csak a függönyt nézem. November van, tudom, de nincs hideg. Meleg sincs, csak a homeosztázis nyugalma. És a függöny leng. Puhán, lassan, éppen csak annyira, hogy lágy hullámokat vessen ebbe a homeosztázisba, és vággyal fodrozza gyomortól torokig, toroktól agyvelőig. Várok. Az utca nem az ő utcája, az ablak nem az ő ablaka. Az enyém sem. Nem is jut eszembe. Csak állok az ablakban, a könnyűkék függönyt nézem, és várok. Sosem láttam még ezt a helyet.

PRADO, 056

Április elején a Retiro parkban valószerűtlen a táj: távolról úgy néz ki, mintha hó borítaná az üvegpalota melletti füves területet. Ragyogó fény, hóvakság nélkül. A szél fehér virágokkal töltötte meg a parkot. Súlytalanul haladok át a rajta. Az üveget sosem szerettem, igazából ez az üvegpalota sem varázsol el. Az Atocha buja zöldje sokkal izgalmasabb. A Prado felé tartok. A *Gyönyörök kertje*, de a *Szent Antal megkísértése* előtt is el fogok időzni. Különös dolog úgy nyugalomra lelni, hogy a pokol földre szóródott tajtékai nyaldossák az ember bokáját, kollektív tudattalanunk és egyéni bűneink vásári zsivajában elcsendesedni. A Bruegeleket is úgy nézem, mintha egy vakmerő orvosmester felnyitotta volna a koponyámat, és gát nélkül ömölne bele minden, amit ez a két géniusz meglátott és elmondott az emberről. Vallomás: a Goyákat csak azért nézem meg, mert fiatal korában letaglózták azt a férfit, akit öregkorára megszerettem. Semmit nem értek belőlük. Nem értem Goyát, nem érzem, valójában nem is látom. Ez nem az én nyelvem. De ha megnézem őket, ha jó sokáig meredek a *Megfeszítet Krisztusra* vagy akár az *Olvasó férfiakra*, akkor esetleg meglátok valamit. Szaturnuszt értem. De kétlem, hogy csak erre gondolt. Rémálmok tárháza odakint, béke és derűs nyugalom odabent. Mindenről lehet és kell beszélni, csak a nyelvet kell megtalálni hozzá. A Prado ötvenhatos terme például a rémálmok nyelvének tárlata – és itt biztonságban van az elme. Vagy: itt van biztonságban az elme. A múzeum itt terapeuta, aki még mielőtt vezetni kezdené a tekintetet, segít megérteni, hogy mindig van tekintet: mert amit nézünk, az odakint van. Nem én vagyok Goya Szaturnusza, és Szaturnusz gyermeke sem. Vörös falak, az infópultnál nagy, fehér-rózsaszín rózsák. Akár el is hihető, hogy a szorongás tárgyaról le lehet válni. Szembetűnő rémálom, és virághabos-boldog sangria-illatú nyugalom.

TENGERPART EGYÜTT

Sziklaszirt, ahonnan egy másik ember nyugalomát lehet nézni. Ő a tengerben, én az ő ónatadásában. Fürdünk, a szél felkapja, fodrozza, hullámokba rántja a vizet, és eget szór a vállamra. Már alig látom, annyira mélyre beúszott, de a partról érzem a boldogságát, érzem, hogy szabad, és érte az öröm bennem. Nem az eufória, nem a szerelmi

eksztázis, nem a gyönyör. A nyugalom, hogy a másik fellélegzett, csobbant és most úszik, addig úszik, amíg már egy a láthatárral. Nincs egy gondolat sem, só pereg le a bokámról.

ÁGY SZERETKEZÉSKOR

A sóvárgás hullámhegyei közti nyugalomvölgyek, a lepedő redői. A szeretkezést megelőző pillanatok, amikor már majdnem, de még nem, egy tenyér érintése a vállon, borosta futama a bordakosarat borító vékony bőrön. Még a kapkodó légzésnek ezekben a süketen tomboló pillanataiban is szól valaki: létezik a nyugalom. Nyakszirtre némán kilehelt követelés. A nyugalom ível.

TENGERPART EGYEDÜL

Esetlen, szégyenkezve elhebegett ima. Nevetségesnek érzem magam, hisz hall a tenger. A pillanat, amikor megszületik a gondolat, hogy nem számít a szerelem, nem számít semmi, a hullámok jönnek egymás után, de a tenger ugyanaz marad. Nincs, amit kérni az élettől, mert végső soron minden csak tovasikló hullám, és ugyanaz a tenger marad utána. Hullám a zokogás, amikor felszáll a repülőre az, akinek a borostája végigfutott a bordakosaradon, hullám a sangriás pohár mellől felszakadó nevetés, hullám a könnyebbség és hullám a nehéz, hullám az ólomsúlyú orgazmus és a fojtott nyögés, hullám a kiengedett sikoltás és hullám a halászfalu, ahol azt mondtad, hát most már tudom, mi a boldogság, és az állad ragadt a rácsorgott gyümölcsletől. A tenger ugyanaz marad, és egyetlen kívánság létezik csak: úgy élni, hogy adhassak. Ha valamiért, ezért a pillanatért kellett megszületni. A pillanatért, amikor végre elomlott minden odabent, és csak a semmi szabadsága maradt, amelyen egyszer csak végigsiklik a tengerszagú felismerés: az élet tékozlás addig, amíg nem azért éled, hogy adj. A nemtudásban rejlő ígéret: nem tudom, mit adhatok, de szemem előtt a tenger végtelen.

SZÜLŐASZTAL

Tizenhárom óra után epidurális érzéstelenítés. Mélyrelaxáció, szinte jóga nidra, miközben már vágnak. Tizenhárom réteg, azt olvastam valahol. A fájdalom, az érzés, érzet, észlelet hiánya: nyugalom. Amikor éppen nem a szülőasztalon fekszem, ez a legnagyobb félelmem: a

szibbadtság. Mozgásképtelenné válni, elveszteni a vélt kontrollt. De azon az asztalon ez maga a megváltás. Odaadni magam, átadni Istennek is, persze, de leginkább a szikét tartó orvosnak, aki átvág egy-kettő-három-négy-öt-hat-hét-nyolc-kilenc-tíz-tizenegy-tizenkettő-tizenhárom réteget, belenyúl a méhembe, széthúzza a hasfalamat, és kiveszi belőle a gyermekemet, miközben én a kontrollvesztettség fájdalom- és észleletmentes boldog nyugalomában pihenek. Olyan könnyű lett minden. Csak annyit kellett mondani, hogy „csináljatok velem, amit akartok”. Tegyetek-vegyetek, szűrjatek, vágjatek, nyissatok fel, rángassatok, elfolyt 800 milliliter vér, nem baj, olyan kellemes ez a kábultság, folyjon több is, biztos van elég, sok is, túl sok, túl sok vagy, mondták már oly sokszor, folyjon, és ne tegyétek vissza, maradjon csak annyi, hogy kába maradhassak, tompa, a fájdalom és az észlelet hült helye akarok maradni, itt megpihentem, itt megnyugodtam, hosszú volt a tizenhárom óra, kegyelem ez a nyugalom, hogy még testem sincs, amit éreznék.

Ó, dehogy akarok én tompa maradni! Eufória, amikor végre bizsegni kezd a lábam. Nemsokára újra állok. Elég a tompaságnak az emléke. Elég, ha tudom, hogy ott van bennem az a szibbadt önátadás, a képesség, hogy azt mondjam: „Elég volt a fájdalomból, vagy kilököm, vagy vegyétek ki belőlem.”

ADÁS

A fiam születése óta tudom, hogy mit jelent. És azóta értem, hogy mi az a tenger, ami mindig ugyanaz marad. Minden percem, minden lélegzetvételem túlcsoordul értelemmel. Adok akkor is, ha a hajammal játszik és apró arcát a nyakamba fúrja, miközben ott csókolom, ahol érem, de adok akkor is, amikor az Istent kérem, hogy adjon nekem türelmet, és adtam akkor is, amikor a születése utáni első hetekben üvöltöttem a fájdalomtól. A fiam az egyetlen, aki van, az egyetlen, aki sosem gerjeszt kérdést. És akinek úgy adok, hogy minden adással nagyobb és nagyobb leszek, mígnem a házunknál is nagyobbra nőök, és egyre tágasabban elfér bennem a csók, az orrvérzés, a sírás, a csuklásig kacagás, az anyai magány, az anyai eksztázis, az alvások, a szülés után feléledt test kéjei és követelése, az egyre letisztuló ritmusban fel-feltörő ihlet, az írást megszüülő zaklatottságok és csendek, a számtalan nő, aki számtalan férfit néz és nem néz, a ketten és az

egyedül, a hullámozás, a hullámozás, a sziklaszirt, és a távoli vizek felé ordított ima: erőt, erőt, időt, még nagyon sokáig akarok élni, és sosem akarok a házunknál kisebb lenni újra. Elfér bennem az a tenger, amelynek partján azt kívántam, amit most csinállok, és vize lágyra nyaldossa a falaimat.

ANYA ÉS GYERMEK SZOBÁJA

– Istenem, annyi türelmet adj, amennyi erre az estére kell – és ezzel most imádkozom életemben harmadjára hangosan. Átölelem a fiamat, akinek az őrzöngő ordítástól eleredt az orra vére. Nem húzom magamhoz, engedem, hogy ő jöjjön, ameddig akar. Nem szereti, ha szorosan ölelik. Nem bújik, csak rám engedi magát, elcsigázva, kimerülten. Két kis keze lelóg az oldalamon, meleg arca a mellkasomon piheg. Meg sem próbálom letörölni az orrát. Egyik kezemet a fejére teszem, a másikkal a hátát simogatom. Megnyugodott, most az én könnyeimen a sor. Elerednek, puhán és könnyedén. A nehéz szivárogo ki a szemgödromön keresztül. Szilágyi István szerint, ahol a nő testén rés van, ott megy bele a gonosz. De kifele is vezetnek a nő testén vájt rések. Kifele megy belőle a gyermek, és ki a könnyek. A nehéz könnyűvé foszlik, távozik. A fiam piheg, a *Tavaszi szelet* dúdolom neki, és érzem, hogy engem is átölel egy kar. A nyugalom. Az ima meghallgatásra lelt, és annyi nyugalmat kaptam, amennyi az estére elég. Nincs a házban rajtunk kívül senki. Ahogy meghalni, úgy anyává születni és anyának lenni is magányos feladat, bárki is van az ember körül. Egyedül fáj a test és egyedül a lélek is. Adni kell, mindig, újra és újra. És ebben a csontsűrű magányban megreped a burok, és az anyai egyedüllétbe szivárogni kezd valami. Egy lehelet, amely sosem lehetne emberé. Erre mondanák, hogy beleheli az Isten az anya és a gyermek szobáját. Nemcsak nyugodt vagyok, hanem elégedett is. Minden rendben van. Simogatom a fejét, búzakalász fürtjei az ujjam köré csavarodnak. Elmúlt a vihar. Érzem, hogy apró testében gomolyog az erő, nemsokára összeáll, testet ölt a mindössze tíz kilós kis testben, és ő újra felpattan, körbeszaladja a lakást, mintha mi sem történt volna.

KONYHA, FEKTETÉS UTÁN

A rendetlenség, amit maga után hagyott a nap. Ma is éltünk. Hallom, hogy fészkelődik a kiságyban, nemsokára elalszik. Kitöltök egy korty

bort. Mostanában már ennyit is megérzek. Kicsit kéne hagyni melegedni, nem jó egyenesen a hűtőből. Különben is, vörösbort csak szobahőmérsékleten illik. Nyomkodom egy kicsit a telefonomat, elolvasok egy cikket Henry Jamesről. Pontosabban arról, hogy Henry James szerint miért illúzió az átmenetiség fogalma. Már napközben megnyitottam, hogy ne vesszen el, de nem akarom a telefonomat bújni, miközben mellettem van a gyerek. Szóval Henry James szerint nincs olyan, hogy „átmeneti időszak”, és meglep, hogy foglalkozott ezzel a kérdéssel. Mondjuk annyira nem ismerem a munkásságát, csak *A csavar fordul egyet*, ennyit olvastam tőle, még az egyetemen. Én néhány éve döbbsenem rá, hogy ez az élet eltékozlásának egyik legbiztosabb módja: elhinni, hogy létezik olyan, hogy „átmenetiség”. Vagy minden pillanatunkra átmenetiként tekintünk, vagy soha, egyik sem az. Nincsenek átmeneti hónapok, hetek, napok, de még csak percek sem. Ez itt, amikor várom, hogy az egy korty borom szobahőmérsékletű legyen, miközben a hátam mögött tornyosul a mosatlan, és alig várom, hogy beálljak a forró zuhany alá – ez sem átmeneti. Ez is az élet húsa és vére, ahogy az is, amikor az ember éppen könyvet ír, vagy megszüli a gyermekét. Elhinni, hogy az élet „igazi” és „átmeneti” pillanatokból áll: öngyilkosság. Lemondás, odaadni az időt a semmiért cserébe. Megkóstolom a bort. Még várok vele egy kicsit, és közben Henry Jamesen gondolkodom. Milyen sokféleképpen lehet megragadni ugyanazt. Eszembe sem jutott volna úgy foglalkozni az idő és az élet-halál kettősség szemfényvesztésével, ahogy ő tette. Emlékszem, mennyire meglepett *A csavar fordul egyet*, amikor az egyetemen olvastuk. Én nem tartottam akkora remekműnek, mint Szegedy-Maszák, de most, ezt a cikket olvasva, megfordult a fejemben, hogy esetleg jobban beleáshatnám magam a munkásságába, mert lehet, hogy valamit szem elől tévesztettem. Újra megkóstolom a bort. Most már egész jó. Közben észreveszem, hogy égve hagytam a villanyt a fürdőben. Gyorsan lekapcsolom, és amikor visszamegyek a konyhába, felbugyog előttem a káosz. A nyelvemmel felitatom a pár csepp bort, ami a kóstolgatás után még maradt, és nekiállok mosogatni. Kicsit fáj a derekam, de ez nyugodt, jóleső fájdalom. Elmosom a cumikat és a tányérokat. Az egyik gyertya pislákolni kezd, lassan teljesen leég. Kinézek az ablakon. A konyhaasztal tükröződik benne. Újra Henry Jamesre gondolok, és az is eszembe jut, hogy lefekvés előtt bele kéne nézni abba a

horoszkópos könyvbe, amiből még négy évvel ezelőtt küldött valaki egy részletet, és azóta sem olvastam tovább, pedig akkor teljesen letaglózott, amit a mérleg-skorpió dinamikáról írt. Ugyanitt, a konyhában olvastam, mosogatás előtt. Olyan jó lenne egyszer felülnézetből pillantani mindenre. Csak egyetlen pillanat erejéig egymás mellett látni Henry Jamest és a horoszkópos könyvet, megpillantani a skorpió teliholdat a Goyával összekötő szálakat, és látni mindent, ami valaha volt, és lesz ezen a konyhaasztalon. A mosogatás végeztével leseprem róla a morzsákat.

ÍRÓASZTAL

A zaklatottságnak és a nyugalomnak a különös elegye az ihlet, írja Szabó Magda. Kegyelmi állapot. A regényírás ajzott nyugalma. A semmihez nem fogható, sajátos éberség, a jelenlét maximuma. Szöveggé sűrűsödik a tér, térré nyílik a szöveg. Sosem értettem azokat, akik kitöltenek egy pohár bort, és úgy ülnek le írni. Szeretkezni és írni csak józanul, a végletekig kiélezett érzékekkel és szilárd jelenléttel. A gyomromba tömörült az írásképtelenség okozta frusztráció, amit a borospohárból ittam ki. Elég két korty, és semmi nem tűnik természetlenebbnek, mint megpróbálni mondatokká fegyelmezni valamit, ami nincs is. Sok mindent lehet kiinni egy jókor választott borospohárból, én a szabadságot szoktam. Annak a szabadságát, hogy semmi nem fontos – tehát kimondani is felesleges bármit, a leírásról nem is beszélve –, az esetlegesség vattacukor-felhője párolog a poharamból. Ilyenkor az egész világirodalmi kánon feleslegessé válik, Dosztojevszkij jelentéktelen, Hesse sorai merő véletlenek. De józanul! Józanul mindennek súlya van, és semmi nem véletlen, a világban mindennek meghatározott helye van, a gondolatoknak is. Nekem pedig az a feladatom, hogy addig írjam és csiszoljam, amíg minden gondolat a helyére kerül. A józanság fokozza önmagát, mígnem mámor lesz belőle. Az intuíció és a ráció mámora, és lüktet-zakatol, de gördülékenyen halad előre-felém feljebb, és végül körbeér. A felragyogó gondolat, a megpihenő idegpályák. A kéz az íróasztalon pihen, a fa érintése visszahoz-kiszakít. A légzés lágy és egyenletes, a vállak teljesen lágyak, állkapocs puha, a nyelv lazán pihen a szájban, nem tapad a szájpadráshoz. Csak az idegpályák szikráznak, de közben megfoghatatlan csend és nyugalom

ül az agyban, és végigfolyik egészen az ujjbegyekig. Ajzott, zaklatott, dübörgő nyugalom, privát béke.

TEST

Örökváltozó tér. Van, hogy kupola borítja és labirintusszerűen tekeredik, újra meg újra megnyílik önmagából, visz és vezet, ki tudja hová, sosem kétszer ugyanoda. És van, hogy ház, kör alakú, mint az őslakos indiánoké. Ajtaja a kelő napra néz. Máskor szabályos négyzet, de olyan is van, hogy hosszú folyosó, és kétoldalt ajtók szegélyezik. Nagyrítkán mező, tenger, havas bérc. Az életben egyszer-kétszer üresen kongó barakk. Nagyon szűk sikátor, mondjuk, mint Velencében. Kiállítótér egy galériában. Völgytő.

Arc, 2016

Török Ábel

A FÉNYESSZÖRŰ BIKA

A bazaltöklű calais egy nap vörös bikát vezetett haza a vásárból vékony kötélén. sziklányi nagy bika volt, patái alatt reszkettek a füvek, sima szőre túlragyogta a nyári-kék eget. a szarva még khloé hókőnyökénél is fehérebb volt, a szemében hegyek terpeszkedtek, a hegyeken erdők, az erdőkön nyirkos viharfelhők. miután hazaért, és kikötötte a jószágot az udvarban, calais azt mondta khloénak: gyere ki, szerelmem, és simogasd ezt a bikát úgy, ahogy engem simogatnál, mert hozzá foghatót sohasem láttál még. és igaza volt, khloé még ránézni is félt a bikára, úgy ragyogott.

calais leült a bika mellé, és azt mondta khloénak: hozzál egy vödört, és mosd meg a szőrét, én addig gyönyörködöm benne. amikor khloé a kúthoz ment, calais rárivallt, mit képzelsz, te buta asszony, ezt a bikát nem csutakolhatod közönséges kútvízzel! friss patakvizet hozz neki az erdőből, a legzöldebb tölgyfák alól! így hát khloé a kezébe vett egy vödört, és kiment az erdőbe, oda, ahol a nimfák szokták megmosni egymás meztelen-fehér vállát és csípőjét és bokáját, és mert magának fénylő fürdővizükből, bárcsak én is erdei nimfa volnék, gondolta, és sós könnyet ejtett a vödörbe. miután visszatért az udvarba, lerakta a vödört a bika mellé, és bement az istállóba egy keféért. elment az eszed, rivallt rá calais, ezt a bikát nem kefélhated közönséges kefével! eredj a házba, és hozd ki a sajátodat, amelyikkel magadat fésülsz minden reggel! és khloé szó nélkül kihozta, a sörtéi között szőke hajszálak hajlongtak, mint a búzakalászhok. lehajolt, belemártotta a nimfák fürdővizébe, és végighúzta a bika vörös hátán, széles háta volt, a gerince végtelen lépcső, lapockája, mint a gibraltár sziklája, a nyaka egyedül elhúzta volna a kilencénekű parnassost. lassan mozgatta a kefét, mert calais mindig rászólt, ne olyan gyorsan, ne olyan erősen, a végén még megtéped a szőrét! és a bika vörös szőre khloé búzakalász-haja közé keveredett, és khloé sós könnyei a bika bőrét balzsamozták. körbe-körbe fésülte a jószág kerek combját, átmosta poros patáit és lustán legyező farkát, és megkefélte istentelen-fehér szarvát, most már úgy ragyogott, mint a nimfák nyaka a hold alatt.

amikor a pofájához ért, bal kezét felemelve megtartotta az állat fejét, maradj így, suttogetta, és levette az ingét – mert a bazaltöklű calais nem engedte, hogy ott kefével mossa –, és azzal törölgette tovább. így álltak ott hárman az udvarban, a gyönyörűségtől ernyedtt calais, a vörös hátú bika és khloé, meztelenül, kezében az inggel, melle között fehér napkorong világlott. mert khloé volt a legszebb élő asszony a fekete földön, a szeme tüzes topáz, a hajában sicília sárga mezői, csak a sötét foltok csúfították el, véres-fekete tavak a bőre alatt mindenütt, a bordái között, a köldöke mellett, szikrázó vállán, a bazaltöklű calais így írta testére szerelmes vallomását. és amikor khloé a bika arcához érintette benedvesített ingét, és végighúzta a csontján, a szemébe nézett, és a benne terpeszkedő hegyek és erdők és viharfelhők fölött szánakozást látott és szomorúságot, és egyszerre megszerette a bikát ezért a szomorúságért.

calais meghagyta khloénak, hogy mindennap csutakolja le a bikát, amíg ő a földeken dolgozik. megtiltotta neki, hogy a hátára üljön, és khloé engedelmeskedett, mert félt, hogyha calais tudomást szerez róla, még több szerelmes verset ír majd a bőre alá. hajnalonként eljárt a nimfák patakjához, hogy onnan hozzon fürdővizet, megmosta a bikát, a tenyeréből etette, és miután calais hazaért, csendben figyelte, ahogy rajongva dédelgeti a jószágot. örökké csak simogatta, becézgette, gügyögött neki, mint egy gyereknek, akit khloé képtelen volt megadni neki, mert hiába volt ő a legszebb élő asszony, a teste olyan terméketlen volt, mint a sivatag homokja. calais azonban sosem mondott le a reményről, minden éjjel a hasára fektette a szép khloét, és éhesen ráhajolt, mint a kutya, csorgott akkor a nyála calaisnak, és azt sziszegte, szüljél nekem fiút, akit magam után ismét calaisnak nevezhetek el! és khloé csak csendben nyöszörgött alatta, és tűrte a szorítását és remegett a válla, és miután calais lehengeredett róla és elaludt, telesírta a párnáját, sós könnyek áztatták a nedves lepedőt. calais kitartóan igyekezett, de khloé hasa csak nem kerekedett, olykor rimánkodott neki, máskor ököllel verte, adj nekem egy fiút, hát olyan nagy kérdés ez? és khloé minden reggel és éjszaka imádkozott az összes élő istenhez, engedjétek meg nekem, hogy fiam szülessen, és boldog legyen calais és boldog legyek én is. de az istenek nem hallották meg gyenge kéréseit.

egy átzokogott éjszaka után khloé nem várta meg, amíg calais elindul otthonról, elment a vödörért, és kísétált a legzöldebb tölgyfák közé. csendben megállt a csörgő patakparton, talpát egy sziklára fektette, és lehúzta magáról az éjszakai inget, lehúzott magáról mindent, amit nem az anyja testéből hozott ki. lassan besétált a vízbe, és megmosakodott, nem kívánt semmit és nem is sírt, csak fürdött némán, összeszorított szájjal, a haja is megfakult. homokkal dörzsölte a vállát és a hasát, homokkal dörzsölte végig összetört-szép testét, és lebukott a víz alá, és arra gondolt, ma a saját fürdővizével fogja mosdatni a fényesszőrű bikát. kilépett a kövekre, megtöltötte a vödört, kezébe vette szerelemtől izzadt ingét, és kísétált az erdőből, meztelenül, a nimfák titokban utána lestek.

mire hazaért, calais már nem volt ott, csak a szagát hagyta maga után, nehéz, füstös vulkánzag szorult a falak közé. khloé nem hozta ki a hajkefét, egyenesen a bikához ment, és belemártotta ingét a vödörbe, lehorzolt térdén megcsillant egy napsugár. amikor az állat meglátta, hogy khloé bőre majdnem olyan vörös, mint az ő háta, összesűrűsödtek a szemében a viharfelhők, és mennydörgőt bögött, az ég is beleremegett. khloé suttogva csitította, csókot nyomott széles homlokára, ne aggódj értem, ne mérgeledj miattam, te helyettem is ragyogsz ma reggel. a bika dühösen prüsszkölt, orrlukából forró levegő ömlött, patájával a földet kaparta, de khloé megsimogatta gibraltár-lapockáját, és azt mondta, csak azért bánt, mert nagyon szeretne egy fiút, akit calaisnak nevezhet, nem érti, hogy az én testemben csak egy calais járhat. megmosta a bika hátát, és halkán dúdolt neki, mosolyogva csutakolta poros patáját, mosolyogva törölte tükörfényű szarvát. és a bika csak nézte nagy, fekete szemével, és khloé megijedt a nézésétől, ígérd meg, hogy nem fogod bántani! a jószág erre lustán meglegyintette a farkát, és később valóban nem bántotta a gyönyörködő calaist.

khloé attól fogva minden reggel a saját fürdővizével mosta a bika szőrét. beledörzsölte a bőrébe mélykék szomorúságát, beledörzsölte a könnyeket és az elmormolt imákat, és közben dúdolt neki, mindig szerelmes dalokat. a bika pedig hallgatta és nézte, és nem eresztette ki a szeméből az egyre dagadó viharfelhőket.

idővel aztán khloé beszélni kezdett hozzá, mert nem volt más, akihez beszélhetett volna. calais füle süket volt, mint az isteneké, a fényesszőrű bika azonban mindig meghallgatta, és khloé érezte, hogy figyel

rá, emlékszik, és mindent elraktároz magában. mesélt a gyerekkoráról, elmondta, hogy a fehér sziklák között nőtt fel, a legzöldebb tölgyek árnyékában, fenyőmagot evett és rókákkal fogócskázott. elmondta, hogyan szeretett bele a nagyszájú calaisba, aki a legszebb fiú volt a faluban, a széles égbolt egyik lehullott csillaga, mindenki azt jósolta, hogy a gyerekeik a pusztá nézésükkel felforgatják majd a földet. összeházasodtak, mert calais nyelve jól forgott, elcsábította a topázszemű khloét, és akkor még volt is oka szeretni, mondta, akkor még nem hagytam cserben, nem fojtottam magamba a magját.

és khloé ajka egyre nyílt és csukódott, eleinte keveset, majd egyre többet és többet mesélt magáról a bikának. elmondta, mióta könnyörög már az összes élő és elporladt istenhez, és megosztotta vele a félelmeit, attól félek a legjobban, hogy sohasem tudok majd senkit boldoggá tenni, hiába születtem szépek.

amint hazaért, calais első útja a bikához vezetett. átölelte a nyakát, irdatlan fejét csókolgatta, sima szarvát simogatta, és olyan szépeket suttogott a fülébe, amelyet khloénak még akkor sem, amikor a legkedvesebben csábította. mindennap megpróbált felülni a hátára, de a bika levetette magáról, levetette, de nem törte össze, mert khloé megkérte rá. calais a porból az ágyba ment, és a hátára fordította khloét, aki ilyenkor ismét némaságba borult és összeszorította fehér fogát, és túrt erősebben még a kaukázusi és az atlaszi titánoknál is. calais borzasan és lihegve rogyott le mellé a párnák közé, és azt suttogta, szüljél végre fiút, hadd nevezzem nevemen!

miután elaludt, és khloé némán, fájdalomtól remegve feküdt mellette a gyűrött lepedőn, kopogást hallott az ajtó felől. felállt, lehorzsolódott térde megrogyott, és magára csavarta a nedves lepedőt, hogy ne látszódjon összefeketített teste. az ajtóhoz lépett, kinyitotta, és a bika állt előtte, nézte őt nagy viharfelhő-szemével, és intett a fejével, lefeküdt a küszöbre. khloé csodálkozva végigsimított lépcsőgerincén, és azt kérdezte, azt akarod, hogy meglovagoljalak? és a bika lassan bólintott nehéz fejével. khloé akkor ráhajolt, nedves combja közé vette vörös hátát, és a bika felemelkedett, és elindult az erdő felé. khloé érezte az izmait az izmai alatt, átkarolta vastag nyakát, és tiszta szőrébe fúrta az arcát, ne aggódj, holnap kimosom magamat belőled.

a bika kivitte a legzöldebb tölgyek alá, és megállt a patakparton. a fűbe feküdt, és intett a fejével, hogy khloé szálljon le róla és sétáljon

a vízbe. khloé csak a fejét rázta, nem akart leszállni róla, engedd, hogy itt feküdjek rajtad, olyan meleg a tested, amilyen meleg én szeretnék lenni calaishoz. de a bika nem tágitott, hideg orrával addig bökdöste khloé kezét, amíg a lány fel nem állt, és bele nem sétált a csörgő patakvízbe.

megdörzsölte a vállát homokkal, megdörzsölte a csípőjét és a bokáját is, és a homok hirtelen véres iszappá sűrűsödött az ujjai között. érintése nyomán kifakadtak a sebek, és a patakvíz vörösre színeződött, mint a bika háta, de khloénak nem fájt, a hullámok elmosták a fájdalmát és elmosták a fekete foltokat is, lecsorogtak mind a zengő-nagy tengerbe. khloé résnyire nyílt szájjal nézte, ahogy a bőre újra kifehéredik, és a melle között kerekedő napkorong szétszórja sugarait. döbbenet tapogatta megerősödött bordáit, selyemsima térdét, horzsolatlan combját, és amikor a bikára nézett, az felbőgött, mennydörgött az ég és mennydörgött a szíve is. khloé kiszaladt a partra és összecsókolta az arcát, úgy ölelte-dédelgette, ahogy calais szokta, és közben remegett a teste és rázkódott a zokogástól, ömlöttek a forró könnyek a bika hideg orrára.

miután kisírta magát, ismét a testére, ép-egész testére csavarta az izzadt lepedőt, és felült a bika hátára, ráfeküdt a sötét gibraltár-sziklákra. így mentek vissza a házhoz, csendesen, szó nélkül, és khloé a bika szőrébe fúrta az arcát, most először érzem, hogy az istenek fülkagylója kinyílt a hangom előtt. a bika letette az ajtó előtt, hátat fordított neki, és visszament az istállóba, khloé pedig visszafeküdt a bazaltöklű calais mellé.

attól fogva a bika minden éjjel eljött khloéért, és khloé minden éjjel lemosta a testéről a fájdalmat és a fekete foltokat. nappal, miután lecsutakolta a bika vörös szőrét, gyakran kedveskedett neki: mézes tejjel itatta, fügével meg datolyával etette, és hosszan mesélt neki az álmairól és az éveiről. amikor calais hazatért, szó nélkül elváltak, és calais babusgatta a bikát, fésülgette szőrét, csókolgatta a nyakát, és khloé csendben nézte a házból, és az éjszakára gondolt. mert calais bazaltökle egyre vadabbul vájt és szorított és ütött, ahogy forrósdott a nyár, és a patak minden éjjel egyre több fájdalmat mosott le khloéről.

egy nap aztán calaisnak elege lett abból, hogy nem szül neki fiút, akit calaisnak nevezhet, ezért úgy összeverte a topázszemű khloét, hogy amikor a bika megkocogtatta az ajtót a szarvával, nem tudott felkelni

a gyűrött lepedőről. a bika még egyszer kopogott, majd még egyszer, és amikor rájött, hogy khloé nem fog jönni, elfordult az ajtótól, és visszament az istállóba. másnap reggel, miután látta calaist elmenni hazulról, visszatért a házhoz, beszakította az ajtót, és odalépett az ágyhoz, hogy a hátára vegye a néma khloét. a fekete kezek lassan ölelték át, az ujjak erőtlenül kapaszkodtak a szőrébe, a feje szigetként pihent a gibraltár szorosában. a bika úgy vitte khloét az erdőbe, mintha zsákot cipelne, és amikor a patakhoz ért, lassan, óvatosan beleborította a vízbe. khloé a kavicsokon feküdt, az eget nézte összeszorított szájjal, és hagyta, hogy a víz átmossa a testét, kimossa belőle az éjszakának még az emlékét is, kimossa a combja közül calaist, leszakítsa a bőrén sarjadt virágokat. és a patak jobban elfeketedett, mint valaha, és a bika szeme is vele feketedett.

estig feküdt khloé a kövek között, estig tartott, mire minden sajtós kiúszott a húsából. amikor meglátta az égen az első csillagokat, feltápáskodott, kilépett a partra, és átölelte a bika vörös nyakát. reszketve térdelt a fűben, félős csókot nyomott a bika homlokára, forró csókot hideg szájból, aztán még egyet és még egyet, megcsókolta a szemöldökét és a szemhéját, arccsontját és nedves orrát, és beszívta a forró gőzt a bika orrlyukából. és a csillagok elhalványultak akkor, és a legzöldebb tölgyek eltakarták az eget, és khloé a fűbe feküdt, és magához szorította a bikát, úgy ölelte, olyan szerelmesen, mintha az életbe kapaszkodna, és a bika szemében megdördültek a viharfelhők, és megrázták magukat az erdők. és khloé végigsimított fényes szőrén, de nem a kefével és nem az ingével, mint azelőtt, hanem hosszú ujjával, és belefúrta az arcát a szegyébe, és azt suttogta kerek vállát szorítva, adj nekem egy fiút, akit calaisnak nevezhetek calais után. és a bika vörösén fújtatott fölötte, és khloé topázszepe megcsillant a sötétben, és a melle között kerekedő nap fénybe borította az egész erdőt. és khloé akkor érezte magát először szabadnak egész életében, mert rájött, hogy nem muszáj fájni, és csak szorította tovább a bika hegnyi-nagy testét, és sosem akarta elereszteni, vörös és fehér hullámozott a sötét fű között.

hajnalhasadás előtt a bika visszavitte a házba, ahol ismét szó nélkül búcsúztak. khloé lefeküdt calais mellé, és átölelte, gyerekünk lesz, suttogta a hajába, hamarosan fiút fogok adni neked. calais pedig

felugrott örömében, és összevissza csókolta khloét, ennél sosem szerettelek jobban.

és khloé sima hasa valóban kerekedni kezdett, és kilenc hónapra rá megszülte a valaha volt leggyönyörűbb calaist: a hajában hullámozott sicilia összes búzája, a bőre fehér volt, mint a tej, a szeme hideg viharfelhő. amikor kibújt belőle, úgy sírt fel, mint a mennydörgés. a szeme az enyém, mosolygott calais, amikor először kézbe vette, calaisnak fogom nevezni, a legszebb nevet kapja a világon.

a fényesszőrű bika aznap összeroskadtt az udvarban. vörös háta megfakult, istentelen-fehér szarván nem csillant többé a napfény, fekete nyelve kilógott a szájából, nem nyalt már mézes tejet és fügét. khloé és calais is zokogott, kétfelől borultak a gibraltár két sziklájára, vörös és fehér ez a nap ismét. az ifjabbik calais pedig csak ült a bika előtt és nézte, és azt suttogta maga elé, én nem, én sosem, én szeretni fogok, amíg minden csontom porrá nem omlik a sírban.

Arc, 2016

Miklóssi Szabó István

DÉMENOTAR¹

„Állj ide, Bence”, mondta Démenotar, miközben a fürdőkádban a báránybőrt mosta. „Állj közel, Bence, mert a neved Jézus egyik tanítványáé, és most kell az isteni segítség”.

Mikor egyedül maradt otthon, mindig feltúrta a házat. Minden apróságot megvizsgált, mindennek pontosan tudta a helyét, rejtékhely nem maradt előtte, még a takarékpénztárban lévő összegről is tudomása volt. A születésnap, karácsony, ünnepi ajándékokat sem lehetett elrejteni előle, mindig mindent megtalált, aztán átvevésükkor örömet, meglepetést színlelt, ahogy el is várták tőle. Persze, az anyja rájött a színészkedésre. „Ne hazudj”, förmedt rá egyszer, amikor belépett a házba, és száját szóra nyitotta volna, és Démenotar őszintén meglepődött, olyannyira, hogy nevetve mondta el, matematikából ismét elégtelent kapott. Ugyanakkor meg is ijedt kissé: ha anyja ennyire ismeri, nincs értelme hazudni. Pedig mesterien hazudott és lopott, egészen tizenegy éves koráig. Akkor azért hagyta abba, mert rettegni kezdett a megszégyenüléstől. Titka volt ez neki, miként titok volt az is, hogy késő esténként a maga fabrikálta elemlámpával a környékbeli szemetekben kutatót, jóformán minden újrahasznosítható dolgot egy zsákba tömött, amit magával hozott, majd az egészet a tömbházuk pincéjében rejtette el, ahol nagy, medenceszerű alakzatok voltak, némelyikük tele vízzel, bőségesen termettek itt a szúnyogok, megkeserítették a lakók életét, de néhány medence csontszáraz volt, tele porral, pókhálóval; az egyik ilyen alakzatot felseperte, lett is akkora por, hogy ingét orra és szája elé vonta, úgy lélegzett, de ki nem ment volna, hiszen ez egy igazi Karl May novella, ahol a rablók tesznek kendőt arcukra, vagy a sivatagban utazók, kész kaland volt, ládákból ütött össze asztalt, széket, később még ágyat is, a szemetesben törött petróleumlámpára akadt, azzal világított a sötétben, a medencében nem lehetett felállni, talán egy méter harminc lehetett a magassága, bejutni nehéz volt – de ez is volt a lényeg –, mert melegvizes csöveken

1 Részlet egy készülő regényből.

kellett kúsznia az embernek, melyeket üvegáttáttával és kátránypapírral borítottak, persze a kátránypapír itt-ott ki volt szakadva, ezért nem ritkán a bőrbe furakodtak az üvegdarabok, fájdalmas kis sebek keletkeztek, mintha reszelné valaki a bőrt, napokig érezni lehetett. És a homályba vitte a talált tárgyakat, törött kést, lestrapált bőrtáskát, amiből később mokaszint varrt egy magazinban felfedezett képek, útmutatások alapján; elvásott ollót, rozsdás láncot, szögeket, seprűnyelet, mindent, amiből úgy érezte, hogy fegyvert készíthet, mert Démenotar minden hazudozás ellenére szerette az igazság bajnokának hinni magát, egyszer egy földön talált műanyagból készült ortodox kereszttel esküdt meg az anyjának, hogy nem hazudik többé, és anyja azt mondta, „vigyázz, fiam, a kezeden kereszt van, ezt most be kell tartani”, és ettől Démenotart az ünnepélyesség érzése szállta meg, de meg is ijedt, sikerült megtartania esküjét egészen másnap reggelig, amikor anyja fölfedezte a vágásokat szobája linóleumán, melyeket egy kis fejszével ejtett, amit a közeli fémkereskedésben vásárolt, az eladó hosszasan próbálgatta a körmén a fejsze élet, türelmesen, ráérősen, hogy a fiú már izzadt az izgalomtól, „biztosan itt az apád a piacon, te gyermek?”, kérdezte, mielőtt odaadta volna a fejszét, és merően, kutatóan nézte, hogy majdnem kiszaladt az üzletből, de inkább állta az öreg pillantását, és a szemébe nézve mondta, hogy „hol máshol lehetne, bácsi, és minek nekem fejsze, kérem, abból az apró szögből is adjon vagy száz darabot”, mire az eladó dohogva mondta, hogy „dekára adjuk, fiam, nem darabra”, de a figyelme elterelődött a fejszéről, kimérte a szögeket, odaadta a fiúnak, az fizetett, és nyugodtnak tűnő léptekkel kiment az üzletből, kezében az újságpapírba csomagolt fejszével, persze az eladó szigorúan vigyázott, a diktátor képe nehogy rajta legyen a csomagoláson, nem volt az jó senkinek, ha megtűrődött, netán segget törültek vele, igaz, akkoriban a seggeket kétféleképpen tisztították, nyalással vagy Ceaușescu képével, beszédeivel, és tudta ezt mindenki mindenkiről, de szartak rá; és Démenotar otthon tüstént kipróbálta a fejszét a linóleumon, számos vágást ejtett rajta, majd elégedetten eldugta a szekrény alá. „Nem én voltam, anya, esküszöm”, mondta, és nem rohadt rá az ég, nem dördült villám, de még szellő sem keletkezett, ki tudja, talán azért nem, mert Isten mással volt elfoglalva, azzal, hogy lelkében szörnyű ijedelem támadjon, hogy ebből bizony most verés lesz, de nem lett verés, az anyja káromkodva, de

ugyanakkor szomorúan ment ki a szobából, és Démenotar magára maradt, előhúzott egy könyvet párnája alól, és olvasott, és nem törődött az ortodox kereszttel, az esküvel, semmivel sem, csak a könyvvel, órákon át, úgy elmerült benne, mint bányász a mély vájatokban, amikor magára eszmélt, már délután volt, anyja ebédelni hívta, magával vitte a könyvet, az asztalra tette, evés közben is olvasott volna tovább, de apja mérgesen messze dobta a könyvet, mire a fiú duzzogni kezdett, apja ráparancsolt, hogy üljön a seggén és egyen, és az ebéd felénél anyja elmondta, hogy összevágta a linóleumot, mire Démenotar akkora pofont kapott az apjától, hogy lefordult a székről. „Neked kellett, fiam”, mondta az apja, aki éppen a negyedik napja próbált megszabadulni a cigarettától, ezért minden dühítette. „Nem kellett neki”, kiáltott fel anyja, és lábra állította a kába, vérző orrú gyermeket. Apja dühösen vágta le a kanalat, ment a nappaliba, a faliszekrény fiókjából elővette a Snagovot², rágyújtott.

„Állj ide, Bence!”, mondta, miközben a fürdőkádban a báránybőrt mosta. És barátja, aki a szomszédos lépcsőházban lakott, és Kashtan márkájú orsós magnójuk volt, melynek csodájára jártak az emberek, akinek apja néha külföldre ment, mert vállalati sofőr volt, és golyós rágót, szemeskávét, sőt farmerdzsekit hozott, illatszerekről nem is beszélve, és barátja közelebb állt a fürdőkádhoz, melyben Démenotar elkeseredetten mosta az ajándékba kapott báránybőrt, melyre prenadez ragasztó ömlött, amikor székre állva próbálta leemelni a kamra legfelső polcáról, kellett a két bőrdarab összeragasztásához, az egyiket gondosan kiverte szegekkel, a másikat kellett volna ráragasztani, szeges csuklóvédő, kitűnő a védekezéshez, ám az üveg kicsúszott ujjai közül, és darabokra tört a napokban kapott báránybőrön. Rohant vele a fürdőbe, próbálta lemosni a kádban, de csak annyit ért el, hogy a kádat is összekente a vízhatlan, erős ragasztóval, melynek bódító szaga lassan az egész lakást elfedte. Kábaságában jött az ötlet, hogy hívja át Bencét, hát vette a telefont, remélte, nincs kikapcsolva a készülék, miként az a diktatúrában oly gyakran megesett, tárcsázta barátját, aki jött is, mit sem tudva arról, hogy Jézus egyik tanítványának a nevét viseli, mert – nem is viselte, Démenotart egyaránt becsapta emlékezete és a prenadez mámora, Bertalan apostol nevét faragták át neki tetszővé.

2 Román cigarettamárka, mely túlélte néhány évvel a diktatúrát is.

„Nem lesz ebből semmi”, mondta Bence úgy fél óra múltán, mikorra a báránybőr már minden lehetséges formát magára öltött és levetett, annak ellenére, vagy éppen hatására, hogy Démenotar jóformán a házban található összes vegyszert kipróbálta a mosáskor. „Talán egy kis benzin kellene”, tette hozzá, mivel apja, a vállalati sofőr gyakran szerzett a közeli barátoknak jó pénzért, élelmiszerért üzemanyagot, és értett a javításhoz is. „Hogy felrobbantsam a házat?”, riadt meg Démenotar, mert eszébe jutott a literes üveg, amelyben anyja tisztító benzint tartott, szintén a kamrában, és világosan érezte, nincs az az Isten, amiért elővenné a palackot, főként azok után, hogy néhány hónapja csent belőle, kis tégelybe öntötte, vászoncsíkot helyezett bele, majd dugót nyomott a tégelybe, aztán egy közeli, elhagyott műhelyben a vásznat meggyújtotta és a falhoz csapta, így fedezve fel a Molotov-koktél; a műhely csontszáraz fenyődeszkákból készült padlója pillanatok alatt lángba borult, mire megérkezett a tűzoltóság, már lángolt az épület. Senkinek nem árulta el, mit is tett, és ez úgy nyomasztotta, hogy majdnem belegörbült; állt a szomszédság a lángoló műhely körül, mely valamikor egy szobrászé volt, bámulták a tüzet, közben kiosztották, hogy a szobrász nagy kulák volt, lám, mit ért az egész, most elpusztul az utolsó hely is, ami hozzá köthető, mert egyetlen szobra sincs a környéken, elpazarolt élet, elhagyott műhely, mit számít, hogy elég, a tűzoltók is csak ímmel-ámmal oltották a tüzet, tudták, hamarosan itt is folytatódik a házrombolás, s a műhely helyére tömbház épül majd, de azon a télen eljött a forradalom, s a változás elvágta a házrombolásokat, s mivel a szobrásznak nem volt örököse, a város kisajátította a területet, a lakók évekig nézték a tömbházak közötti területet, melyet felvett a gyom, fák is nőttek, odavitték a kutyákat szarni, a változások után már lehetett háziállatokat tartani, mert volt, amivel etetni őket.

„Menjünk, Bence!”, hagyta abba végül a mosást Démenotar. A tönkrement báránybőrt a teraszon száradni tette, megszárad, míg anyja hazajön munkából, és... majd lesz, ami lesz. „Gyere Bence, mutatok valamit”, húzta barátját a pincébe, aki álmélkodva nézte a lejáratot. „Nem megyek le oda, szar van ott, meg ki tudja, mi más”, mondta. „Nincs ott szar, Bence, de valami más akadhat”, ugrott be Démenotar a pincelejáróba, és Bence rövid habozás után követte. Térden kúsztak a csöveken, már teljesen sötét volt, amikor Démenotar lámpát kattin-

tott – eddig nem használta, hogy a hatás nagyobb legyen. „Ez az én bunkerem, öregem”, mondta nagyoskodva, és élvezettel nézte, ahogy a fiú szeme kikerekedett. „Ez... ez tökéletes, öregem, isten vagy”, válaszolta Bence, és szinte természetes volt, hogy az első csodálat után az első tárgy, ami a kezébe került, egy pornómagazin volt. „Add csak azt a lámpát!”, mondta, mire Démenotar kuncogni kezdett, meggyújtotta a petróleumlámpát, majd átadta az elemlámpát a fiúnak. Bence nem sokáig bírta. „Ne nézz ide!”, mondta, és azzal maszturbálni kezdett. Démenotar természetesen odanézett, a látvány semmi izgalmat nem ébresztett benne, csupán kíváncsi volt. „Bassza meg”, huppant később az egyik ládára Bence, „ez tökéletes”. „Itt is alszol?”, kérdezte, mert megpillantott egy ládából összerakott ágyyszerűséget a sarokban. „Néha”, hazudta Démenotar. „Honnan van?”, bökött a magazinra. „Loptam”, fölényeskedett Démenotar, pedig egy kukában találta. Bence még kétszer vonult félre a néhány óra alatt, amit a pincében töltöttek. Az idő többségében kártyáztak, máskor Démenotar beszélt, különféle hazugságokat eszelt ki, történeteket, melyeket Bence álmélkodva hallgatott, és közben végig dübörgött benne, hogy micsoda verésben lesz része, amikor anyja hazaér a munkából, és észreveszi a tönkretett bőrt, a fürdőkádat, az elfolyt ragasztót. „Menjünk”, mondta aztán Bence, „éhes vagyok”. És felállt, nyújtózkodni próbált, ami nem igazán ment az alacsony mennyezet miatt, majd elkezdett kifele kúszni a csöveken. Démenotar összeszorult szívvel követte. „Istenem, micsoda prima hely!”, mondta Bence kifele menet, „engedd meg, hogy néha használhassam!”. „Felőlem”, mondta hanyagul Démenotar, holott egyszerre mart belé a féltékenység és a düh. „Te Demi”, mondta Bence, amikor a pinceajtóhoz értek, „ez nem nyílik”. „Ne csináld már, öregem, engedj oda!” Vállával lökte a vasajtót, az meg sem moccant. „Gyere, egyszerre ketten!”, mondta, de alig értek el egymás mellett, ráadásul az ajtó továbbra sem mozdult. „Te, ezt bereteszték”, ijedt meg Bence. Verni kezdte az ajtót. „Ne üsd, ha felfedezik, hogy itt vagyunk, agyonvernek!”, fogta Démenotar. „Majd átmászunk a szomszédos tömbházba, ott nyitva az ajtó, átmászunk a csöveken”. „Megbolondultál?” „Átmászunk, és kész. Én már voltam. Van egy fal, ami miatt nehéz lesz, de elférünk.” Bencében egyre erősödött a pánik, hát hallgatott a barátjára. Démenotar visszament a bunkerbe, az asztal alól előhúzta a fejszét. „Csak legyen, az ember sohasem tudhatja”, mondta

fontoskodva, amivel annyit ért el, hogy barátja valósággal remegni kezdett a félelemtől. „Ne butáskodj, gyere!”, mondta, és ő attól ijedt meg, hogy megrémítette Bencét. „Örülj, hogy nem küldelek előre, te apostoli név!”, tette hozzá, mire Bence falfehér lett. „Menjünk!”, nógatta Démenotart, „bolondság volt idejönni, az biztos”.

Persze hazudott, nem mászott át a szomszédos tömbház pincéjébe, csupán az elválasztó falig világított el egyszer, így azt sem tudta, egyáltalán átférnek-e a résen, azt sem, nyitva van-e a pinceajtó, de mászott a csöveken, horzsolta bőrét a kátránypapír, az üvegvatta, és Bence már csak azért is kúszott utána, mert rettegett a sötétben. Vízrel teli medencék fölött haladtak el, itt-ott patkányok csobbantak a bűzös vízbe. „Istenem, csak vesztetek ne legyenek!”, rebegte Bence. „Bolondokat beszélsz”, förmedt rá Démenotar. „Akkor tifusz, vagy kolera, pestis, melyiket is természetlik?”, remegett a fiú hangja. „Termesztk? Te bolond vagy! Nem természetnek semmit. Átérünk, és kész, ne foglalkozz, hát nem látod, hogy tölünk futnak el?”, mondta, és elővette a kisfejszét. „Ha idejön egy, ezzel ütöm agyon”, rázta meg a baltát, mire Bence valamelyest megnyugodott.

Az elválasztó falhoz értek. „Gyere előre!”, mondta Démenotar, mert azonnal felmérte, hogy nem fér át a résen. „Minek?”, kérdezte Bence. „Nem férek át, egyedül kell tovább menned.” „Nincs az az Isten!” „Odaadom a lámpát.” „Akkor sem. Visszamegyünk, addig verjük az ajtót, amíg kiengednek.” „Odaadom a lámpát, te, én maradok a sötétben, nincs mitől félned.” „Akkor sem.” „Akkor fordulj meg!”, mondta Démenotar, mert pontosan tudta, nincs rá hely. „Siess, kifogy az elem!”, sürgette Bencét, mire a fiú elmászott mellette. Vette a lámpát, majd lihegve átgymöszölte magát a résen, közben hallani lehetett, ahogy hasadt a ruhája. „Siess, nézd meg, nyitva-e az ajtó!”, mondta Démenotar. „Azt mondtad, nyitva van”, hökkent meg Bence. „Rosszul fogalmaztam, nyitva van hát”, nyelt egy nagyot Démenotar. „Siess, mert sötétben maradok!” A baltát kézre fogta, úgy nézte, ahogy távolodik Bence. Alighogy eltűnt az elemlámpa fénye, csobbanást hallott. Szorosabban markolta a fejszét. Mikor az első patkányharapást érezte lábán, odacsapott, rosszul, a balta fokával ütött magára. Felkiáltott a rémülettől és a fájdalomtól.

Egyre több csobbanást hallott, amitől olyan erő szállta meg, hogy alig percek alatt visszakúszott a bunker biztonságába. Remegve kutatta

ki az asztalt, az asztalon lévő gyufát, gyújtotta meg a petróleumlámpát, dobta el a még lángoló szálat, majd megkönnyebbülten ült az ágyra. A helyiség bejáratát nézte, de egyetlen állat sem merészkedett át a nyíláson. Maga mellé tette a fejszét, fejét térdére eresztette, sírni kezdett. Egész testét rázta a zokogás, benne volt a nap minden izgalma, fájdalma, tehetetlensége, félelme. „Mindjárt”, biztatta magát, „mindjárt megverik a pinceajtót, s akkor kimehetek innen, de nem is jövök vissza többé, nem való nekem, már megtermett ember vagyok”. Észre sem vette, hogy az utolsó szavakat már hangosan mondta.

„Megtermett, igen, felnőtt még nem”, hallotta. Annyira megijedt, hogy bepisált. A balta után kapott. „Annak itt nem sok haszna lesz”, mondta a hang, és Démenotar rájött, Bolond Rudi incselkedik vele. Nagyot káromkodott. „Miért ijesztgetsz, Rudi?”, kérdezte, „nem látott-e el az anyám mindig minden földi jóval? Ezt érdemlem én?” „Túl sok az én, kevés az alázat”, hallotta, de már nem Rudi hangja szólalt meg. Válaszolt volna, de képtelen volt. Gyerekkacagást hallott. „Hány hangon szóljak?”, kérdezte a láthatatlan, most az anyja hangján. „Szégyellj magad, gyermekem, összepisáltad magadat! Hát nem tudtad volna a földre engedni, vagy a szobádban lévő virág tövére, ahogy régebben szoktad, vagy még régebben a gumiállatkák belsejébe, miután gondosan kiszedtéd belőlük a sípot? Vagy üvegbe, akad elég a kamrában, sörösüveg, feles, barna, belepisilsz, kidobod az ablakon, mi ebben olyan nehéz?” – a hang egyre torzult, a végén mintha egy fogatlan vénember beszélt volna, aki olyan régóta nem szólt, hogy torkából valósággal fel kellett törje a szó magát.

Démenotar egyre szorongatta a baltát.

„Tényleg azt hiszed, árthatsz nekem?”, kuncogott a hang. „Nekem, aki százharminc gyereket veszejtettem el Hamelben, nekem, aki a gyerekek keresztes hadjáratát vezettem, s mire a Szentföldre értek, megöregedtek, elvitte őket a lepra, a skorbut, a kolera, testüket tengeri állatok, patkányok, madarak falták fel, nekem, aki Mengele balján álltam, nekem, aki gyárakban dolgoztatja a fajtádat, a föld alá küldi őket, szénért, vasért, ritka ásványokért, lyukakba, melyekből nincs visszaút, ó, ne feledd Démenotar, soha ne feledd, hogy lyukból érkezel a világra, és lyukba távozol belőle, akkor is, ha közben négyezer isten verseng a kegyedért, és hálás vagyok, hogy én nem vagyok köztük, mert nem vagyok isten, de ördög sem”.

„Akkor ki vagy?“, kérdezte Démenotar.

A pince sarkából fehér ruhás kislány lépett elő, fején fehér virágokból font koszorút viselt. Őszinte csodálkozással nézett a fiú arcába. „Meglep, hogy nem jöttél rá. Ártatlanság a nevem“, mondta, miközben pukedlizett. A fiú kábán nézte.

Valaki megverte a pince ajtaját.

A lány összerezett. „Ne menj!“, kérlelte Démenotart. „Számodra mit sem tartogat a világ.“ „De mennem kell“, suttogta Démenotar. „Nincs odakint semmi“, mondta a lány. Szétszaggatta hasán a ruháját, bőre alá nyúlt, kékesen villogó drágakövet húzott elő. „Holdanya drágaköve“, suttogta, és a fájdalomtól eltorzult az arca. „Neked adom, ha velem maradsz“.

Egyre erősebben verték az ajtót.

„Nem csapsz be!“, suttogta Démenotar. „Azt hiszed, elfeledtem a kút mélyéből előlépő öreget? Tudom, hogy mindenkinek van ilyen drágaköve, amely Holdanya könnyéből született, amikor lánya a földre jött, és halhatatlanságáról lemondva, földi férfi felesége lett. Nekem is van ilyen követem, megmutassam?“, és lábához nyúlt, ahol a patkány megharapta, de a kislány lefogta a kezét. „Hagyd a követ, Démenotar, hiszek neked, ismered a legendát. Ám Holdanya lányának született egy gyereke, mielőtt a földre jött volna, s e gyereket – engem – magára hagyott. Hát mondd, nem áll jogomban a halál?“, kérdezte a kislány. Arcát könnyek borították.

Remegett a föld, annyira ütötték a pinceajtót.

„Jogot dönteni nem az én tisztem, gyermek vagyok még“, suttogta Démenotar, és elterült a poros betonpadlón.

Mérgező gázokat bocsátott ki magából az égő kátránypapír, melyet az eldobott gyufaszál lobbantott lángra. Démenotar apjának valahogy sikerült egy nagy kalapáccsal szétvernie a pinceajtót, Bence útmutatása alapján a vízzel teli medencéken át ment a helyiségbe, kivonszolta fiát a szabad levegőre. Délután lett, mire a fiú föleszmélt, addigra kiderült, a vén alkoholista Péter bá, aki a földszinten lakott, zárta le a pincét erős lakattal. A fiú apja nem sokat teketóriázott, berúgta a lakás hitvány ajtaját, a földre ütötte az öreget, ott ütötte-verte, majd amikor a fia nekiszökött, azt is a földre küldte. Mire kijött a milícia, merő vér volt a két férfi, az apának a mentősök adtak nyugtató injekciót.

„Holdanya unokája”, suttogta Démenotar. „Mit mondtál, kisfiam?”, fogta meg a kezét az anyja. „Bencének nincs isteni ereje”, mosolygott a fiú. Gyomra egyre kavargott, mellkasában tüzet érzett. Sokáig kellett visszajárnia a kórházba, ahol veszettség ellen kapott fájdalmas oltásokat. Apját két hétig tartották a fogdában.

Böröczki Csaba

JÉGBÜFÉ

A Jégbüfé eladója bemondta a nevet, Nagymarosi, mire a magas rózsafestő felállt, és mosolyogva elvitte a sztaniolpapírba csomagolt dobostortát. Müller Géza így jutott édességhez abban az időben. A Jégbüfé tökéletes tetthely volt. Jól ismert, forgalmas, kicsit talán elegáns is. A létező szocializmus csodája, lampionokhoz hasonlatos lámpasorral. Az utcára néző ablak előtt úgy lehetett bekanalazni a somlói galuskát, mintha moziban lenne az ember. Rálátás a Felszabadulás térre meg a templomra.

Mi nem lopunk, mondta a fiának Géza tele szájjal, csak éberebbek vagyunk, mint amazok. Felesége a fejét csóválta, egyszer lebuksz, meglásd. Géza legyintett. Na és? Bevisznek sütilopásért? Én nem tehetek róla, hogy most nincs rózsaszезon. Miért, amikor rózsaszезon van, akkor más a helyzet? Erre Géza elhallgatott. Hetente egyszer végigjáróm a Jégbüfét, a Gerbeaud-házat meg az Auguszt cukrászdát, kétlem, hogy baj történne. De ha mégis lebuknék, majd azt mondom, elbambultam, azt hittem, engem szólítanak.

Mikor végzett a süteménnyel, rágyújtott egy Symphoniára. Úgy vette, mint kárpótlást a háborús évekért meg a gyalogútért Bukaresttől Budapestig. Negyvennégy végén leugrott a fogolyvonatról Hornyákkal, akkor még kilókban mérték az időt. A fogolytábor mérlegén még nyolcvan kilót nyomott, Aradon ötvennégyet, amikor a hentes istálló-jában szálltak meg, és a húsmérlegen mindketten megmértek. Mire visszaért Budapestre, lötyögött rajta az egyenruha. Géza negyven kilóra fogyott, és egy hétig kihányt minden ételt. Azóta valami van a gyomrával, pedig Barbara igazán jól főz. Az a Hornyák nagy gazember volt. Megtagadta a leventeszolgálatot, a kiképzésen meg azt mondta, egy vírus megtámadta a célzóközpontját, nem tud lőni. Nem is lőtt az egész háború alatt. Azt mondta, magánzárkában biztonságosabb átvészeln. Ott mindenki vigyáz rám, de a lövészárokban meg senki. Géza hümmögött. Jó kis anekdota, de nem lesz tőle olcsóbb a tojás, gondolta, és hasára szorította a kezét.

Irigyelte Hornyákot. Az egész háború alatt a gyomrával küszködött, aztán amikor megszöktek, hogy ne keltsenek feltűnést, éjszakánként nem gyújtottak tüzet. Az elhullajtott német konzerveket, amiket találtak, meg kellett volna főzni. Nincs tűz, nincs főzés. Ő bogyókon meg papsajton élt, Hornyák viszont megette a fagyott konzerveket, és mire hazaért, elmúlt a gyomorbaja.

Jó lenne, ha hoznál ma egy pár süteményt, mondta Barbara, estére áthívom Ida nénit meg a Menyhértéket. Megint asztaltáncoltatás lesz? Nem asztaltáncoltatás, hanem szellemidézés, nécromancie. Géza a naptárra nézett, aztán feleségére, megint a naptárra. Péntek, 13. Géza bólintott és arra gondolt, kommunista asztaltáncoltatás. Végül is ráér elmenni. Nincs rózsaszazon, nincs mit festeni. Hiányzott neki a munka, úgy érezte, semmittevő. Persze, ha a rendőr megállítja, mindig magánál hordja az igazolást, hogy most nincs szazon, és hogy ő még véletlenül sem káemkás. Géza feltette kalapját, elindult. A földalattin átadták neki a helyet, ő meg elvörösödött. Szinte megijedt a gondolatra, hogy idősnek nézte az a siheder. El kellett volna küldeni a jó francba. Velem csak ne udvariaskodjon egy ilyen. Végül is nem vagyok még százéves. A Jégbüfé felé megállt egy kirakat előtt. Magas, sovány, kalapos ember nézett vissza rá a homályos üvegből. Nem látszik, hogy öreg lenne. Akkor meg minden rendben.

Kemenes, kiáltotta az eladó. Géza jelentkezett, mint az iskolában, mosolyogva felkapta a becsomagolt krémet, és ment. Még hallott néhány szófoszlányt, ahogy egy férfi vitatkozik a pultossal. Valószínűleg az igazi Kemenes.

A krémes gyerekkorára emlékeztette, amikor apjával járt a vidéki kastélyokba akkumulátorokat savazni. Nem voltak kiépítve az elektromos vezetékek, egész a második világháborúig, és a kegyelmes urak akkumulátorokból nyertek áramot. Amíg apja dolgozott, a szolgák behívták őt a konyhába, ahol végigkóstolta az édességeket. Az egyik háznál volt az a kövér asszony, aki aranyomnak szólította. Ő csinálta a legjobb krémet a világon. A kommunizmus, töprengett Géza, megtanítja az embert az éberségre. Még a földalattin befalta az egyik süteményt. Ujját a székhuzatba törölte, mintha önkéntelen mozdulat lenne a leszállásnál. Vaníliás. Egy rózsafestő fizetése kevés, hogy ilyen nyalánkságokat vehessen.

Középre tolták a tölgyfaasztalt, a kisfiú a másik szobában aludt, Ida néni a mosdóban igazgatta sminkjét. Géza kopogott. Pillanat, Gézukám, még egy kis rúzs. Nem mindegy, hogy lát meg a kedves elhunyt.

Lekapcsolták a villanyt, körbeültek, szemük lehunyva, kezeik egymáshoz, a gyertya illata. A tarotból A Torony, Az Ördög és Az Akasztott ember felfordítva. A kártyalapok háromszöget alkottak, melynek közepén egy fekete-fehér fénykép, katonák piactér előtt, az egyik zsoldos kezében tigriskölyök. Azt a tigrisest kell megidézni, Józsit, Barbara testvérét. Na és mi van, ha egy másik fickó kerül elő a képről? Ki tudja, élnek-e vagy halnak? A fotó Vietnámban készült, amikor Józsi idegenlégiósként szolgált, egészen közel a kínai határhoz. Azt mondta, sokszor nem tudták, a Viet Minh támad-e, vagy a kínaiak. Tizenhét sebesüléssel tért haza, főleg vágásnyomok, mert machetékkel vagy mikkel támadtak.

Ida néni hümmögött, elhunyt szemmel várták a jelenést. Már a sokadik próbálkozás volt, és Józsi csak nem jelentkezett. Talán nem akar velünk beszélni.

Varázsigék érthetetlen nyelven, az egyik mégis mintha oroszul lett volna. Géza határozottan kihallotta belőle, hogy *továris ucsityelnycica, ja dakladüvāju vam*. Mindegy, fél órát elbohóckodunk itt, aztán irány a krémes. Menyhérték palacsintáját is meg kell kóstolnom. Már látta is maga előtt, ahogy beleharap, és a baracklekvár kibuggyan a tészta végén.

Koppanás. Géza összerezzen. A szemet tilos kinyitni, ez az elsőszámú szabály. Biztos Ida néni szórakozik, ő kopogtatja az asztalt alulról. Bal kézzel kopog, mert a jobb keze az én kezemhez ér. Ócska trükk. Két kopogás, Ida néni számokat sorol, Józsi nevét a héber ábécé számértékeire átírva. Barbara szípo, ő meg azon gondolkodott, meddig lehet még a süteményt lopkodni. Barbara jól keres, de meddig élhetünk az ő fizetéséből? Az, hogy a Képzőművészeti Alap havonta megvesz tőlem egy művirágot, még kevés. Havi apanázs, könyöradomány a művésznek. Persze, más virágokat is lehetne festeni. Ott van például a muskátli, a szegfű, a Párt jelképe, az orchidea, a tulipán. Géza lehajtotta fejét. Árulás lenne, ha hirtelen tulipánokkal kezdenék foglalkozni. Én rózsafestő vagyok. Nem dobhatom csak úgy oda a meggyőződésemet. Szerencsére Barbara érti ezt. Majd virágzáskor összeszedek annyit, amennyit lehet. Mindent elvállalok, még a babarózsát is.

Még egy koppanás. Ida néni rekedtes, szétdőhányzott hangon hívja az elhunytat. Józsi, itt vagy-e velünk? Válaszolj egy kopogással, ha itt vagy.

Kár, hogy nem sikerült, mondta Barbara. Igen, nagy kár. De te komolyan azt hiszed, hogy sikerülni fog? Hogy megjelenik a testvéred szelleme? A nő a homlokát ráncolta, ne beszélj így, az az aranyszobor nagyon is jól jönne. Géza beszívta ajkát, nehogy elnevesse magát. Na persze, a kincs, gondolta, amit Józsi Vietnámban rejtett el a teknőc-alakú kő mellé, az arany Buddha, amiért majd visszamegy. Naná, én is olvastam *A szőke ciklont*. Hagyjuk. Mégiscsak a Deuxième Bureau-val harcolt. Mesélt pár dolgot. A Klauzál utcai gettóba vitt lovaskocsival kaját. Azt mondta, ez volt a parancs, teljesíteni kellett. Szerzett SS-egyenruhát, lehet, hogy a Bureau segítségével, és amikor megérkezett a gettóhoz a náci ruhában, azt mesélte, a nyilas tiszt úgy vágta magát vigyázzba, hogy majd' eltört a bokája, neki meg annyira remegett a keze az akció előtt, hogy muszáj volt bedobnia pár felest. Hozzá képest sehol sem vagyok. Ő felrobbantotta a Lakihegyi rádiótornyot, tele nyilasokkal, én meg, én meg tortát lopok a Jégbüféből. Géza cigarettát vett elő, körülményeskedve meggyújtotta, és miközben fújta a füstöt, eszébe jutott az a srápnél ejtette seb, amit Józsi a Dohány utcánál szerzett. Szerette mutogatni a heget. Azt persze sosem mondta el, hogy került a Bureau-hoz. Természetesen a nyugati imperialisták és fasiszták ellen most is harcolni kell, de a Deuxième Bureau-t épp ezek az imperialisták hozták létre. Persze, akkor még egy oldalon álltunk.

Utoljára bő éve kaptak levelet Józsitól. Jogosan feltételezték, hogy meghalt, hiszen két-három havonta szokott tőle posta jönni. Néha a fényképek között egy kisimított ötfrankos. Természetesen el is költözhetett, és talán a nagy sürgés-forgásban még nem maradt ideje levélírássra. Mindenesetre a legutóbbi levélen a párizsi címe áll, rue de Cléry 60. A légió utalta ki azt a lakást. Legalább ennyi van, írta Józsi. Ott rohadtam Vietnámban öt évig, és amikor elmentem, hogy felvegyem a járandóságomat, az a szemétláda tiszt azt mondta, a bank, ahová a katonák a fizetésüket kapták, Saigonban van, és a francia kormány jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy átutalhassák a számlámra a zsoldot. Micsoda egy macskajancsi!

Ezzel a levéllel küldte a tigrises képet is. A fotó hátulján nehezen olvasható betűkkel village de Cao Bang, George, Michael, Józsitok és egy hosszú szám.

Két csirkecombbal a gyomrában nem jut messzire az ember. Józsi mindig ezzel kezdte. Jó felvezető, a család meg a barátok úgy figyeltek minden szavára, mintha színházban lennének, vagy iskolában, és a tanár a következő órán kikérdezné őket az anyagból. Józsi tizenöt évig nem jött haza, aztán egyszer csak becsöngetett. Barbara a csarnokban volt, a gyerek kiránduláson, Géza engedte be. Még szerencse, hogy itthon találtál, éppen készültem elmenni.

Este még a Menyhérték is átjöttek a hírre, hogy a nyugati rokon hazalátogatott. Menyhértné a nagy, vörös kárpitos fotelba ült. Géza a száját húzta, ennek is a legjobb helyet kellett elhappolnia. Fészkelődtek, Barbara amerikai mogyorót kínált körbe. Géza nézte, mennyit vesz Menyhértné. Tessék, ahogy számítottam, egy marékka. Ráadásul, amikor lementem kenyérért, a lépcsőházban a szembeszomszéd olyasmit mondott Menyhértnének, hogy Józsi áruló, és hogy az ilyen nyugatbarát disszidenseket nem lenne szabad beengedni az országba. Menyhértné talán még bólogatott is. Most meg itt ül, elveszi a széket, eleszi a mogyorómat, és vigyorog, mint aki Lenin-díjat kapott.

Ott ültek körben a nagyszobában, Józsi meg belekezdett történetébe. Azzal a bizonyos két csirkecombbal a gyomrában a francia határig jutott. Egészen addig menekült a kis zuglói bérházból. Győrig egyedül ment, onnan a Bureau átügyeskedte a határon. Lehet, hogy ott is valami egyenruhába bújtatták. Mindenesetre a letartóztatások után úgy érezte, jobb, ha nincs az országban. Géza Józsi karjára pillantott. A könyékhajlattól a kézfejéig ormóttan tetoválás: HA-HA-HA, a betűk mintha egy képregény beszéd-buborékában lennének. Józsi látta, ahogy sógora a rosszul felvitt tintát nézi. Ezt a piacon csinálta egy száztízéves ember Vietnámban. Ilyen kecskeszakálla volt, mutatta, milyen. Így mindig van okom vidámságra. Ha kiolvasom, úgy hangzik, mint a nevetés. Azzal cigarettát vett elő, és folytatta a mesélést. Elmondta, hogy útközben találkozott George-zsal, aki papírok nélkül bolyongott az országúton, és Michaellel, akit sokáig csak A németként emlegetett. A tanyákon próbálkoztak munkához jutni. Munka éppenséggel lett volna, de étel nem. Ha elveszed a lányom, mondta a tanya gazdája, de

Józsi aggregénynek született. Azt is elmondta, Michael a Wehrmachtban harcolt egészen az összeomlásig. Akkor eldobta a fegyvert, és a túlélésre koncentrált. Keveset beszélt, jól megértették egymást.

Olyan éhes én még életemben nem voltam, mesélte Józsi. Kaja meg sehol. Innen jött az ötlet, hogy álljunk légiósnak. Géza a fagyott német konzervekre gondolt. Volt köztük májas.

Józsi meg csak folytatta. Mindhárman, George, Michael meg ő beálltak az Idegenlégióba. Az orvosi vizsgálaton George kétszer vett részt. Alkalmasnak találták mind a kétszer. Először a saját nevét írta alá, másodszor Józsiét. Féltem, ha meglátják azt a srapnelnyomot, lőttek az egészsnek.

Balogh Norbert, szólt az eladó. A trükk az, hogy ki kell figyelni, a rendelés után hová megy a vendég. Balogh Norbert egy idősebb úr, a Jégbüfé előtt várt a csomagolt indiánerre. Géza kifelé menet még oda is biccentett neki, mintha ismerné. Ez is a trükk része, kevésbé lesz gyanús az ember, ha kedélyesen köszönti áldozatát.

A földalattin sokszor elképzelte, mit mondanak a szerencsétlenek. Már elvitték. Egy másik Balogh Norbert? Ki tenne ilyet?

Amint hazaért, még a kabátját se vette le, megette az egyik indiánert. Maradt egy Barbarának, egy meg a gyerekek. Még szerencse, hogy harmasával csomagolják.

A konyhai naptárra nézett, a szombat be volt karikázva. Már megint jön Ida néni? Az sem tud mit csinálni magával, mióta meghalt a férje. Miért nem őt idézgeti otthon az asztalnál? Maga elé képzelte az alacsony, kövér asszonyt, a hamis gyöngysorral a nyakában, a túlfestett száját, ahogy arrébb tolják a mahagóniszínű bútorokat, hogy helyet csináljanak a szellemeknek, és az asztallábbal még inkább felkarcolják a parkettát. És ekkor eszébe jutott, hogy mi van, ha azért nem mutatkozik Józsi a szeánszon, mert még nem halt meg. És ha nem halt meg, akkor lehet, hogy nála van az arany Buddha.

Gyorsan betette az indiánert a hűtőbe, és elment a postára, telefonálni.

Egy interurbánt, legyen szíves. Párizs, Franciaország. Adom a telefonszámot.

Rendben, mondta a postáskisasszony. Kicsit kancsal volt, de szép. Talán épp a kancsalsága miatt volt vonzó. Addig üljön le ott. Majd a kettes fülkébe kapcsolom. Géza leült a padra, ahová a postáskisasszony mutatott, és elővette zsebéből a Partizánkrónikákat.

„Kolja a brigadéros sátrába lépett.

– Vaszilij Vasziljevics Petuhov, jelentem, az ellenség az erdőtől délnyugatra fészkelte be magát. Mintegy három versztányira a vadlestől.

A brigadéros felnézett papírjaiból.

– Ahogy sejtettem. Semmi baj, tartjuk magunkat, amíg meg nem érkezik a parancs. – Csönd. – A képet nézi?

– Igen, Petuhov elvtárs.

– Gondolom, kíváncsi, miért tartok egy bekeretezett Raszkolnyikov-képet az íróasztalomon. Kolja hallgatott, hiszen tudta, amit tudott: nem ildomos kíváncsiskodni a feljebbvalója körletében. Petuhov komótosan pipára gyújtott, és folytatta.

– Nos, azért van kint ennek a fickónak a képe, abból a filmből, tudja, amit az amerikaiak csináltak. Szóval azért van kint Raszkolnyikov képe, mert ez emlékeztet rá, hogy a szovjet embernek a lehető legéberebben kell cselekednie minden esetben.”

Mikor Géza megkapta a vonalat, füléhez szorított kagylóval várt, hogy kicsöngjön a rue de Cléry 60-ban. Nem a lakásban, Józsinak nincs telefonja, de a házban lévő kocsmában van egy készülék. Akkor aztán valakit szalasztanak, az felrohan az elsőre, becsönget Józsihoz, Józsi lemegy, és máris beszélhetnek.

A pultos a negyedik csöngésre vette fel. Géza nyökögött, *Zsozef, zső vő Zsozef*. Comment? Erre Géza felemelte hangját, és szinte már kiabált a telefonba: Zso-zef. Tíz percig állt a fürkében, a telefonkagylóban francia szófoszlányok. Azon töprengett, hogy ezt most biztos lehallgatják, és aki lehallgatja, az vajon hogyan hallgat le. Felveszi magnóra és kielemez, vagy az ilyen hívásokat olyan kezeli, aki tud franciául? Talán azért kell olyan sokat várni a kapcsolásra, mert a franciául tudó belügyes még épp egy másik hívást hallgat le.

Géza órájára nézett. Tíz perc hosszú idő, ha az ember a gazdagságra vár. Ennyi idő alatt már biztos leért volna a kocsmába. Úgy látszik, nincs otthon. Vagy tényleg meghalt. Miért, az se lenne csoda, amilyen dolgokba belement. Talán bevállalt valamit, és ezúttal nem volt szerencséje. Eszébe jutott, miket mesélt nekik Vietnámról. A pára. Olyan pára volt abban a dzsungelben, hogy a tökömön csorgott a víz. A chinoirok meg szablyákkal jöttek. Tizenhét vágást gyűjtöttem be a háború végére, álló. Michaellel egy kínai orvlövész végzett, pontosan

a jobb szemét érte a golyó. A kormány persze hallgat a chinoirokról. Pedig ötvenkettőben saját szememmel láttam, hogy vagy ezer embert soroznak be a piactéren a kínaiak ellen.

Hát persze, a piactér! És Géza rohant haza, hogy előkerítse a fényképet, amin Józsi a tigrissel van. Az a hosszú szám a fotó hátoldalán, az lesz az. Biztos, szinte száz százalék, hogy visszament a Buddha-szoborért, és már rég gazdagok vagyunk.

A kulcsot a zárban hagyta, feltúrta a fiókot, hol az a fénykép. Esküvő, esküvő, Balaton, na, ez az. Piac, előtte Józsi.

Le kellett ülnie, annyira elfáradt, mire a postára ért. Ha hazamegyek, bevágok még egy indiánert. Még azon is eltűnődött, esetleg vásárol valamilyen süteményfélét, ha sikerül Józsit elérni. Ha sikerül, és nála van a Buddha. Akkor aztán kérelmezhetünk is egy Wartburgot. Vagy egy zöld Trabantot, az lenne a csoda. Menyhértéket megenné az irigység. Odaadjuk a Merkur elnökének az Új Idők Lexikonát, mondjuk a Fremont címszóig. Vagy vigye Kamcsatkaig. A kommunista éberséget ő is díjazni fogja. Sőt, festek az elnöknek néhány rózsát, hátha meggyorsít valamit, és akár már jövőre lehet egy autónk.

Amikor visszaállt a légzése, a kasszához ment. Interurbánt, legyen szíves, Észak-Vietnám, erre a számra. A kancsal postáskisasszony megnézte a fénykép hátoldalát, kinyitott egy vastag mappát, lapozott, na, mi lesz már? Géza felé fordult. Uram, ez nem telefonszám. Géza úgy érezte, a gyomra összeszorul. Akkor micsoda? Nem tudom, irányítószámnak túl hosszú. Kicsit olyan, mint egy kód vagy egy koordináta.

Már nem kellett sietni. Holnap péntek, holnapután jön Ida néni. Még pár hét semmittevés, aztán hamarosan jön a rózsaszezon, ismét munkába állhat. Százlevelű, damaszkuszi, baba. Minél vörösebb, annál szebb. Lassan mozgott, úgy érezte, a könyv lehúzza a zsebét. Emberek, szürke kabátban, szürke kalapban. Minden nagyon valódi. Minden nagyon szürke. Géza a gyomrát fogta, és Hornyákra gondolt, meg a fagyott német konzervekre.

Pintea László

ROMOS ÉPÜLETBEN

Nyárfák sorakoztak a düledező kőkerítés mellett, göcsörtös ágaik mögött áttetsző felhők vonultak a nyugati égbolt felé; bolyhos levelek árnyékolták a tisztást, melynek kavicsos felszínén foltokban sárgult ki az elhanyagolt gyepterület. Szürke sávok szegélyezték a bokrok alját, vastag gyökerek kígyóztak egy gödör körül, melyben korhadt ágak, száraz virágszárak heverték; a horpadás szélein túlburjánzott a vastag szárú gaz, lonc futott a földig hajló lapulevelekre. Belülről fakadó zöldes fényt árasztottak az árnyas zugot kedvelő páfrányok, kék potrohú legyek dongták körül a tövek közé hullott gyümölcsöt. A kert végében omladozó oszlopconkok magasodtak a bokrok fölé, a faragott kövek mitikus jelleget kölcsönöztek a helynek. Futónövények indái kapaszkodtak az ingatag falakra, csavart szárú virágok függönye takarta a hézagokat; csíkos gyíkok sütkéreztek a felforrósodott párkányokon, cikázva tűntek el a téglatormelék között, ha rájuk vetült fakó árnyékom. Révedezve szemléltem az egykori építmény maradványait, kövekbe vésett jeleket tapintva, büszkévé tett a felismerés, hogy abban a pillanatban én vagyok a csodák birodalmának egyetlen szemtanúja, bennem tudatosul a látvány nagyszerűsége. Hihetetlennek tűnt az élmény, igazolásra volt szükségem, egyértelmű bizonyosságra, ami megóv a gyanakvó kételytől. Parfümös üveget találtam az avarban, izgatottan dugtam zsebemre. Szerencsém mértékéről képzeletem a félhomályos kert csendjében; ámulás közben, kíváncsi kérdésekkel illettem titokzatos pártfogómat, egyértelmű igazságot, talányos utalást, folytatás ígértét reméltem válaszában. Rozsdás szegeket kerülgetve lépkedtem a korhadt deszkák között, egy tarka macska csodálkozva meresztette rám zöld szeméit, rég nem látott hozzám hasonló kíváncsiskodót; lustán emelkedett fel, lábai megfeszültek, hátát görbítve nyújtózott, majd kecsesen surrant át a bokrok ágai alatt, magas fűben tűnt el a szemem elől; laza mozdulatai előkelő hölgyek méltóságára emlékeztettek. Talpam alatt ropogó kavics hangja, egymáshoz illesztett kövek látványa döböntett az igazságra, hogy a lugas elhanyagoltsága nem mulasztás

következménye, egykori gazdája tudatosan döntött a vadság látszata mellett.

Ezüstfenyő bólogató ágai mögött vettem észre a lapos tetejű ház omladozó sarkát, bokrok ágait félrehajtva tűnt fel a ferdén csüngő csatorna és az oldalára billent, foghíjas kémény. A pusztulás mértéke keltette fel az érdeklődésemet. Nyíratlan bokrok sűrűjéből kilépve, váratlanul bukkant fel a romos épület, aminek ablakai köré vadszőlő indái fontak zöld levélkoszorút. Elszáradt ágak árnyéka bonyolult mintázatot vetített a málló vakolatú falra, mely remegő alakzattá torzult az erősödő szélben. A hanyatlás ellenére, régmúlt idők gazdagságát hirdették a gondosan faragott sarokkövek és a bejárat fölött díszelgő nemesi címer, mely páncélos lovagot és hosszú lábú madarat ábrázolt. Nektárt gyűjtő méhek suhantak el mellettem, legyek zümmögtek, dongva köröztek izzadó arcom fölött. Óvatos léptekkel osontam az egyik földszinti ablakhoz, szememet összehúзва vizsgáltam a törött üvegeken átszűrődő fényt, ahogy színes pászmákban csillogott a repedések élei körül. Téglatörmeléket kerülgetve lépkedtem tovább, keret nélküli ablaknyíláson lestem be az egyik elhagyatott szobába. Korhadó gerendák, düledező állványzatok, saját súlyuk alatt roskadozó lépcsők, foszladozó pókhálók fátyolcafatai között kalandozott a tekintetem. A hézagos padlón foltokat vetett a fény, közvetlenül az ablak mögött óriási lepkék árnyéka remegett egy fotel támláján. A falakat borító tapéta valamikor sárga lehetett, de az idők során színehagyott térképpé fakult, lapos hólyagok borították kunkorodó széléit. Az erősödő szél szomorúan suttogott a félig nyitott ajtó előtt, majd tanácstalanul osont tova, hogy lépcsőházak és folyosók útvesztőiben elmúlt idők talányaival ismerkedjen. Nem értettem a pusztulás okait, csalódást és sajnálatot egyszerre éreztem; végzetes bűnnek, felelőtlen mulasztásnak, érték felesleges herdálásának véltem a hanyagságot. Egy szorgalmas parasztember élete végéig se gyűjti össze a bútorokat, becses holmikat, melyek a ház egyetlen szobájában mentek tönkre, váltak az enyészet martalékává.

Korhadó lépcsőkön kapaszkodtam fel az emeletre, pókok szőtték hálójukat a kovácsoltvas korlát cirádái között; a faragott oszlopok alatt üresen csengtek lépteim. Szűk folyosón tévelyegtem, lábam alatt recsegve hajladozott a padló, bizonytalanul imbolygó ajtókat nyitva tettem fel kérdéseimet, küszöböket átlépve vártam a hiteles válaszra.

Omladozó falakat burkolt a homály, a sötétebb szakaszokon remegve mosódott össze a festés mintázata. A valaha vörös futószőnyeg színe teljesen megfakult, talpammal éreztem a szövés erezetét. Pókhálók kusza szövevénye között legyek röpködtek zümmögve, barna gombatelepek tenyésztek a beázásoktól korhadt deszkákon. Az enyhe szellő a dohos zugokba is becsempészte a kinti illatokat, a sarki szobában a lebegő porszemek szúnyograjként kavarogtak a rézsütös fényben. Halomba gyűlt száraz leveleket mozdított meg a huzat, kígyóként tekergőztek a lyukas padlón, a hajlatokban is folytatták örvénylő mozgásukat.

A torony alatti teremben tompán világított a kandalló repedezett márványburkolata, vastag porréteg fedte a roskatag bútorokat, bárhova nyúltam, jelként árulkodott izzadó kezem nyoma. Fontoskodó tücsök zenélt a korhadó küszöb alatt, az ismétlődő dallam a falakból szűrődő neszekre, a szüette deszkák érthetetlen suttogására terelte a figyelmemet; hallgatózás közben az egykori lakók közelségére, körülményeik ismeretére vágytam, létezésük bizonyosságára áhítoztam; csodára, kérdéseimre válaszoló hangra vártam. Egykori történetek folytonosságát, ok nélkül bekövetkező változásokat idéztek az ütemesen ismétlődő nyikorgások, fakult emlékekkel teltek meg az egymásba nyíló szobák. Vigasztaló látomások kötötték le figyelmemet, értelmén túli dolgok szépsége ámitott, egyfajta varázslatba feledkezve, talányos megfejtésen töprengtem, belső tartalom, ami rejtett módon utal a megoldásra. Ismeretlen arcok jelentek meg előttem, élő alakok népesítették be a rendelkezésre álló teret, hogy ott folytassák titokzatos mozdulataikat, ahol különös hatásoknak engedelmességgel, váratlanul hagyták abba.

Én voltam, aki értelmet adott az egykor létezőknek, képzeletem töltötte ki az áttetsző ürességet, rajtam kívül senki nem érzékelte a kiteljesedés folyamatát; ebben a végtelen kavargásban megjelenési formák érvénytelenítették az előzőeket, hogy tökéletes módon újuljanak meg. Csipkéből áradó illatokról, selyembe öltözött hölgyekről képzelegtem, akik színes napernyőket forgatva, szélben hajladozó fák között suhannak. Távolabb, szűrt fényben, ködösen elmosódó férfiak nyereséges üzletről, tőzsdén vásárolt részvényekről, hasznot hozó befektetésekről beszélgetnek. Fiatal lányok az esti bálra készülve zsidobongnak az emeleti folyosókon. Társaik tükrökkel borított termekben várakoznak, parányi könyvekbe írják a táncrendet, titokzatos ábrákkal jelölik a

fiatalemberek neveit. Egymást követve szólalnak meg a hangszerek, legyezők zizzennek, lágy dallamok ritmusára parányi cipellők suhannak a tükröződő parketten. Libériás inasok, egyenruhás pincérek szolgálják fel a jeges hűsítőt, később pezsgősüveg durran, habzó ital csurran a gondosan fényezett ezüstitálákra. Röpke pillantások, lágy érintések, suttogott ígérek követik egymást; vágyakozó hangok, becézó szavak töltik meg a homályos szobákat. Selyemszoknyák suhogása, fogadásokat kötő erélyes férfihangok, fogak között sziszegett sértések, párbaj időpontjának kijelölése, idegesen horkantó lovak. Hajnalban ér véget a bál, szobáikban pihennek a kimerült fiatalok. A holdfénnel átítatott üres teremben nyikorogva tárulnak az ajtók, titokzatosan villannak a nyitva felejtett ablakok üvegei, halkán csendülnek a kristálypoharak, váratlanul sír fel a zongora, maguktól pendülnek a székek támasztott hangszerek húrjai. Éjszakai madarak telepszene a fák alsó ágaira, fejüket oldalra billentve hallgatják a falakból szűrődő dallamokat, szemlélik a tükrök által vetített képeket. Bokrok között osonó rókák, rejtélyes eseményekről, sötétben várakozó emberek örömről, bánatáról képzelegnek, önfeledt fiatalokról, akik egy időn kívüli, álmodott világban, féltve őrzött emlékek tartozékaiként léteznek csupán. Délután fáradt szolgálk hordják a ruhákkal zsúfolt ládákat, kellemetlen szagú segédek szíjakkal rögzítik a nehéz csomagokat. Fogadkozva oszlik a vendégsereg, szivarfüstbe burkolódzó apák már a következő bál részleteit tárgyalják, fehér kesztyűs hölgyek mosolyogva intenek egymásnak, izgalomtól felhevült fiatalok titkos jelekkel vallanak érzelmeikről; maradandó élményekkel, elégedetten távozik a vendégsereg. Kavicsos úton suhanó hintók előzik egymást a nyári éjszakában, fáradtságtól ingerült kocsisok ostort pattogtatva sürgetik izzadságtól csillanó lovaikat...

Sárgult papírlapokon kerestem az egykori bálozók neveit, csipkézett szegélyű levelek titkait kutattam; sajnos csak a kopott bútorok, a molyrágta huzatok ismerték az elmosódott betűk, összekuszálódott jelek értelmét. Újszerű dolgok ismeretére vágytam, felelősséget szerettem volna vállalni a kallódó értékben rejlő minőségért, bonyolult fogalmakért, amelyek jelentőségét váratlanul fogtam fel. Billegő lábú széket kerülgetve értettem meg, hogy az elmúlt világ azért tűnik pótolhatatlannak, mert ezekben az átmeneti időkben minden nemes és magasztos rejtve marad; hiányuk miatt torzulnak az eszmék, válnak silányabbá annál, aminek lenniük rendeltetett; miattuk oldódik nehe-

zen a titok, tűnik megfejthetetlennek a talány. Események sokasága végződik ésszerűtlenül, pedig fontos lenne, hogy megértsem beteljesedésük feltételeit. Zavaros történetek sorozata a múlt, amelyek véletlenszerűen illeszkednek egymáshoz, rejtélyes módon hatnak a jelen valóságára. Tanulságuk túl bonyolult egy magamfajta kamasz számára, valahogy mégis fontosak, támpontot jelentenek a bizonytalanságban...

Egyre ritkábban mutatkozott a nap, akkor is fénytelenül; áttetsző, füstszerű felhők úsztak az égen, vészjósló pára terjengett a bokrok között, ami a nyári zápor egyértelmű előjele. Hirtelen változtak a színek árnyalatai, magasan a fák koronái fölött zúgva tört előre a szél, tépte, cibálta a leveleket, kavargatva terelte őket a magasba. Bánatát panasolta a kert, korhadt ágak pattantak, hervadt virágok egyszerre hullatták el fonnyadt szirmaikat. Lustán hömpölygő dörgések kísérték a távoli villanásokat, elkésett varjúcsapat szárnyasuhogtatva húzott el az erdő felé. Törött virágcserep mellett tűnt fel a macska, hízelegve került meg, hogy egy beomlott pinceablakban tűnjön el megint. Váratlanul villant meg az ég, remegve válaszolt a föld, mély lélegzetet vett a kert, hirtelen kezdett esni az eső; hatalmas cseppek mosták az ösvény lapos köveit, nedves levelek susogva ismételték a szél üzenetét. Rohanva közeledtem a bejárati ajtó felé. A lyukas csatornából nyomaszó egyhangúsággal hullottak a vízcseppek, hogy széles lapulevélen porladjanak szét. Szokatlan neszek szűrődtek ki a szobákból, mintha halk sóhajokat ismételtettek volna a salétromos falak. A lépcsőházban kavargó szél zúgva harsogta túl a belső zörejeket, hangjában volt valami sürgető. Idegesítően nyikordult egy emeleti ajtó, ablak csapódott, falról leszakadt repkényszál suhogott a szélben. Sáskahad zizegésére hasonlított az eső hangja, tűnődve néztem a kinti villanásokat, saját házunkra, aggódó szüleimre gondoltam; szívszorító pillanatok követték egymást, iszonyúan bántam könnyelműségemet.

Váratlanul csapódott ki az ablak, megsárgult újság zizegve repült a zuhogó záporban, hogy az ezüstoffenyő ágain akadjon fent. Újabb gerendák roppantak, cserepek zuhantak a mélybe, recsegve dőlt oldalra a rogyadozó kémény; szárnyak verdestek a padlástérben, egerek futkároztak a fal üregeiben. A rozsdás csatorna ütemesen csöpögött, ismétlődő neszekkel egészítette ki a vihar üzenetét. Sáros esőlé folyt végig a falakon, formátlan tócsákban gyűlt össze a vakolattól hóka víz. Különös ritmusba olvadtak össze az esőcseppek neszezései, fátýolos

hangok újabb veszteségről suttogtak; az egyik szélső ablakban váratlanul pattant meg egy üveg, a repedt felületen mintha kinyújtott kéz tükröződött volna. Torz árnyak vetültek a falakra, hogy tévelygő halandót, kíváncsi gyereket ijesztgessenek; remegve húzódtam egy billegő lábú szekrény mögé, fázósan kuporodtam össze, amikor meglazult cserép zuhant a bejárati lépcsőre.

Hirtelen állt el az eső, virágillat áradt a tető hézagain. A szürkület ezüsttel vont be az ablakok törött üvegét, a falak mohón szippantották magukba a maradék világosságot. Mintha tó mélyén gyúltak volna ki a fények, szentjánosbogarak izzottak a halványan derengő levegőben, aranypontokként cikáztak a bokrok fölött, titokzatos jelekkel üzentek. Hullámverésszerű hangok mosták el a határvonalakat, valahol az oszlopcsonkok között madarak neszezése törte meg az elhagyatott kert csendjét. Csepegő eresz alatt léptem ki a romos házból; kékes mozdulatlanság vett körül, rétegződő pára fölött elmosódva lebegett egy felhőfoslány. Alkonyi homályban hajladoztak a fák, az erősödő szél kísértetiesen libbentette az ágak között megtelepedő ködfátylat; fanyar illatok keveredtek az ázott por szagával. A déli égbolton csipkeszerűen ragyogtak a csillagok, rőt fénnel világították meg a fogyóban lévő holdat. Zümmögő tücsökzene ritmusára indultam útnak; a pocsolyákban tükröződő eget csodálva jelentősen enyhültek nyomasztó érzéseim.

Bajna György

ÖREGASSZONY

Kivékonyodott kézfején a bőr.
Olyanná, mint amikor a gyenge láng fölött
A kocsonya, a tej bőrözik.
Mintha láthatatlan pengékkel maga
Az idő vékonyítgatná,
Finomítgatná csaknem áttetszővé.
Alatta a vérerek kék folyói
Valami tengert vagy folyamot keresnek...
Ha kifárad az aznapi teendőktől, nézi,
Ahogyan a még most is szép keze meg-megremeg,
Ám mostanság soha nem emlékszik
Arra, hogy min is tűnődött
Egy egész estbehajló délután alatt.

KILENCVENHÁROM

Már csak a tavaszt várta.
(Őszig a halált is).
A lány tél se vette kedvét.
Időnként messze szálló
Gondolatok nyugtatták.
A félelem régóta elkerülte.
Istennel is mindent tisztázott.
Már csak a tavaszt várta,
Hogy egyszer még hallhassa
Hóolvadás után
A Nyárád zúgását.
Néha madárrá vált,
Pihekönnyűvé. Ilyenkor
Álmok vették meleg tenyerükre,

Máskor nehezen mozduló lábait biztatta:
Bírják ki tavaszig.
Csak tavaszig!
Kilencvenhárom után
Mi más vágyam lehetne? – tűnődött.

VERS ÉS LÉLEK

*Mennyi arcod volt, tata,
csodálkozott a minap unokám.*

Szégyenkezniem egyik miatt sem kell.
Mert nem csak fényképek őrzik!
Eltűnt egy versem. Minek is keresném?
Néhány tétova, újabb álom előtti, papírszalvétára vetett
Gondolat volt arról, hogy milyen hálás lehet, aki él.
Hiába veszi körül az ember legősibb ösztöne, az öldöklés,
Ami csak fokozódott az idők múlásával.
Örök, mint a félelem, mint a néhanapján karjaiba ölelő öröm.
Örök, mint az élet, amit naponta próbálnak megzavarni
Okosak szinte elképzelhetetlen ötletekkel.
Egyszer elszáll a lelkem, mint a ki-nem-mentett vers.
De mindig lesz egy megtalált papírszalvétá,
Hasonló azokhoz, amikre 1932-ben – Gyergyószentmiklóson –
Dsida Jenő lángoló sorokkal üzent Csiby Hédinek,
Mit sem törődve a vőlegény bosszankodásával...

Bíró József
GG – HYBRID

:
hideg futkos a hátamon

ha az
a galádságaira gondolok
hideg futkos a hátamon

ha az
s galádságaira gondolok
hideg futkos a hátamon

ha az
u galádságaira gondolok
:
hideg futkos a hátamon

ha a
tél galádságaira gondolok
hideg futkos a hátamon

ha a
tavas galádságaira gondolok
hideg futkos a hátamon

ha a
nyár galádságaira gondolok
:
hideg futkos a hátamon
inkább
semmire
semmire sem gondolok
őszi vörösboromat kortyolom
...

[szeretettel küldöm Alexander L. barátomnak]

AHHOZ

... -, hogy
sikeres lehess
édes – kevés
csupán tehetségesnek látszanod
tehát
számos további
elhanyagolhatatlan *tényező* szükségeltetik

...

:

például
körömpiszoknyi
sajátos erőszakosságodat
párosíthatnád
simaszájú –
megnyerő – szolgalelkűségeddel
nos
ez
jövőbeni bőséggel kecsegtethet
amennyiben

...

:

velejükig – korrupt potentátokkal bratyizó
befolyásos szélhámosok társaságát keresed
persze
nem árt
ha
netán
valamelyik *gittegylet* tagjaként is bemutatkozhat
így
bizonyára sokan pártolóiddá avanzsálnak

:

azonban ügyes együvé – boronálás esetén sem
még *ekkor* sem

...

[szemelvény / leendő cinikus diktátoroknak]

Marczinka Csaba

KISLÁNY ÉS KISFIÚ?

K. Anita „Messalinának”

Talán valahol
„leragadtunk” a belső
időben kamasz
éveink legelején...
(még mindig 14–15 között)

keresgélünk csak
gyönyör-kaput kutatva...
– majd talán egyszer
„belebotlunk” véletlen
önfeledt pillanatban)

(már ha eljutunk
odáig, hogy sikerül
felröppennünk majd!
– akkor talán a fejünk
„lágya” is benőhetne)

MODELL HAIKU

Állok vagy ülök,
esetleg éppen fekszem –
Csodára várok...

MODELL ÉS SZAJHA

Téged vetköztetnek jól fizető
urak egy ruganyos heverőn –
nekem viszont magamnak kell mindent
lerángatni, összes ruhát s göncöt!

Valami székre vagy rossz fogásra
kell pakolásznom, nincs egy szekrény...
(Nem telik külön toalettre,
nem dagad órabértől erszény.)

Neked még piát is hoznak és
taxit is fizetnek általában –
én meg villamosozhatok még
vagy metrózhatok a külvárosba!

Persze: a fő élvezet nem örömed,
de legalább megfizetnek érte!...
(Bár tudom, ez nem boldogít már,
el is vered pénzed fityfirittyre.)

A RUBENSTÜNDÉR
A FŐSULIN

Akkor még fősuli volt anno,
mikor a „foghatós” leányzó
aktmodellkedett ott (főleg srácok
rajzolgatták alakját nagy kedvvel)...

Volt úgy, hogy én álltam „párban” aktot
vele – szinte mindenki őt rajzolta,
néhány anorexiás leányzót
kivéve (ekkor volt a sikere).

Mindenki csak így ismerte, hogy a
„Rubenstündér” – igazi nevét alig
néhány rajzolóató fiú tudta...

Egyikükkel lépett aztán bizalmas
viszonyba faros-melles Huncutka!
(Hogy mi lett a lámurból, az homályos,

elérte-e a szeretői státuszt?
Vagy csupán „természetben” kapta a lét?)

Simó Márton

JOBB GYURKA BOLDOGSÁGA

Létezik az élet, a történet, amit elmesél a Hős. Van az Író, aki le- és megszűri az információkat, kettejük kapcsolata révén pedig működni kezd a Mű, amely így különálló életre kel. Nem valóság. Fikció. De akár meg is történhetett mindez, ami benne van, hiszen van köze a valósághoz. Csak más.

[Egy elégedett és nyugodt férfi bukkant fel a látóteremben, aki tisztában van azzal, hogy kicsoda ő, hogy honnan jött, mit akar, mit kezd az életével. Tulajdonképpen megette már a kenyere javát – azt is mondhatnánk –, de korántsem zavarja a végeesség biztos ígérete. Ahogyan a korábbi évtizedekben, most is tervei vannak, és tisztában van azzal, hogy mindenekelőtt, mindezek után, és közben is, folyamatosan dolgozni kell.

Tulajdonképpen soha nem vágyott el a faluból, ahol született, de mégis, már középiskolás korában elkerült onnét ideiglenesen, mert akkor az járta, hogy a gyermeknek városi iskolában kell tanulnia valamennyit a későbbi boldogulásért. Nem volt ugyan igazi termelőszövetkezet náluk, csak amolyan kicsi és kezdetleges valami, amilyent a helyi kommunisták szerveztek maguknak, azok a gyengébb emberek, akiknek nem nagyon volt birtokuk, sem veszténivalójuk, csak valami féle fertőzöttség ütött ki rajtuk, vagy egyszerűen fontosak akartak lenni és érdemtelenül kiemelkedni. A rendszer a továbbiakban békén hagyta a közösségüket, mert nem látta értelmét annak, hogy a havasalji, zord vidékre tervgazdaságot erőltessen. A föld gyenge volt, alig teremte meg a legszükségesebbeket, s aki ott kívánt élni, annak el kellett sajátítania a silány birtok mellé valamilyen szakmát, szolgálatba kellett állnia a megélhetésért. Így, úgy, valahogy.]

HETEDIK BESZÉLGETÉS

El kell menni katonának. Jó messzire. Román tudás nélkül, de valahogy kialakul, eligazodik az ember az életben, ha figyelmes, s ha még az is kiderül róla, hogy szeret és tud dolgozni.

- Jobb az, ha túlesik az ember a kötelező dolgokon... Emlékszem, hogy nagyon félttem az injekciótól gyermekkoromban. Megtörtént, hogy hiányoztam aznap az iskolából, amikor oltottak, de osztán odamentem magamtól a rendelőbe, s mondtam, hogy én kimaradtam. Béoltottak, neféj!... Időpontot adtak, hogy mikor. Vagy ha olyan volt, hogy akkor ahajt, azonnal, ha volt helyben szérum. Tegyük fel, hogy diftéria ellen... Nagypámtól tudom, hogy az ő gyermekkorában biza előfordult, hogy bé-béütött a nyavalya, a torokgyík, s olyan is történt, hogy egy családban három gyermeket temettek egy héten. De sokszor a himlő is elvitte az apraját. A járvány nem játék. Kétszáz-háromszáz évvel ezelőtt, amikor kolera terjedt, hallottam sokaktól, egyszerűen felakasztották az utazási tilalmat megszegőket. Brassóban van egy hegyoldal, hatalmas szikla, s vagy száz méter mély szakadék alatta, azt tartják, hogy onnan vetették le az ámbolybó cigányokat, s mindenfélét, akik ott csak úgy jöttek-mentek, mondjuk beszivárogtak Oláhországból. Olvastam ilyeneket. Ha nem is teljesen, de valamennyire igaz lehet. Mert mindennek, amit leírnak, azért van, lehet valamilyen valóságalapja. A bajt a tövinél kell irtani. A járvány gyökere maga az ember, annak a szokása és a viselkedése. Annál kezdődően kell megfogni. Ez a kovid se semmi most! Jönnek-mennek a népek. Feszt utaznak a kenyérért, mert olyan világ van. Sok a söfőr. S az a sok jövő-menő, aki nem akar itthon ülni. Kijáró bójárónő. Gyermekre vigyázó. Én úgy mondom, hogy bébisintér. Sokan mennek ki Németbe. Dániába. Angliába. Magyarba tőlünk. Még most is. Mi vagyunk Európa szarמושói... Pedig lenne mit tenni idehaza!... Hogyne lenne!... Olyan történeteket hallok, van unokaöcsém, keresztfiam benne az ilyenekben, hogy lesznek rosszul, amikor mondják. Hogy ők nincsenek béoltva. És nem is adassák bé! Mert minek?! S aztán szidják a hatóságokat, hogy itthon vagy valahol külföldön kerültek karanténba. Inkább adnak húsz s ötven eurókat a határőröknek. Mondjuk, ezek a miénkek elveszik közbe. A bulgárok, a moldovaiak, az ukránok. Ejszen olykor a magyarok is, ha nem lássák,

mert fizetésileg azok is gyengébbek most. Osztán a többi nem. Nincs kecmec. A hülyeséget az emberek butasága tartja fenn. Benne van a székel ember is ebbe nyakig. Mert olyanok vagyunk, hogy mi sem különbek a többenél. Semmivel! Csak azt tartjuk bolondul, hogy milyen ügyesek vagyunk. Hisszük-e ezt egyáltalán, vagy csak mondjuk bolondul?... Hogy a virtus. Hogy a lelkiismeret. Hogy a hitünk. Hogy a csíksomlyói Szűzmária... Van nekem pap barátom is. Plébános. Időnként leülünk beszélgetni. Jókot mond. De ő azt tartja, hogy én igencsak jól gondolkozok. Hogy nekem nagy eszem van. Mer' én olyanokat mondok, hogy csak... S tanul belőle. Állítólag még prédikált is utánam. Tény az a dolog, hogy evvel a pappal jól vagyunk. Igaz, ami nem mese, szót értünk. Amikor úgy van, münköt kér fel, a mű cégünköt, hogy végezzünk el ilyen-olyan munkálatokat a templomon, a plébánián, a kántorin és az ifjúsági otthonon, mert ilyenjük is van a falunkba', közösségi ház. Licit ide vagy oda, meg az egyháztanács, rendszerint megnyerjük. A Jóisten és a plébános úr segédletével, mert mind a kettő szeret münköt... A pap újságolta nagy bizalmasan a jómúltkor, hogy misét mondatott szándékra egy fiatalasszony. Eltelt vagy három hónap, s há' megint. – Kérem egyszer – így a pap –, hogy hol az ura, mert miséken nem látom? A családi békéért imádkozik, azért jelzi a mise-szándékot? Vagy mégis mi a helyzet? Ugye a lelkivezetés és a tanácsadás fontos, ha a pap komolyan veszi a mesterségét, ami szakma s hivatás, s főleg akkor, ha látszik, s ha egyáltalán beszél valaki a bajokról, ha megnyílik annyira... Nagy sírva mondta az asszony, hogy bézárták az emberit Olaszországban. Nem elég, hogy bézárták, még beteg is... – Ugye söförködött az utóbbi tíz évben az a férfi. A hívem volt ő is... Ott halt meg egy szicíliai tömlőben... Egy kicsit gondolkodtam, s rájöttem, hogy én ismerem azt a családot, az illetőnek az apja valamikor dolgozott velem az Üzemben, s utána egy-két alkalommal még Magyarba is jött velem, amikor eleinte csak úgy kijárogattunk, feketén. A hamvakat hozták haza nagy későre. Hallottam. Elkapták az olasz rendőrök, s teli volt a kamionjának a raktere migránssal, vagy huszonnyolcat szedtek le tőle az olaszok. Ha egyszer vitt, vagy hozott, ki tudja még hányszor hurcolt olyan mindenféle négert és arabot?!... Minden szarba benne vagyunk, nyakig, amióta itt Európa

van nálunk, vagyis az unió. Légióban. Kurvázkodásban. Drogban. Azér' a mocskok pénzért! S lám ebben is!

Akkoriban úgy volt, hogy megjött a béhívó. Megkapta az ember az értesítést, hogy ekkor vagy akkor ott kell lenni a megyei komisszáriáton.¹ Olyan hónappal, de legalább két-három héttel hamarabb, valahogy úgy jött az a levél, hogy lehessen rejakészülni. A reguta elrendezte a dolgait, és hangolódott reja másképp, testileg-lelkileg a másfél éves távollétre, ennyi volt a mi időnkben a szolgálat. Nagypámat az első világháborúba vitték, neki cakk-pakk, kiképzéssel, frontszolgálattal együtt kilenc éve ment rea. Apámnak öt éves lett a második világháborúban való érintettsége. Akik a harmincas években születtek, ugye, a mi tanítóink, a gyári mestereink generációi, akik ahajt a kommunista hatalomátvétel után kerültek sor alá, azokat elvitték a szovjet minta alapján, három évig hordták a néphadsereg uniformisát. El sem tudom képzelni, hogy mivel foglalkozhattak olyan hosszú időn át!? Udvart separtek? Őrizték a nagy semmit? Tankokat, ágyúkat, gépkocsikat vikszoltak?... A munkás alakulatokat még megértem, azokat hajtották, és volt valami látszata. Az értelmetlen fegyveres szolgálatot olyan hosszan már elképzelni is nehéz békeidőben. Aztán levették, szerencsére, tizenhat-tizennyolc hónapra. Mikor mennyi volt, mert előfordult, hogy az időjárás és a mezőgazdasági kampány hordozta. Bevetették a katonaságot a mezőgazdasági munkálatokra. Ha valami árvíz lett, akkor oda... Én személyesen legalábbis a másfél évesre készültem fel lelkileg. Ha szerencsés vagyok, akkor megúszom egy év és négy hónappal... Megtartottuk a legénykísérőt, akik egy kontingesben voltunk. S reggel fel a buszra. Így szokta meg a község. Így tartották hosszú évek óta. Ez volt az eljárás. Volt ennek valami hagyománya még ejszen a régi magyar időből, amikor szekérre ültek a katonalegények, s úgy mentek, énekszóval a kaszárnya kapujáig. Vagy a vonatállomásig. A rokonok, a szeretőik a falu végéig kísérték. Münköt aharé a buszig.

1 Itt: *katonai körzeti parancsnokság* (román)

NYOLCADIK BESZÉLGETÉS

Munkával telik a katonai szolgálat is. Nincs benne szócséplés, s megannyi felesleges rekcm és fegyverforgatás. Mert minek?! Az eredmény látszik, és meg is marad.

– Egy nagy szürke vaskapun kellett bemenni az oltpadi komisszáriátnál. Az az épület se létezik már. Kinyitottak egy kicsi nyílót rajta, azon át léptünk be úgy, hogy le kellett hajtsuk a fejünket. Voltunk ott vagy kétszázan. Az is lehet, hogy többen, mert a nagy udvar tele volt kúferes legényekkel, amilyenek mi is voltunk Kőaljáról, akik aznap tizenegyen mentünk a községünkéből. Igaz, hogy akkor még szét voltunk széledve odabent a betonon. Kisebb csoportokban. Ismerkedtünk, beszélgettünk egymással. És kíváncsiak voltunk arra, hogy merre visznek? Hogy kire milyen feladat várhat? Senkinek nem lehetett pontos információja a sorsunkról. Nem volt honnét. De azért ezt-azt meg lehetett tudni-hallani az állítólag tájékozottabbaktól. Hogy ma ide visznek. Meg oda. Volt egy csomó marhaság és összevissza való beszélés, de valamennyi igazságot azért eltaláltak közben...

Általában úgy történt akkoriban a román hadseregben, hogy a székeleyeket nyomták át a Kárpátokon. Ahhoz, hogy közelebbre kerüljön valaki, azt el szokták intézni a szülők. Vagy az ismerősök, a rokonok, ha volt valakinek olyan befolyása. Valamit lehetett rendezkedni. Vagy szereztek valamiféle igazolást, hogy családi okok vannak. Hogy szervi betegsége van, ami nem annyira súlyos, de kezelni kell. Hogy nős az illető, vagy már gyermekei is vannak. Volt olyan, hogy ez számított. Volt olyan, hogy nem, és ügybe sem vették... De végül nem érte meg a rendezés. Hallottam én mindenféle intézésekről, hogy adtak a parancsnoknak. Vagy valaki másnak, aki az állomány feltöltéséért felelt. Valaki Vásárhelyre került a tűzoltókhoz. Mondjuk. Esetleg Brassóba. Vagy éppen Szamosújvárra. Ismertem egyet-kettőt. Segesvárra. Voltak osztán tűzoltó-alakulatok az itteni városokban. Kislétszámú alegységek, de került azért. Az ilyenek aztán feszt sóvárogtak haza. Olyan is megesett, hogy engedték őket. Olyan is, hogy nem. Szökdöstek haza, ha annyi idejük volt. Aminek aztán az lett a következménye, hogy büntetésből áresztbe kerültek, magánzárkába csukták pár napra, hétre. Ha jól tudom harminc nap volt a kihágás

kaszárnyában történő büntetésének felső határa. Ha valaki nagyobb dolgot követett el, azt katonai törvényszék előtt ítélték el, egy távoli büntetőszázadba került, és meghosszabbodott a szolgálati ideje még jobban... Vagy egyszerűen átvezényelték másik alakulatokhoz, s akkor mire volt jó a sok intézés és a pénzkötés?!... Szóval érkeztek hát akkor nemsokára tisztek valahonnét, regáti megyékből, azok is azon a nagy szürke kapun léptek át, de nekik kinyitották a kapuszárnyakat. Már akkor gondoltam, hogy na, ezek a delegáltak,² akik visznek. Bementek az irodákba, de nem maradtak sokat odabent, talán fél órát, jöttek elé, és hamarosan felsorakoztatták a népet. Kicsit hátrább irányítottak. Így maradt a placon a társaságunk és a tisztek között vagy tízméternyi távolság. Mondták, hogy álljunk fel a csomagunkkal együtt, s maradjunk csendben. Ennyit megértettünk, meg azt, hogy aki hallja a nevét, az menjen előre. Közben magyarul is elmondták. A sorozóbizottság elnöke valamijen Tibi bácsi volt, egy őrnagy, magyar ember, akit már láttunk volt egy évvel azelőtt, mikor mustráltak. Középen ült akkor az asztalnál, s ő szólította a csóréra vetkőzött társaságból mindig a következő ötöt, akik álltak fel szerre a mérlegre, a tolómérce alá, amelyikkel a magasságot nézték meg akkor, és még a seggünkbe is bévilágítottak... Így elkezdtek kiszedegetni az embereket. Ezek a tisztek kék parolit viseltek, ugyancsak kék színű posztóból volt a sapkájukon a körülfutó állórész, a pánt. – Szekusok – hallottam innen-onnan a suttogást –, erősen szerencsétlenek, akik hezzuk kerülnek, mert ezek aztán kapnak baszogatást, ott szigorú fegyelmet tartatnak... Szerencsére feltelik most ennyivel a létszám. Ezekről megszabadultunk... Általában a százhetven centinél magasabbakat szedték ki a belügyiek. Úgy mondták, hogy az ilyeneket rendezvények biztosítására, járőrözésre és őrző-védő szolgálatra képezik ki. Tényleg eszembe jutott, hogy amikor a tengeren voltam azelőtt egy évvel a szakszervezet jóvoltából, s ott jöttünk-mentünk a kőolajfinomítók meg az ipari kikötők környékén, mind ilyen katonák voltak kiállítva a posztokra, személyenként hatvan-hatvan éles lőszerrel. Esőben, napsütésben, télen, nyáron. Sajnáltam őket... Elegük lehetett. Aztán valami tűzoltótisztek érkeztek. Nekik bordó csíkos volt a sapkájuk. Ők is kiszedtek vagy húsz embert, s ki velük a kapun. Ezt a csoportot a fél egykor érkező vonathoz irányított-

ták... Utána mű következünk. Azt hallottuk, hogy kell ötven ember Foksányba egy utász-hidász ezredbe. Tulajdonképpen munkára. Olyan hely, ahol viszonylag rendezett körülmények között lehet eltölteni a szolgálatot, csak éppen dolgozni kell. Nem annyira a fegyverforgatás és az alaki gyakorlatok jellemzik ezt az alakulatot. Így hallottuk. Hogy ki volt az, aki ezt tudta? Fogalmam sincs. Talán valamelyik bennfentes tiszt, vagy valamelyik altiszt súghatta meg, aki ott dolgozott a megyei hadkiegészítőnél... Mert valóban ez történt. Így lett. Ilyen helyre kerültünk. Csak közben mozgattak münköt. Foksányban voltunk hat hetet, míg megkaptuk az alapkiképzést. Utána mentünk Predeal környékére vasutat javítani... Ne felejtsem el, még annyit, hogy akik a legvégére maradtak valamiért, betegségük volt, vagy nagyon meg voltak részegedve, azokat hazaküldték, hogy menjenek vissza, majd kiértetik őket, de olyan is volt aztán, akiket csak a következő tavaszon hívtak bé. Kettő maradt így vissza a tizenegyből, akikkel odahaza megtartottuk volt a legénykísérőt azelőtt való éjjel.

Nem mondhatnám, hogy rossz dolgunk volt. Tényleg nem. Úgy alakult, hogy a mi századunkban huszonheten voltunk magyarok. Ez fontos volt már első perctől. Kezdetben is erre figyeltünk, s nagyon meg voltunk elégedve, mert a szakaszunkba végül, amikor leválasztottak, a negyvenből tizenheten kerültünk egybe. Ennek a továbbiakban nagy volt a jelentősége, főleg akkor, ahogy letelt az első hat hét. Letettük ugye az esküt, s mentünk is mindjárt ki a vasútra. Tulajdonképpen *cséféres*³ alakulat volt a miénk. Jó dolgunk volt. Civil kintinban étkeztünk, és *lipován*⁴ kubikusokkal kellett együtt végezni a kiadott feladatokat. Hat napot dolgoztunk. Vasárnap reggelenként elvittek a városi közfürdőbe, mert a barakkokban nem volt meleg víz, udvari

3 *vasútépítő* – a CFR – *Căile Ferate Române*, a román állami vasúttársaság – nevének rövidítéséből, a fonetikusan ejtett betűszóból (román)

4 *lipovánok: óhitű oroszok* – másképp: *raszkolnyikok*, akik ragaszkodnak a Nyikon pátriárka (16015–1681) előtti vallási állapothoz – a régi orosz nyelv képezi az egyházi szertartásaik nyelvét, két ujjal vetnek keresztet, a férfiak nem borotválkoznak stb. –, mivel kegyvesztetteké váltak hazájukban, vallási központjuk Ukrajnába került át, sokan a mai Moldávia és Románia területére telepedtek. Napjainkban a Duna-deltában mintegy 30 ezer fős közösségük él. Mivel itt is sokáig bujkálniuk kellett a hatóságok elől, az ártereken csatornák ásásával, lecsapolással kis szigeteket alakítottak ki, amelyeken szűk közösségeik biztonságosabban húzódhattak meg. Innen származik az a tudás, amelyet aztán építőtelepeken, erdő- és legelőgazdálkodási munkálatoknál hasznosítottak, brigádokban vállalva a csoportos és hatékony munkavégzést.

csapnál vagy lavórban mosakodtunk. Fürdés után kaptunk egy órai szünetet, kicsit sétálhattunk. Vagy megihattunk valamit az egyik kocsmában. Késő őszt volt, jött a tél. Sok néznivaló nem volt abban a kicsi üdülővárosban. Nyáron, vagy télen, amikor szebb a táj, s teli van a hely turistákkal, akkor talán. De ahhoz is idő kell és pénz...

Végeztünk december közepére a vasútnál kiadott munkával. Akkorra ígérték, hogy akik jól viselkedtek, akik közülünk a legjobbak, azok kapnak egy hét eltávozást. Én jól lőttem volt, huszonkilenc pontot a harmincból. Másszor huszonnyolcat. Senkivel konfliktusom nem volt. Úgyhogy ebbe az első menetbe akkor beleestem. Január másodikára kellett volt aztán visszamenni... Amikor visszakerültünk, há' látjuk, hogy a kúferjeink ki vannak téve a barakkok elé. Oda voltak állítva azok is, akik nem voltak haza karácsonyi permisszióra. Mert addigra újabb alakulatot hoztak, s azokat a helyünkre már bé is szállásolták mind. Odajött egy főhadnagy, aki közbe-közbe felügyelt münköt azelőtt. Egy jóképű, bajszos, fiatalabb ember volt. Olyan jóképű. Jó kiállítású. És csendes. Nem nagyon csesztetett, mindig szépen beszélgetett, megmagyarázott nekünk mindenfélüket. Sokszor nézegettem, hogy nem olyan fekete, hogy nem olyan nagybelű, mint a többi, mind a *plutonerek*.⁵ Kiállít hát münköt akkor ott sorba, s kérdi, hogy valakinek van-e panasza, jelentenivalója?... Volt. Panasz mindig van ilyen helyeken. Jelentkezik az egyik csiki kolléga. Már nem tudom, hogy melyik falusi volt. Valamelyik ottani faluból. Oltpad mellől ejssen. Később az is elkerült tőlünk. Mondja, hogy ő jelent. Úgy mondta, ahogy tudott hitvány románul. Mert az aztán annyit sem tudott, mint mü. Há kezd jelenteni... – *Tovărăsu lokotinént mázsor! Jéu, szoldátu' Bánfi Miklós, raportez! Jéu muncsit ün proosztije. Pérmiszié, pula! Lá Mörije futé álту'! Té rog lászé ducsé ákászó, kö tájé gütélé la toate!*⁶ – ilyenformán mondta. Lett akkora röhögés ebből, hogy dőlünk fel... Mü, a magyarok, de a románok is. Nem tudom, hogy ezzel a hitvány Miklóssal mi lett, hazaengedték-e vagy nem, mert, mondom, eltették osztán másfelé...

5 *örmester* (román)

6 A fonetikusan leírt szöveg a helyzet humorát kívánja még inkább aláfesteni, és így jobban visszaadható a hiányzó román nyelvtudásból származó komikum. Szó szerinti fordításban valahogy így hangzik: – *Főhadnagy elvtárs! Én, Bánfi Miklós közlegény, jelent! Annyit dolgozni, hogy sokat! Eltávozás, lőfaszt! Hegesztí Mariskát valaki más! Ha nem eresztenek haza, vágni el a nyakát az egész!*

Ő egy másik *plutonban*⁷ volt. Egyszer-kétszer biztos hazajuthatott ő is közben... A főhadnagy úgy kacagott, hogy még a könnyei is kicsordultak... És ekkor megszólalt magyarul. Kicsit másképp beszélt, mint mi, de szépen, tisztán és választékosan. Nem székely volt. Évekkel később jöttem rá, hogy talán a Mezőségről lehetett valahonnét. Amikor odaki találkoztam Magyarban széki mesterekkel, akkor világosodtam meg, hogy olyanformán beszélhetett, mint azok. Magyarul, de románul is. Dicsért a főhadnagy. Mondta, hogy büszke rejánk, s arra, hogy milyen szépen helytálltunk... Nagyon elcsodálkoztunk. Mert addig soha nem szólt hozzánk így, csak románul mindig... Lekezelt ügyesen mindegyikünkkel, további jó szolgálatot kívánt, s avval indultunk ki az állomás felé a két *pluton*érral. Többet ezzel a tiszttel nem találkoztunk.

Levittek Medzsidiára. A többi időnkot aztán ott töltöttük, Dobrudzsában. Végig dolgoztunk. Útépítésre osztottak be a továbbiakban. Ugyancsak lipovánokkal voltunk, de egy másik renddel. Ugye azok brigádokba szerveződve vándoroltak szerte az országban. Még a fehérnépjeik is mentek velük sokszé. Földmunkákat vállaltak, útépítést. Mondták, hogy nagy *sántérek*en,⁸ gátak építésében, tereprendezési munkálatokkal is szívesen foglalkoztak. Úgyhogy civilekkel megint. Gépek voltak, amikkel legyalulták a helyet. Jöttek a nagy teherautók, hordták belé a követ az útalapba. Elhengerelték. Aztán apróbb kavics, homok jött reja esment. Mi azt egyengettük lapáttal. A továbbiakban pedig az útszéleket, az útpadkát tettük rendbe, az út mellékét hat méter szélességben mind a két oldalon. Ez a munkálat aztán eltartott hosszú hónapokig. Ott tavaszodtunk ki. Aztán egész nyáron. Sokszor annyira közel voltunk a tengerhez, hogy bármikor megfürödhettünk. Annyi gyümölcs, kajszi- és őszibarack, körte, szőlő és dinnye, amennyit soha nem láttunk. A gyümölcsfák ott voltak hosszan a régi földút mellett, mint nálunk a jegenyék. Dinnyét egy lejért akkorát adtak az embernek, mint a fejem. Vagy még nagyobbat. Sok volt a nép között a török, a bulgár, de mindenkivel románul beszélgettünk. Ahogy tudtunk. Azt el kell mondani, hogy egyre jobban eligazodtunk. Minden nap tanultunk egy-két szót, ha valami új helyzetbe kerültünk... Három lej volt egy liter bor... A víz miatt azonban sokat szenvedtünk, mert azt csisz-

7 szakasz (román)

8 azaz: *șantier* – jelentése: építőtelep (román)

ternákban hordták utánunk, de gyenge kútvíz volt, és langyos... Ezeket leszámítva, jó dolgunk volt. Innen engedtek volt két hét szabadságra haza. De közben lehetett negyvennyolc órás eltávozásokat is kérni, akinek volt hova. Ha volt mire, s ha pénz is került. Én tudtam, hogy vannak falumbeli leányok, akik elmentek a tengerre mosogatni, szakácsnének, pincérnőnek, ki hova tudott, már amelyik ügyesebb volt, és románul is jobbacskán beszélt... Egyébként az asszonnyal is ott ismerkedtem meg. Tudtam, hogy kicsoda. De addig mű ketten egy szót nem váltottunk azelőtt. Öt évvel voltam, s vagyok idősebb nála most, mert az idővel nem lehet kibaszni, úgy élünk, ahogy belécseppentünk. Úgyhogy megismerkedtünk ahajt, oztán bévált a dolog, jól bévált, ejszen, mert azóta együtt vagyunk. Majdnem negyven éve. Ahhoz azonban le kellett teljen a szolgálat. Hogy összeházasodjunk. És haza is kellett kerülnünk.

KILENCEDIK BESZÉLGETÉS

Ha megnősülhet az ember, akkor újfajta élet kezdődhet. Az az igazi, ha a fiatal a magáéba kerül, és teremthet olyan környezetet, ami tetszik neki, s ahol, ha megszületnek, majd a gyermekei is jól érzik magukat, hogy egészségben és egyetértésben fejlődve növekedhessenek.

- Hogy kerültünk a magunkéba? Nem volt az egyszerű... Amikor leszereltem, mindjárt láttam hozza a nőüléshez. Aztán sietni kellett, mert erőssen *úgy volt* az asszony. Azt terveztük, hogy a nagyapámék-féle bennvalóba költözünk. Hívott az öreg. És ez így történt. Olyan volt, mintha teljesen rendben is lett volna a helyzet. Rendben lehetett volna. Csakhogy az történt, hogy rá egy hónapra nagyapám leesett az odorból, de olyan szerencsétlenül összetörte magát, hogy másnapra meghalt, hiába vitte a mentő bé azonnal a kórházba. Csak nannyó maradt, aki már nagyon öreg volt. Erősen gyarló. Mert addigra meszes lett volt, de amúgy fizikailag kiváló erőben. Mindig kellett zárni a kaput, hogy nehogy elszabaduljon valamerre, mert vette a kapát, a gereblyét vagy a villát a vállára, örökké meg volt indulva – ha nyár volt, ha tél, ha esett, ha havazott –, erőssen ügyelni kellett, hogy nehogy kárt tegyen magában, vagy elveszen, mert az ilyenek nagyon el tudnak ámbolyogni. S ugye a falu, a rokonság előtt is nagy volt a felelősség,

hadd lássák, hogy tudjuk rendezni, s megmutassuk fiatal létünkre, mennyire helyt állunk.

Az asszony az enyim, az erősen ügyes volt első perctől kezdve, serény, jódolgú, csendes és figyelmes. Fiatalok voltunk, de egyből eltaláltuk, hogy mi a helyes. Én azt mondtam neki, hogy üljön otthon veszteg, mert az úgy van rendjén. Ha elmegy valahova varrodába, cérnagyárba, kereskedelembe, ahova elrázódhatott volna abba' az időbe, akkor egy csomó időt eltölt minden nap az utazgatással. Nem éri meg az a kicsi fizetés... S mi lesz, ha jönnek majd a gyermekek? Ugye a leánka, az meglett ahajt mindjárt. A lakadalom után négy hónapra. Mert a szülőkre mi nem számíthattunk.

Aztán az következett, hogy vagy két évet, szinte hármat éltünk így. A mama egyszer csak ágyba került agyvérzés miatt, s magatehetetlenné vált. Forgatni kellett. De nem szenvedett úgy bénán túl sokat... Elrendeztünk mindent, ami ilyenkor szükséges. Megvolt a temetés. Tor. Minden. De mi lett? Jöttek a drága jó rokonok, el kellett járni a hagyatékot. Nagyon jó a rokon, hasznos, de amikor örökölni szeretne, akkor képes a legocsmányabb ellenséggé válni! Mert kapni akar. Sokat. Pedig az nem úgy van. Mit? S miből? Ugye nálunk általában sok a gyermek. Vagy sok volt. Illetve sok született ezelőtt, s még a mi időnkben is; most állt le tulajdonképpen, ebben az új demokráciában, '89 után. Mert sokan elmentek. Legalább ezer ember. Az ötszáz házaspárt jelent körülbelül, ha nem többet, de ez csak óvatos becslés, ahogy mondani szokták a rádióban. És azoknak a gyermekeik már nem itt születtek meg. Magyarban. Németben. Angliában. Ki tudja hol?! Vagyunk azért, szanaszéjjel, csak éppen nem itthon. Szétfúttak minket a változások, mint a polyvát. Éltünk itt vagy háromezren a hetvenes-nyolcvanas években. Ha most kétezret mondok, hogy vagyunk, az már túlzás. Amikor mű voltunk iskolás gyermekek, harminchat fő volt a létszám egy-egy osztályban. És rendszerint volt három, á, bé s cé minden évfolyamon. Most kettő van párhuzamos, ahogy látom, de huszonöt gyermek ha jár egybe csak. Ez a felinél kevesebb az akkorinak. Erőst lefelé megyünk. Szerencsénkre legyen mondvá, a cigán nem szereti a helyet, mert zord. Azt mondják, hogy itt megfagy. Román se jön. Me' minek? Aki véletlenül *móré*, az már rég bé van illeszkedve. A mű cigánjaink nem szocsiálok, akik vannak páran. Azok aztán nem!... Mindegyiknek már apja-anyja, vagy már a nagyszüleik is

rendes házban laktak. Szolgálatot vállaltak. Bémentek azok a bányába. Amit mű csináltunk, azt kivétel nélkül mind tudták. Többen az Űzemben dolgoztak. Néhányan az erdészethél. Rendszeres fizetésük volt, nyugdíj-jogosultságuk. Később osztán sokat jártak ki Magyarba, Németbe, Angliába, ahogy mű is. Olyan szedett-vedett, sátoros, mindenféle, olyan *izé*, ide nem jött egy sem... Mer' sok faluba' mind csak menyen, érkezik valahonné, jó, duvad bé a mindenféle idegen cigán... Nálunk nem úgy van! Itt dolgozni kell. Az államon való élőködésből és a zugkereskedésből nem lehet megélni...

Az történt, mondtam már, hogy megjelentek a közeliék, azok a kedves rokonok, és felértékeltették a házat. Mivel sokan voltak, tudvalevő, hogy mind pénzt akartak. Olyan árat hozott ki a szekértő, mire én azt mondtam, fújják fel, tegyék-vegyék, vigyék, ahová akarják, vagy adják el idegennek, hallám, ha az akkora kincs. Vajon ki veszi meg?... Volt nekem valamennyi pénzem maradvá. Én pénzzel szereltem le, mert minden hónapban rátettek ötszázhetven lejt a számlánkra, ahhoz nyúlui nem szabadott. A zsold száz lej körül volt, s még azért otthonról is cseppent valami, nagyjából még egy százas, de azzal az volt a helyzet, hogy apám felírta, s meg kellett aztán adni a végin. Én a lakodalmunkkal is úgy jártam, hogy a bevételből nem kaptam. Az is hitelbe ment, mert apám menedzselte. Majd egyszer sorra kerül ez a történet is, ha el nem felejem... Szóval, az ár fele tulajdonképpen megvult. Ha elfogadják az alkut, akkor a háromnegyede. Tudtam, hogy az Új utcában, a falu szélén eladó egy bennvaló, amelyikhez az összeg, a miénk a félpénz elég. Megvettük hamarosan, még alkudtam is lefelé egy kicsit, mer' engedett a tulajdonos, azt mondta nagy jóindulattal, fontos neki, hogy ne valaki kupec vegye meg, ne cigán, ne idegen, hanem olyan, aki idevaló s lakni akarja. És így kiszálltunk a nagyapámé féle összből. Ment még a cirkusz köztük vagy két esztendeig, aztán elkelt. Feleforma árat adtak érte. Így utólag derült ki, hogy jól megbírtuk volna. A magunkéba voltunk! Az anyám részit, ami jutott, aztán apám vette kézre. Úgyhogy abból nem láttunk soha semmit. De én örvendtem, és elégedett voltam, hogy kiszabadultunk a nagyobb családból, és ilyen szépen elindulhattunk az életbe, amire tulajdonképpen a rokoni kapzsiság és a rosszindulat kényszerített. Úgy is kell, hadd ébredjen az ember! Ilyenformán a családi béke a teljes rokonságon belül megmaradt. Soha senkivel nem éreztettem ezt a dolgot, nem volt

téma a beszélgetéseinkben. Sok első- és másodunokatestvéremen segítettem. Mikor lehetett, kivittem egyiket-másikat Magyarba, Németbe. De mindegyiknek megmondtam, hogy nálam dolgozni kell, mert zavarom haza, amelyik azt hiszi, hogy az csak úgy van, hogy el kell tölteni a munkaidőt, s az eredmény nem számít. Mer' most már nem az államnak dolgozunk. Nem az van, hogy elvegyülünk a többi között. Most vállalunk. És helyt kell állni. Olyan munkát kell végezni, úgy, hogy hívjanak. Hogy adjanak kézről kézre. Hogy menjen a jóhírünk előttünk...

Mi hamar a magunkéba kerültünk. Igaz, hogy a ház kicsi volt, tulajdonképpen készíttetlen, de jó nagy telek járt hozzá, kert is. Ami nálunk ritkaság. Én azzal kezdtem, mivel gyermek még egy volt csak, pontosabban a leányka, mert jött, érkezett ugye, meg volt csinálva, azért is kellett olyan hamar lakodalmazni. Mondtam az asszonynak, húzzuk meg magunkat egyelőre az egyszoba-konyhában, ami lakható volt. És abban az esztendőben elkezdtem csúrt építeni, mert az sem volt, csak valami színféleség. Arra gondoltam, hogy veszek egy bornyút, disznót, talán lovat, vagy csitkót, s elkezdem azokat tartani. Földünk nagyon kevés volt, két darabban vagy negyven ár, de ha odafigyelt az ember, azért tudott szénát csinálni az erdei kaszálókon. Igaz, jó messze voltak, meg is kellett dolgozni érte. De végül megérte. Szinte a legszegényebbek voltunk ejszen a községben, de volt elképzelés. És volt kedv hozzá. Mert fontos a terv, és az is, hogy lásson előre az ember. Minden napra s minden órára.

Kevés embernek van elképzelése, hogy mit akar csinálni. Úgy öregnek, mind fiatalnak. Lehetsz ügyes, akármilyen okos és tanult, ha nem tervezel, s ha nincsen akarated és kitartásod, nem érsz el semmit. Vagy csak keveset. Sokszor elmegyek a faluban egy-egy rokonhoz-ismerőshöz. Olyanokhoz, mondjuk, akik megörökölték a szüleik házat. Vagy együtt laknak az öregekkel. Vagy, ha már elhaltak azok, s akkorák a gyermekeik, hogy egynek-kettőnek családja van, és úgy vannak együtt, né, egy életszerben, félig-meddig közös háztartásban, vagy külön, de mégiscsak egy kapun járnak bé. Az nem könnyű! Jó, volt, és most is van nekik valamilyen munkahelyük, me' eljárnak valahova, esetleg külföldre. Kerestek s csak keresnek máma is valamennyit... Általában mit látok? Há' látom aztot, hogy olyan a bennvaló, amilyeneknek ezelőtt, húsz-harminc esztendeje megismertem, amikor fiatalok

voltunk. Jó gazdáknak, módos embereknek számítottak. Mind mesélik, hogy ők közbe mennyit dolgoztak. Hogy ők mennyit kínlódtak a demokráciában, meg azelőtt, s milyen jó volna élvezni egy kicsit az életet. Vajon hogy?!... Me' arra is panaszkodnak, hogy kicsik a bérek, hogy az sem elég, ha tízezer euróval jönnek haza. Me' a villany, me' a szennyvíz, me' a szemétdíj, meg a kábel, meg az adó, meg a mit tudom én mi. Hogy napról napra drágább a kenyér, a hús. Szinte mindent meg kell venni. Aztán mindennek menyen az ára felfelé, de bezzeg a fizetés vagy a nyugdi' alig. Éppen csak. Alig üti a széle a hosszát. Így nem lehet egyről kettőre jutni. Itt semmit nem érdemes. Még ez a kovid is béakasztott ide. Semmi, de semmi értelme. Az ország sem jó. A Székelyföld ejszen a legelmaradottabb benne, mer' ez valami politika. Hogy ezt a környéket rohasszák le. Hogy hajtsák el innen az embereket, s jöjenek bé a helyünkre a cigánok, a románok. Vagy a migránsok. Akiknek ez így is megéri... Azt mondják sokan, hogy kicsi a ház, szűk az udvar. Tényleg szűk a két családnak. De a két autó bé van állítva, s egy régi Golf hátul, ahajt a csűr mellé félreteszítva, csutakon. Ott eszi a rozsda. Vasak, pléhdarabok, stafnik felállogatva a kerítés mellett, de olyan régiek, hogy ejszen még valamelyiknek az apja rakta oda, hogy jó lesz egyszer valamire. Tehen nincsen a pajtába, se disznyó. Jóformán tyúkokat sem látok, csak egy-egy borjúnagyságú kutyát. Mostanság a kaukázusi van divatban. Hol fajtisza, hol korcs formában, de attól még jó nagy. Mer' ez a nagy kutya megvédi a gazdaságot a vadaktól. Értem, hogyne érteném, csak azt is tudom, hogy ide jöhetne a medve, felkopna az álla, nem találna semmit, s a görény, a róka is étlen pusztulna, mert ezek a kóflandban gazdászkodnak, ott tartják a holmit a polcokon és a nagy hűtő vitrinekben... Nincsen ezeknél általában semmi gazdaság. Hogy' tartalék?... Mondják, hogy venni kéne valamit, hogy építeni kellene. De miből? Nincsen hozzá *tehetség*, honnan lenne mód, s ha így menyen, ejsze nem is lesz. Panaszkodnak feszt, de minden olyan nállik, tényleg olyan, mint volt harminc éve, nem változott semmi. Az udvaron pedig az a rendetlenség, széthányva a sok hasznavehetetlen holmi, nekitámogatva a kertnek, falaknak. Ha egy kicsit kirámolnák a sok vackot, beadnák valahova azokat a vasakat, vagy eltüzelnék a régi bútrokat, mindjárt tágasabb és otthonosabb lenne. De nem. Semmi sem éri meg máma. Gazdálkodni meg mire való? Mikor minden van a boltba. Mikor a futár kihozza a portékát...

Aztán ennyi idősen már az embernek semmije sem úgy működik, ahogy ezelőtt. Ki vannak kopva a csigolyák. Műforgója, ilyen-olyan protézise van, még azoknak is, akik nem nagyon ölték magukat, me' szerettek irodába lenni. Vagy a seggükön ültek valami csendes műhelyben hosszú éveken keresztül. Azok úgy tőtték, hogy az asszonyok, ha kellett, ha nem, futottak egy üres neccel a boltba. Az emberek, azok is olyanok voltak, hogy közbe' megitták. Me' szerették a pirituszt. Me' ők nem parasztok. Me' ők hivatalnokok. Me' ők alkalmazottak. Me' két vagy három váltásba járnak. Me nekik nincs, szóval nem volt idejük és erejük annyifelé futni. De élni sem igazán.

Nekünk aztán meglett a leánka után a gyermek is. De van köztük három év. Én már a második évben, ahogy a csűrrel elkészültem, építettem a régihez egy szoba-konyhát, ahogy magamba' kigondoltam. Aztán az utána következő esztendőben fürdőszobát. Mit mondjak? Víz sem volt az udvaron, még azt is bé kellett hozatni. Sok mindenhez értettem, de úgy csináltuk, hogy mü magunk. Ha lehet. Faház volt, új, csak tizenöt éves akkor, de szakszerűtlenül alapozva. Megemeltem, szintbe hoztam, de pénzünk nem volt semmi, hogy mestert fogadjunk, az asszony keverte a betont, én pedig béöntöttem. Aztán a nagyobb részt kalákába. Jöttek a kollégák, rókonok, mind fiatalabb és ipar-emberek, heten-nyolcan szombat délután, s vasárnap, amikor szabadok voltunk. Vének vagy nem, ilyenkor tudtunk dolgozni magunknak. Faltunk valamit, elmondtunk egy Miatyánkot, s fogtunk neki. Ha kellett, én is elmentem másnak. Hogyne mentem volna! Illett visszaszolgálni a segítséget, olyan volt ez, mint a kölcsönkenyér!... Mind a cigánykassza. Ma nekem. Holnap neked. Azután neki. Így körbe. Nem sajnáltuk a fáradságot akkor sem, ha másnak segítettük vissza. Ezek maradandó dolgok. Értelmes építkezések, amikor kalákázunk... Mikor két egymás után való hétvégén nekimentünk a miénknek, s jól meghajtottuk, annak volt látszata, neféj. Bé volt földve. Én aztán menet közbe' vakoltam, villanyt szereltem, csempéket raktam fel, meszeltem. Az asszon volt a segédem akkor is. Szép sorjában elkészültem vele. Úgyhogy akkor őszire bé is költözhattünk az új részbe. Az emberek csodálkoztak, hogy ez a Jobb Gyurka meg van bolondulva, hogy ez úgy menyen, mind a güzü! Nem tudták elképzelni, hogy ugyanbiza miből!? Vajon honnan van neki annyi?... Hát onnan, hogy volt hozza kitartásom! Jó volt a béosztás nálam. A pénzzel. És az idővel is. Mer' milyen

ágrólszakadtak voltunk, szinte a legszegényebbek voltunk a faluban, mondtam, amikor összekerültünk, s öt év alatt milyen jól felküzdöttem magam! Pedig a legocsmányabb világ volt itt a nyolcvanas években. Azt mondják, nyomorúság volt, hiánygazdaság. De valahogy én akkor is eligazodtam. És fiatalok voltunk!

Egyszer hívat a párttitkár. El nem tudtam képzelni, hogy mit akar. Eppeg a leghitványabb esztendő volt ejszen. Már négyes kategóriában lehettem, azt hiszem, úgy nyócvannyóc körül. Nagy reményünk nem volt, hogy jobbra fordulhatnak a dolgok. Láttam, hogy évről évre szorítanak egyet a nyakunkon, de azért elvárják tőlünk, hogy vigyorogjunk, s mondjuk el, hogy milyen jó ez az állapot. Nem volt az fasza. Biza nem. Nem nagyon mondtunk semmit. Hallgattunk. Örvendtünk, hogy lik van a seggünkön. Hogy szuszogunk. Bé voltunk állva a rendbe, s tudtam, tudtuk, hogy a boldoguláshoz dógozni kell. „Úgy még sosem volt...” – szoktuk énekelni – s tényleg volt, lett valahogy. Magamból kiindulva ez volt a helyes, és így haladgattam is. Kitartás volt, s látszott azér’ valami! Éreztem. Tapasztaltam. És mások is értékelték. Ha valaki irigykedett, vagy mondta, hogy könnyű nekem, akkor ajánlottam, hogy csinálja utánam. Szabad a pálya. Egészség kell, erő, és kitartás. A többi már szinte magától menyen. Vagy jön. Egy kicsit itt pockolom, egy kicsit ott, s ha ügyes az ember, akkor csak összeáll az egész... Futottunk ide, futtunk oda. Egyik munkából a másikba. Az Üzemben csak annyira öltük magunkot, hogy jöjjön ki a lépés valahogy, s maradjon erő arra, hogy a miénkkel is haladgassunk... Túl voltam a munkahelyi szakképzésen, kétféle tanfolyamon is. És az érettségim. Mert addig rágták a fülemet, hogy el kell végezni, hogy papír kell, mert másképp nem lehet feljebb lépni. Jóba lettem a művezetőkkel, tulajdonképpen távoli rokonom volt. De nem azért. Láta, hogy jól dolgozom, és tudom irányítani azt a pár embert, aki körülöttem van. És nem panaszkodok. Nem jár a szám fölöslegesen. Feszt mondta, hogy aztán vegyem át ezt és ezt a brigádot. Vagy szedjük össze egy mást fiatalokból. Mert még két év, és ő megy el nyugdíjba. Ahhoz pedig, hogy reám bízzák a dolgokat, kell a diploma, hogy elvégeztem, mert érteni értettem... Szóval úgy volt már, hogy valami főnököt csinálnak belőlem. Mestert. Vagy művezetőt. Kellett ehhez a gyakorlati és az elméleti tudás, a képesség megvolt nálam, úgy lehet, mert mindenkivel jól tudtam egyezni, s hallgattak reám a kollégák. Még akkor is, amikor hülyeségre

biztattam őket, hogy lassabban a testtel – például –, mert jó így egy hónapig-kettőig, nagyobb a pénz, ha nyomassák a termelést, a darabszámot, de aztán felemelik a normát, s nekünk annyi. Volt már példa ilyenre. Úgyhogy kezdtek erről az oldalról is figyelni rejám. Még a tíz-tizenöt évvel idősebbek is. Fogalmuk nem volt, hogy honnan veszem a huncutságot, de gyorsan átláttam és felismertem a helyzeteket. Éreztem a rejtett buktatókat. Aztán az is segítette volna az előrelépésemet, hogy apámmal és egyik unokatestvéremmel vállaltuk volt el, hogy felújítjuk az igazgató házát. Meg kellett toldani hátul két szobával, kívül-belül vakolni, és újraföldni. Tiszta újba tettük. Azt sem tudom, hogy mikor, milyen időben, hiszen gazdálkodtam is, de egy nyáron sikerült ezt a munkát befejezni. Apám volt ugyan a főnök, akkor már rég nyugdíjas, de az anyagvásárlást, a beszerzést én végeztem. Minden a legnagyobb rendben zajlott le. Azt mondta a végén az Üzem igazgatója, nem hitte volna, hogy ilyen hamar, s hogy ő nagyon, de nagyon örvend. Há' még a felesége!... Volt még innen is hátszél egy kicsi. Nyomott a diri eléfelé, mert lehetőséget látott bennem, tudta, hogy embere vagyok a munkának...

Szóval meg volt szervezve az a beszélgetés-dolog a párttitkárral és a megyétől érkező elvtársakkal előre. Megyek fel az irodába. Köszönök. Mindjárt hellyel is kínálnak, és kérdezik, hogy szivarazok-e? Ők ott nagyban bagóztak, szípták úgy, hogy a seggük horpadt bé, s kávé előttük a csiprokban... Éreztem, hogy babkávé, mert kellemes illata volt, ahogy párállott. Mondom, hogy nem szívom. De ajánlották nagy előzékenyen, hogy foglaljak helyet nyugodtan, mert el szeretnének beszélgetni velem komoly dolgokról... És kérdezősködtek. Olyanokat, ami nyilvánvaló volt. A vállalati párttitkár gyermekkorom óta ismert. Én is őt. Jól emlékeztem arra a pillanatra, amikor vagy öt éve lehetett akkor, hogy kiemelték a termelésből, és elküldték káderiskolába, hogy legyen belőle aktivista. A *györgypistára*.⁹ Vagy három éve volt oda békítetve, amikor nyugdíjba ment volt az öreg, aki még a Sztalin Jóska bá idejéből maradt vissza. Ez egy kicsit eszesebb volt, de azért sem szerettem, tudtam, hogy nyal felfelé feszt, s nem is kívántam rejabizni magam... Olyan megélhetési kommunista volt, aki azért szajkózta az

9 *Stefan Gheorghiu* (1879–1914) egykori szociáldemokrata politikusról, munkásmozgalmi aktivistáról elnevezett pártfőiskola Bukarestben, ahol 1946 és 1989 között zajlott a káderképzés.

ideológiát, hogy szabaduljon ki az Üzem csarnokából, a füstből és a zajból. Hogy tehesse le a *salapétát*.¹⁰ Szakembernek gyenge volt. Csak egy blokkja volt. Nem lehetett azt látni soha, hogy küzdsene, hogy foglalkozna még valamivel. A szájalásból élt. Soha nem szerettem az ilyent... – Hogy Jobb elvtárs milyen törekvő! – dicsért a másikkal előtt – Hogy milyen megvalósításai vannak! Hogy szép családja van! Új háza! És hobbiból még gazdálkodik is!... Gondoltam én mindjárt, hogy ez nincsen tisztában az étellel. Hobbiból a lófasz! Én azért gazdálkodom, hogy legyen mindenünk, mert a fizetésből nem jutna semmire, annyim lenne, mind neked! Te! Te ízé! S a pártkönyv, de azt nem lehet megenni!... És különben szeretem, meg úgy látom, hogy értek is hozzá. Ha gazdálkodom, akkor én vagyok az úr a kapun belül, és magamnak én parancsolok. Nem hobbi ez, hanem életforma, ember-elvtárs! Az ezelőttiek is ezt csinálták sok-sok nemzedéken át. Ma van Üzem, van Bánya, van a Rendszer, van a Párt. De ki tudja, mi történik holnap? Ezek mind eltűnhetnek, vagy valami mássá alakulnak, de a föld megmarad a helyin. És a parasztember örökké megkeresi azt a feladatot, ami következik a természet rendjében, és segít neki a munka megélni, túlélni egyik napról a másikra. Nem szégyen. Örök lehetőség. S ha törődik az ember a földdel, az meghálálja. Még nálunk is terem annyit, hogy legyen valamink. Csak közben gondolkozni kell. És izzadni... Szó esett még arról akkor ott, a piros abrosszal leterített asztal mellett, hogy én járatom az újságokat. Hogy én mindent elolvasok, ami a kezem ügyibe kerül. Hogy milyen nyitott és tájékozott ember vagyok. Hogy ilyenekre van szüksége a társadalomnak és a Pártnak... Azt is megkérdezte az a másik nyálas, az a nagyobb aktivista, hogy gondoltam-e arra, hogy belépjek? Mert ők ajánlanak, rendezik a másikat felit!... Kérdelem, hogy ki? Hát ő, személyesen, és a vezetőség... Mondom erre, hogy: – Bartalis elvtárs – tudtam a nevet, s akkor magáztam, hivatalosan és csúfságból –, én azt hiszem, hogy vannak nálam butább emberek is maguk között, de én nem érzem eléggé érettnek és felkészültnek magam arra, hogy belépjek ebbe az élcsapatba... Már nem tudom, hogy kizavartak-e, vagy magamtól léptem le az emeleti ketrecükből, csak úgy, de utána egy borzasztó fél esztendő

10 Azaz: *kántáros munkanadrág* – a román *şalopetă* alapján – eredetileg francia jövevényszó (*salopette*).

következett. Kiraktak az anyagmozgatókhoz, lapátoltam az ércet, a salakot, a szenet. Aztán csak utánam nyúlt egyszer a mester, vagy maga az igazgató, mert egy idő után visszatettek a rendes helyemre, de megkértek, hogy aztán hallgassak, fogjam bé a csőrömöt... Azt hiszem, ez már a párt ökle volt, felemelte a kujukját, hogy fitogtassa az erejét, és azt az emberi gyarlóságot, a korlátoltságot, amiből összetevődött a rendszer elitje. Semmirevaló, képmutató emberek voltak odabent mind. Ezzel véget ért véget az én el sem kezdődött pártkarrierem. Többet soha nem hívtak. Aztán ki is mentünk, kilábaltunk abból az aranykorból nemsokára. Jöttünk át ebbe a rendszerbe. Itt most szabadság van. De gondolkodni és dolgozni továbbra is kell. Még inkább.

Arc, 2016

Ferencz Imre

OLTÁR ÉS GYALUPAD

Apai nagyapám öccse római katolikus pap volt.
Ő adta nekem az Imre nevet, nyilván Szent Imrére gondolt.
(Ő adta nekem a bérmanevet is, a Lászlót.
Így lett hát Szent László a védőszentem...)

Búcsúkor

meglátogatta a rokonságot. Mindenütt marasztalták:
aludjon náluk! És megsértődtek, ha máshoz ment.
Emlékszem, anyám azt mondta egyszer neki:
Nekünk is van ágyunk! Pap bácsink gúnyosan
válaszolt: *ágyú*ban nem hálók!

Pályafutása során

megfordult számos plébánián.
Végül, utoljára, Kászonújfaluban kötött ki.
Elkísérte, jött vele hűséges szakácsnője is,
akit Édes Néninek szólított.

Kisgyerekkoromban

az újfalvi plébánián egyszer
láttam egy asztalkát, amelyen ha megnyomtál
egy gombot, egy gólya azonnal lehajolt,
és kiemelt a dobozból egy cigarettát.
Nyomogattam a gombot,
működtettem a gólyát, amíg a pap bácsi
rám nem mordult...

Kilencévesen

ott voltam a temetésén. Amikor meghalt, hat évvel
volt fiatalabb, mint amennyi vagyok én most!
Hanem halála után Édes Néni, a szakácsnő,
visszakérte a gyalupadot apám öccsétől,
akinek a pap bácsink kölcsön adta azt...

Nagybátyám nem nagyon igyekezett
visszaszolgáltatni a gyalupadot,
de Édes Néni perrel fenyegetőzött.
Egyébként a népes rokonság bosszankodott,
hogy bezzeg a pap bácsink mindent
a szakácsnőre hagyott...

Nem azért nehezteltem rá,
mert kisgyerek koromban rám mordult.
Hanem mert mint írástudó nem írta le mindazt,
amit a felmenőimről, a gyermekkoráról stb. tudott.

Persze,
hálával tartozom neki,
hisz a keresztségben az Imre nevet tőle kaptam.
Csakhogy a néptanácsnál keresztanyám
Emericnek vezetett be az anyakönyvbe!
Ezen a néven ugyan felmehetek én a mennybe,
de az biztos, hogy ezen a néven
nem sorolnak be engem majd
a magyar szentek seregébe!

„A VERSNEK NEM CSUPÁN ESZTÉTIKÁJA, HANEM ETIKÁJA IS VAN”

– Zsidó Ferenc beszélgetése a 75 éves Ferencz Imrével –

– *Három év alatt három kötettel rukkoltál ki (Peremvidék, 2021, Galba ideje, 2022, Takarodó, 2023). Tekintheünk triptichonként, az emlékek, az élet, az elmúlás hármusaként rájuk?*

– Utólag igen. Mert nem megtervezett három könyvet írtam, hanem csak egymás után hármat. Az elsőnek Márton Árpád festőművész akvarelljéből szabtam borítót. Amikor a következő évben leadtam a következő könyvem kéziratát a kiadónak, annál is az említett kép egy részletét használtuk fel. A harmadik könyvnél eszembe jutott, hogy a festményből még futja, legyen hát a harmadik könyv is hasonló köntösbe öltöztetve. Így lett ránézésre hármás iker a három könyvből, de nem csak a borítók okán, mert a tartalom is testvérekké tette-teszi őket, hisz a versek három év alatt íródtak, viszonylag rövid időinter-

Ferencz Imre a feleségével, 70. éves kortárstalálkozó, Homoródalmás

vallumban, végül is egyetlen fészekaljából kerültek ki... Többnyire történeteket – a magaméit és a másokéit – tárok a világ elé mind a három könyvben. Elégge egyszerűen, közvetlenül, eszköztelenül. Ha kő repült, nem mondtam azt, hogy madár... (Csak csínján a metaforával, mert sokszor elfödi az igazságot! A hasonlat őszintébb, bár kezdetlegesebb, ezért sokan már elavultnak tartják.) Szóval költői képek nélkül, direktben írtam le, amit el akartam mondani, mert ami igaz, az szép is. Egyébként nem értek egyet azzal, hogy szép csak az lehet, ami érdek nélkül tetszik nekünk, mint mondotta azt egy filozófus. Nem lehet az érdeket, az érintettséget mellőzni a költészetből sem, hisz a versnek nem csupán esztétikája, hanem etikája is van. A vers arra is jó, hogy emléket állítson valaminek, megidézzon például egy történelmi helyet, felidézzen egy történelmi eseményt.

– *Térjünk vissza még egy kicsit a borítókra! Miért esett az említett Márton Árpád festményre a választásod? Fel sem merült benned, hogy a saját szobraid repróját használd például?*

– A 2017-ben megjelent *Félbemaradt tüzek* című kötetem címlapján egy általam készített dombormű látható, tehát éltem ezzel a lehetőséggel is... A Márton Árpád festménynek azonban eljött az ideje, és most elmondom a történetét: Ha jól emlékszem, 1969-ben került sor Csíkszeredában egy műkedvelő képzőművészeknek szervezett megyei tárlatra, amelyen én is részt vettem valami szobrocskákkal. Az egyik, fából faragott szobrom nagyon megtetszett Márton Árpádnak, és azt magáévá tette, hazavitte, és ma is becsben tartja. Azt mondta, hogy ad helyette egy festményt, és én bólintottam. Aztán elmentem a műtermébe, és választottam egy képet. Azért tetszett meg nekem ez a kép, mert egy elhagyott székelő portát ábrázolt. Berámáztattam. Felakasztottam a falra, és nemsokára megírtam a *Szülőház* című versemet, mert a festmény inspirált: „Hátracsapja a szél a kaput / égnek feszíti két karját a kútágas / mint aki jajong / és megalvad a víz a kútban // és házkutatást tart a csend / felleltározza elhasznált életünk / megkimélt ruhadarabjait / és nem marasztal senkit már / a bojtortján az udvaron / ha ti is megszöktök innen / valami jóelőre kész / hallgatólagosan elfogadott / félelmetes terv szerint / szüleim...” Igen, a kollektivizálás utáni elnéptelenedő falut juttatta eszembe a festmény,

*1960–61 táján, hatodikos
vagy hetedikos korában*

de pár év múlva a meghirdetett falurombolást is jelezte, és az évek, évtizedek során mindig valamire figyelmeztetett. Valami pusztulásra, valami veszedelemre. A rendszerváltás után sem szűntek meg a kép felett a kérdőjelek. Ránk tört a szabadság, jöttek szekerekkel, utánfutós kocsikkal a kufárok, és aprópénzért ipari mennyiségben vásárolták fel a kétszáz éven át őrizett népi kultúra kincseit, és műhelyek létesültek, ahol leleményes székely asztalosok savval maratták le a virágreneszánszot a bútorokról, mert a tárgy csórén kellett valahol nyugaton. Elmentem mint újságíró egy ilyen műhelybe, és a tulaj kidobott... Az üres székely porta látványa ma pedig arról is

szól, hogy a félreeső falvakon az öregek kihaltak, a fiatalok pedig epret szednek Spanyolországban... Persze, mondhatná valaki, hogy a képet fél évszázad teltén már illik pozitívan nézni, vagyis nem alkonyi, hanem hajnali vörösben ragyog a porta, és a kútágason azért nincsen kútgém, mert már bevezették a vizet a házba... Telnek az évek, az évtizedek, és időnként megszámláltatunk, és híjával találhatunk. Sokan már nem veszik a fáradságot, hogy részt vegyenek a népszámláláson, hogy elmenjenek és bediktálják az adataikat. Még a szavazás, a választás jogával sem élnek sokan. Márpedig egy kisebbség csak akkor marad meg, ha erőfeszítést tesz, ha meg akar maradni. Ha nem akar, akkor futóhomok lesz belőle... Szóval ez a festmény fél évszázad óta ikon lett a lakásunk falán, és valamennyi eddig megjelent könyvemben vannak olyan versek, amelyeket mintha fél évszázadon át ez a kép inspirált volna... Hát ezért szabtam köntöst ebből a festményből fél évszázad teltén, a három utolsó könyvemnek...

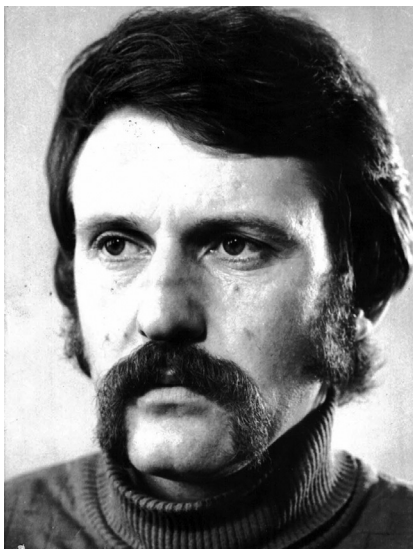
– Korábbi beszélgetésünk alkalmával tettél egy kijelentést: „Az embernek a versben önmagát kell adnia.” Miről kell/lehet/érdemes verset írni? Te olykor nem ódzkodsz a kényes témáktól sem, gyakorta működsz úgymond közösségi költőként...

– A költő leginkább akkor hiteles, ha a saját tapasztalatait, érzéseit, gondolatait osztja meg az olvasóval. Említettem, hogy a versírás szerintem nem csak esztétikai, hanem etikai kérdés is. Vannak dolgok, amiket valakinek meg kell írnia! Nem tudok mást, okosabbat mondani, mint ami a *Félbemaradt tüzek* című könyvben olvasható: „hogy lényegtelen / mi a lényegembe vág / ne mondja nekem többé a világ...” Ha Jékely Zoltán nem írta volna meg annak idején *A marosszentimrei templomban* című versét, ma ki tudna erről a templomról, amelyben az erdélyi magyarság sorsa tárult elénk... Az, hogy tízen vagyunk, ez a gyülekezet, és tizenegyedik a pap... Az, hogy énekelünk mi százak helyett. Az, hogy velünk dalolnak a padló alatt, kiket kiírtott az idő gazul... Kányádi Sándor, ha nem írja meg a *Nyergestető* című, gyermekeknek szánt költeményét, kevés lenne ott a hegyen a száz vagy a kétszáz kopjafa! Én is írtam olyan verseket, amelyek megírását nem mulaszthattam el. Írtam a marosvásárhelyi fekete márciusról, az Úz-völgyi temetőfoglalásról, és megírtam versben azt, hogy a százszok feladták a nyolcszáz éves létüket és kultúrájukat Erdélyben, ami számunkra is veszteség. Talán sokak számára már nem költői téma az ilyesmi, én mégis fontosnak tartom... Mert talán egyszer valaki megkérdezi: írt-e erdélyi magyar költő verset erről vagy arról? Ha senki sem írt, akkor ez azt jelenti, hogy az nem volt fontos a közösség számára! Hogy nem volt költő... Ha lesz majd legalább egy vers, az már bizonyít valamit! A *Százszok* című verset így fejeztem be: „Tekintésétek kopjafának / ezt a verset semmi másnak.” Vagyis emléknék, emlékeztetőnek szántam azt a verset elsősorban, de szavalásra is alkalmas...

– Nem titok, hogy kerek évfordulós, hetvenöt éves vagy. Jár-e együtt ezzel a hetvenöt évvel valamiféle megnyugvás, beérkezés? Ha nem, mi jár együtt?

– Teljes megnyugvás, megelégedettség nincs bennem. A beérkezés a csónakkal kicsit olyan, mint az öreg halászá, Hemingway kisre-

gényében. Küzdelem, viaskodás, és lerágott csontok... Szépreményű fiatal és naiv költőként 1977-ben Marosvásárhelyen az *Igaz Szó* folyóirat irodalmi színpadán léptem fel Adonyi Nagy Mária, Szőcs Géza és Mánya Zita társaságában. Ebből a négyes fogatból már csak én élek, holott idősebb vagyok, mint ők... A felállítás számomra megtisztelő volt, de éreztem, hogy hátrányban vagyok, vidéki, akinek még nem nőtt be a feje lágya, vagyis túl gyenge még faltörő kosnak. *A hetedik évad* című könyvecském a Forrás-sorozatban 1979 végén látott napvilágot, és kapott hideget-meleget.

*Portré az 1979-ben megjelent
Forrás-kötet borítóján*

Utána megtorpanom, és a nyolcvanas években már nemigen írtam verseket, amikor az úgynevezett hazafias és pártos versek árasztották el a folyóiratokat, az újságok mellékleteit. Az ember, ha újságíróként verset írt, a felettesei mindegyre ünnepi verseket kértek tőle, én inkább kijelentettem, hogy már nem költök, mert elpártolt tőlem a pártos ihlet... Tény, hogy a hetvenes és a nyolcvanas években eléggé zsúfolt és zaklatott életem volt: a tanulmányaim folytatása, költözködések, munkahelycserék stb. Szóval a Forrás-könyv után a forrás elapadt, ami persze keserű szájíz hagyott bennem, mert a megrekedt, meghasonult ember érzése kerített hatalmába. Mint aki Á-t mondott, de B-t már nem tud mondani... Akik éltek a nyolcvanas évek valóságát, tudják, hogy s mint volt... Hanem a rendszerváltás után újból kezdtem verseket is írni, és közölni is a bukaresti *A Hétben*, mivel Bogdán Laci biztatott. A nyolcvanas évek emlékeit írtam meg, a Szovjetunióban tett társaskirándulás élményeit, és egy kicsi falu, Kotormány világát, embereit. Ezek a versikék 1995-ben a *Gyalogszékér* című könyvecském-ben jelentek meg, amely a csíkszeredai Státus Kiadó legelső könyve

volt... Bogdán írt róla, méltatta. Tehát az első és a második verses-könyvem között tizenöt év telt el, újra kellett gombolni a ködmönt, és megpróbálni a továbbiakban becsületet szerezni a tollnak, újságíróként és költőként egyaránt. Az elkövetkező években aztán szerre-rendre jelentek meg tőlem könyvek, publicisztikai gyűjtemények, és versek is. Volt, hogy támogatókat kerestem... Miután 2008 tavaszán nyugdíjba vonultam, mind mondották egyesek: megtáltosodtam. Évente össze tudtam hozni egy-egy könyvet, vagy kettőt is. Kezdtem úgy érezni, hogy sikerült behoznom a lemaradást, persze, megváltoztak a körülmények is, kiadók létesültek, vagyis mindenki lejáráthatta a búzáját, ha volt rá pénze. Hátrányos helyzetből indulva, elbizonytalanodva, a rendszerváltás után mégiscsak magamra találtam: az Á után B-t is mondtam... Most, hetvenöt évesen elmondhatom, hogy több mint húsz könyvem van a fejem felett, de azért nem érzem, hogy megfogtam volna az Isten lábát. Félig viccesen, félig komolyan szoktam elmondani: mire költő lettem, a vers kiment divatból...

– *Bár érintetted már, mégis, térjünk vissza még kissé munkásságod néhány fontosabb momentumára! Mennyire határozta meg pályádat, hogy egy eldugott faluban, Kászonimpéren születted, ahonnan a legközelebbi nagyközség, Csíkszentmárton is idegennek tűnt, Kézdivásárhely pedig egyenesen világvárosnak?*

– Mindenki életét, pályáját meghatározza, hogy hol és mikor született. Az a világ, az a körülmény, ahol az ember a gyermekkori élményeit elraktározta. Számomra meghatározó volt a kollektivizálás előtti hagyományos paraszti világ, gazdálkodás. A hallott történetek a nagyszülőkről, a családról. Beszéltek viszályokról, háborúról, tragédiákról, és nem csak hallottam, hanem benne is voltam az eseményekben. Például ott voltam hétévesen Sudri temetésén, akit lelőtt Jeges a tyúkölből, a kászonújfalvi rokonunk udvarán. Az embernek végül csak az emlékei maradnak. Amit átélt vagy megélt, azokat igyekszik megörökíteni, megírni, feldolgozni. Mert nem akarja a sírba vinni. Nem véletlen, hogy biográfiai költőnek nevezett engem egyszer valaki, hisz tulajdonképpen mindvégig magamról és emlékeimről írtam, kevésbé a kultúrtörténetről, amelyből sokan ihletődnek, táplálkoznak. Nem mintha megvetném,

és nem értékelném a poeta doctus típusú költők teljesítményeit, de jobb szeretem azt, amit önmagából merít a költő.

– *Emlegetted az indulást: milyen emlékek kötnek Székely Jánoshoz, aki első zsenéjéidet véleményezte, hát Lazicshoz, aki az Ifjúmunkáshoz vezetett be?*

– Székely János a beküldött verseimre azonnal levélben válaszolt, és tanácsokkal látott el. A *Pályafutás* című versemben ezt írtam róla: „Hanem valamit bennem látott / tiszteltem is ezért Székely Jánost / küldjek – biztatott mindig – írjak / s olvassak is hogy csiszolódjak...” Ami emlékezetes maradt, hogy egyszer azt írta, hogy küldjem vissza neki egy korábban elutasított versemet, mert azóta sem megy ki a fejéből, márpedig akkor van abban valami... Visszaküldtem, és leköszölte aztán *A tehén* című versemet... Egy másik versemben így idéztem fel Székely János emlékét: „...azt írja meg csak amit átélt / és olvasson nagyon sokat / mondotta egyszer Székely János / olvasván a verssorokat...”

Lazics 1969 tavaszán közölt az *Ifjúmunkás* Új tollak rovatában. Öt versikém jelent meg; már leszereltem volt a katonaságtól, és Csíkszeredában dolgoztam a városi pénzügyön. Vele később kerültem közvetlen kapcsolatba, amikor a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola elvégzése után beiratkoztam a Bukaresti Egyetemre. Vizsgaidőszakok idején nála laktam, az Ifjúsági park mellett lévő toronyblokk tizedik emeletén, azon a szinten, ahol Zseka is (Zsehránszky István). A Lazicsnál töltött időket is megverseltem a *Tizedik emelet* című versemben, amely a *Játékidő* könyvemben olvasható: „Vajon áll még az a / földrengés-sújtotta toronyház, / amelynek repedéseit akkoriban tömték be? / Aludni és álmodni mertünk benne... / A padlón kéziratok és számlák / heverték, s zsebemben versek lapultak: / Baudelaire albatroszának / kitépett tollai...” Arra emlékszem még, hogy később egyszer Lazics kivett a zsebéből valami verseket, és nem tudta, hogy ki adta oda neki. Beleolvastam a versekbe, és tudattam vele, hogy ezek Sütő István versei... Amikor a rendszerváltás után az *Ifjúmunkásból* *Zabhegyező* lett, találkoztam még vele egyszer Csíkszeredában, és felhívtam hozzánk. Beszélgettünk. Aztán 2006-ban, amikor Székelyudvarhelyen avatták az Orbán Balázs szobrot, érdeklődtem felőle, megkérdeztem a

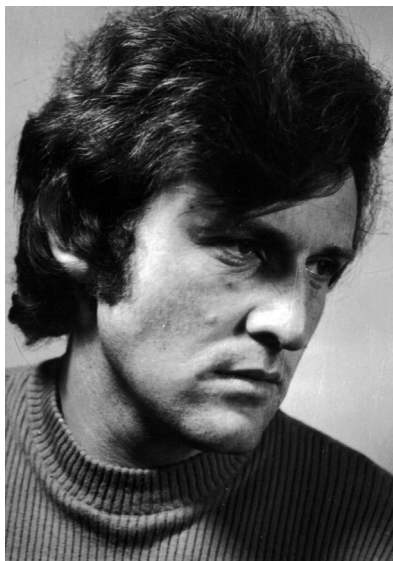
sógorát, Gálfalvi Gyurkát, hogy mi a helyzet Laziccsal. Éppen haldoklik, mondotta Gyurka...

– *Elhangzott, hogy Forrás-kötettel debütáltál 1979-ben, a második nemzedéktől némileg lemaradva (de még a harmadik nemzedék előtt). Hogyan éled meg ezt a köztes állapotot? Van nemzedéktudatod? Magányos farkas vagy?*

– A köztes kifejezés jó szó, mert késtem a kortársaimhoz viszonyítva, és a nálam fiatalabbak közül is néhányan megelőztek, azok, akiket aztán a harmadik nemzedékhez soroltak... Utólag, vagyis most a Markó Béla, Adonyi Nagy Mária, Sütő István, Bogdán László (hogy csak költőket említsek) nemzedékéhez sorolnám magamat, de az említettek közül immár csak egyedül Béla bólinthat erre rá... Magányos farkasnak, vagy másfajta állatfajtának is tekinthetem magam, de remélem, kilövéssem még nem engedélyezett az unió által. Lehet, nincs is szükség se a trófeámra, se a bőrömre. Az is lehet, hogy már nem vad, hanem

*Kicszenetés a líceumból, édesapjával és édesanyjával,
Csíkszentmárton, 1966*

1970-ben, bajusz nélkül...

vadász vagyok, hisz azt írtam a *Takarodó* című legutolsó könyvem borítójára: „elfogyott a puskaporom, eldurrogtattam emlékeimet, és elheveredve várom a túlsó parton: jön-e a visszhang az üveghegyek felől?”

– *Voltál pénzügyi hivatalnok, tanár, újságíró... Az 1970-80-90-es évek változó világában szükségszerű vargabetűk voltak ezek?*

– Sodort az élet. A hátam mögött nem álltak, rám volt bízva, hogy merre induljak, próbálkozzak. Felvételiztem a gyógyszerészeti technikumba, nem sikerült, mentem Hargitafürdőre, ahol az építkezésnél, majd a laboratóriumban dolgoztam.

Dolomitot törtem és szitáltam, mondhatni, nekem köszönhetően nyílt meg aztán Vaslábban a bánya. Követ török, török követ... Aztán a laborból pénztárnoknak tettek. Hátam mögött egy puskás őrral mentem az előlegért és a fizetésért a csíkszeredai bankba. Ez három hónapig tartott, mert 1967 júniusában elvittek katonának Olténiába. Itt megismertem a Craiován lévő katonakórházat, ahová vizes mellhártyagyulladásos utaltak be. Aztán jött a prágai tavasz, visszatartottak, csak év végén szereltek le. Vissza akartam menni Hargitafürdőre, de már nem volt ott hely, és a megyeszékhelyen, a városi pénzügyön kaptam állást. Szülési szabadságra ment egy nő, őt kellett helyettesíteni. Közben felvételiztem a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola román-magyar szakára, látogatás nélkülire, és bejutottam. Aztán hagytam a pénzügyet és kimentem ősztől tanítani Hargitafürdőre. Itt 1970 novemberében megnősültem, majd 1972 őszén bejöttem újságírónak Szeredába. Egy darabig ingáztam, majd 1973 elején beköltöztünk albérletbe Csíksomlyóra, Mária lábához... Februárban országjáró riportútra küldtek Bukarestbe, a griviței műhelyekhez. A sztrájkok

évfordulója volt. Innen Slobozíára mentem, onnan hoztam vagy két riportot. Tavasszal tömbházlakáshoz jutottunk, vagyis beköltözhattünk a csíksomlyói albérletből a városba, ami nagy öröm volt a számunkra. 1974 tavaszán jött a leépítés, a napilapból hetilapot csináltak, néhányan lapátra kerülünk. A hír az írógép előtt talált, de a cikket befejeztem, így a hetilap első számában még közölték a *Hazajáró lakodalom* című tárcámat. Küldözgettek erre, arra, végül beszerző lettem a Vinalcool-nál. Alig vártam, hogy jöjjön az ősz, hogy mehessek a tanügybe. Ez sikerült, mentem helyettesítő tanárnak Csíkszentmártonra, a liceumba, ahol a volt tanáraimmal lettem kolléga. A következő évben Csíkszentkirályon tanítottam, innen pedig visszahívtak a *Hargita* újsághoz, mivel az ismét napilap lett. Ez 1976 őszén volt. A pedagógiai főskola látogatás nélküli tagozatán 1974-ben államvizsgáztam, utána beiratkoztam a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékére, amit elvégeztem. Úgyszintén elvégeztem a pártegyetemen az újságírói szakot is. A nyolcvanas években tehát gyakran megfordultam Bukarestben, ami nem ártott nekem, hisz emberekkel ismerkedtem, tapasztaltam. Már a pártegyetemen az egyik tanár olyan húrokat pengetett, hogy pár év múlva egy új Európánk lesz. A Gorbacsov-jelenségre utalt. A nyolcvanas évek derekán még berántottak valami egyetem utáni tanfolyamra (postuniversitar). Dolgozatot kellett leadni, nem hiányzott, de túljutottam ezen az akadályon is. Aztán 1986 végén elküldtek a baráti Novgorod tartományba, a két lap közötti baráti kapcsolat jegyében. Aztán jött a decemberi fordulat, a rendszerváltás...

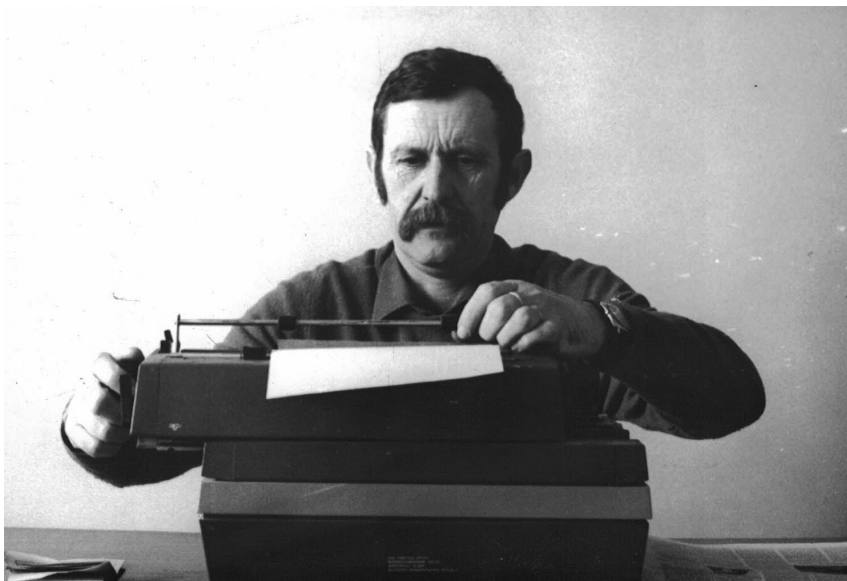
– *A rendszerváltás után számos publicisztikai írással, jegyzettel jelentkeztél, egy részük utóbb kötet formában is megjelent. Ezek részint a versek helyett íródtak, vagy azokkal párhuzamosan, mondhatni egy tőről fakadva?*

– Kínálkoztak a lehetőségek az írásra, hogy lereagáljuk a mozgást, az első lépéseket a fordulatot követően. Még nem jelentek meg a modern technikai eszközök, terepre mentünk, közvetlen kapcsolatban álltunk az emberekkel, az élettel, a valósággal... Földindulás, nosztalgia-gazdálkodás. Volt, hogy a kollektív vezetőségét leváltotta a kigazda párt, és a helyébe ült. Mint ahogyan a gyárakban is a régi vezetőséget leváltották, és beültek a székekbe. Aztán jött a székrekedés... Sokan

azt hitték, hogy csak le kell cserélni a „diktátorokat”, és megy az élet tovább, mint a karikacsapás... Ekkortájt *Történetek a fogságból* címmel indítottam egy sajtóakciót, az emberek kitárulkoztak, elmesélték a történeteiket, amiből könyv lett. Sikere volt. Jegyzeteimet, publicisztikai írásaimat, riportjaimat fedél alá gereblyéltem. (*Vadvessző, Gyufa a zsebben, Utánrendelés elődökről, Madár a fényben, Búcsúrepülés*). Ezeket támogatók segítségével adtam ki. Nem ismételném meg, de akkor nem volt más lehetőségem. Aztán jöttek a pályázati kiírások, és már nem kellett koldulnom, szégyenkeznem, megalázkodnom.

- „...az olvasó előtt meztelenre vetkőző, teljesen kitárulkozó, népét, nemzetét (nagyon) szerető művésztől egy nagyon személyes, eszköztelenségében teljesen lecupaszított, közvetlen és nagyon tárgyilagos...” – írja a 2015-ös *Táncoló kövek* című köteted hátoldalán. Te magad hogyan jellemeznéd költőként, önmagadat?

- Azt hiszem, az egyszerűség, a közvetlenség, a tárgyilagosság jellemző rám, vagyis Fekete Vince igazat írt... Azt írom, amit megéltem,

A Hargita Népe szerkesztőségében, 1995-ben

átéltem, megtapasztaltam. A vers, az sűrítmény, a nyelv tömbjéből faragott szobor. Ezt még elmondtam egyszer egy interjúban, ezért nevezett a kérdező aztán „versszobrásznak”. Egyébként már középiskolás koromban szerettem szobrászkodni is. A középiskolából átmehtem volna a marosvásárhelyi művészeti liceumba, Izsák Márton szobrász iskolaigazgató felajánlotta, írt az osztályfőnökömnek, de végül nem mentem, maradtam. Helyben hagytam magamat! A szobrászat, mint hobbi, mint kedvtelés persze, megmaradt. Nyáron kint Hargitafürdőn faricskálok, ősztől pedig verseket írok (írtam), így mulatom magam. Azt hiszem, mindannyian Don Quijoték vagyunk, búsképű lovagok, akik megtámadják a szélalmokat, mert le akarják győzni az időt. Vagyis a felejtés és az elmúlás ellen hadakozunk, és ha eláll a szél, ideig-óráig sikereket érünk el, de végül nem győzedelmeskedünk. Persze, azért néhányan megtapsolnak és bekiabálnak a küzdőtérré: Szép volt, fiúk, férfimunka volt!

– *Nem svédülök, mondod ars poeticának is tekinthető gyermekversedben, utalva arra, hogy nem követed a svéd típusú gyermekversek divatját. Milyen a jó gyermekvers a te koncepciód szerint?*

– Írtam néhány gyermekverses könyvet, mint nagypapa. Késztetést éreztem erre is, hát szaporítottam én is a gyermekirodalmat, amely nagyon változatos és sokszínű, mivel sokan meg akarják nyerni a gyermekeket a könyvnek, az olvasásnak. Hogy mi ma a jó gyermekirodalom, azt maguk a gyermekek döntik el. A madárka nem eszi meg a fekete borsot, hiába hazudom, hogy madáreledelel. Azt írtam, hogy nem svédülök, de a gyermekek attól még svédülhetnek! Hogy milyen irodalom születik kicsiknek és nagyoknak az elkövetkező időben, ki tudhatná megmondani? A spanyolviaszt már felfedezték, de még mindig felfedezhetnek valami másfajta viaszt. A jelszó: *Itt és mást*, és *Nem kell nekünk, ami megadatik...* Bizonyára a pedagógusok, a gyermeklapok szerkesztői tudják igazán megítélni, hogy a mai gyerekeknek mi való, mit élveznek, mit szeretnek... Kányádi, Veress Zoltán gyermekversei ma már történelmi távlatban ragyognak. A mai gyereknek már okostelefon van a kezében. Azt hiszem, a kortársaimnak még írhatok felnőtt verseket, mert élnek még bennük a gyermekkori reflexek, de a mai gyermekeknek már nem... Talán a fiatal szülők

írhatják meg a mai gyermekirodalmat, nem a nagyítják. Nem próbálkozom többé gyermekirodalommal – remélem –, ha valami infantilizmus vagy agylágyulás nem ér utol...

– *Említetted a szobrászkodást. Most, 75 évesen miként látod ebbéli tevékenységedet, egyáltalán kapcsolódik-e ez valahogy a versíráshoz, hogyan segíti alkotói kiteljesülésedet?*

– Hogy érdekelt a szobrászat, az abban is megnyilvánult, hogy verseket is írtam szobrokról, szobrászokról. Például Henry Moore-ról, Giacomettiről, és Szervátiusz Jenőről is, akit egyszer húszévesen felkerestem Kolozsváron... Írtam egy háromrészes szöveget (*1. A székhértábor megmentése, 2. A Jézusfaragó, 3. A szilvafa arcai*), amely a *Félbemaradt tüzek* könyvemben jelent meg, és amelyekben összefoglaltam, amit fontosnak tartottam a szobrászkodással kapcsolatosan... Nem tudok többet s jobbat mondani erről, mint amit akkor leírtam. *A szilvafa arcai* című befejező részt idézem: „Ott öregedett meg a szilvafa a szülőház sarkánál. Volt, amikor termett pár szemet, máskor semmit. Amikor kivágtuk, azonnal feltárta a titkát: a bele üres volt, odvas, abban közlekedtek a hangyák fel a magasba, ott fuvarozták fel a levéltetveket. Jó volt rájönni erre a turpisságra, titokra, és megérteni, hogy miért szenvedett éveken át... Az anyaga viszont szép piros volt, s miután tűzifának feldaraboltuk, kiválogattam a formásabb, tetszetősebb hasábokat, hogy majd szobrokat faragok belőlük. Fejeket, portrékat... Egész nyáron sütötte a nap a fadarabokat a csűr előtt, nézegettem, forgattam, tervezgettem. Aztán ősszel, amikor kedvem kerekedett hozzá, véstem, faragtam – ami kijött belőlük, ami kijött belőlem. Írni nem volt kedvem, türelmem, viszont a faragás lekötött, izgalommal töltött el. Gondoltam, így marad meg a szilvafából valami emlék, különben füstként szállt volna fel az egész az égre, esetleg pár óráig érezni lehetett volna a házban a melegét... Amikor megszületett, elkészült, véglegesült egy-egy szobor, belevéstem mindenikbe a dátumot, hogy ne feledjem el azt a napot. Születésük dátumát viselik ezek a szobrok. Azt akartam, hogy ne maradjon arctalan az eltelt idő. Verseik helyett születtek, amikor nem ment a versírás, lettek végül is a meg-nem-írt versek mementói.”

Az említett időszakban idős szüleimet gondoztuk váltásban a húgommal és a nővéremmel. „A szilvafa arcait” 2016-ban faragtam, van köztük portré Weöres Sándorról, Csoóri Sándorról, Kálnoky Lászlóról, Kormos Istvánról... Nos, versírás és szobrászkodás így váltották egymást, mint ahogy a helyszínek is váltakoztak. Részben a szülői háznál, részben a hargitafürdői nyári házunk udvarán került a kezembe a véső, a kalapács...

Hanem még megemlíteném a *Galba idejében* olvasható *A szobrok leleplezése* című versemet is, amelyben arról írok, hogy nem lehet leleplezni a köztéri szobrokat. Mindig csak a szoboravatók leplezik le önmagukat a szoboravató ünnepségeken. A szobrokon mindig elakad a lepel, esetleg ledöntik azokat, vagy leöntik festékkel. Beborítja a hó, eltakarja a köd stb. Persze, az én kisplasztikáim elajándékozva, meghitt lakásokban, biztonságban vannak. Hanem van egy Jézusom, egy ágszobrom közösségi térben, a csíkszeredai unitárius templomban, amelyet a tiszteletes úr kért tőlem, és én örömmel is adtam. Ha katolikusok vesznek részt az istentiszteleten, nem mulasztják el, hogy keresztet vessenek a faragványom előtt...

– *Nem az a habitusú költő vagy, akit játékosnak szoktak nevezni, mégis néhány versedet „átengeded” alteregódnak, Ivan Seholovnak. Mikor, milyen helyzetekben, milyen témáknál érezted szükségét előhúzni őt a tarsolyodból?*

– Évekkel ezelőtt találtam ki Seholovot, az orosz piacon áruló költőt, aki nekem ajándékozott valami füzeteket. Ezekből „fordítottam” le verseket, és közöltem azokat egy-két könyvemben. Seholovval egy olyan világot igyekeztem megmutatni, amit a magam nevében nem írhattam volna meg. Tehát egyfajta csel, trükk volt ez a kitaláció, és talán egy színfoltot kölcsönzött a könyveimnek. A *Galba ideje* című könyvemben ugyancsak Seholov bevonásával tettem közzé Konrád György-szövegeket, versformákba tördelt esszérészleteket. Konrádnak érdekes megfigyelései voltak a nyolcvanas évek elején a Szovjetunió jövőjéről, a világintegrációról. Mint ahogy Szőcs Géza is álmodott, amikor 2007 augusztus 3-án közzétette a *Kiáltvány Königsbergért* című írását, amelyet az Orosz Köztársaság Parlamentjéhez, az Orosz Köztársaság Kormányához és Kalinyingrad város önkormányzatához intézett, s

amelyben többek között ez áll: „Königsberg városának biztosítsanak önálló városállam státuszt, melynek alapokmányában lefektetendő az örök semlegesség elve... Elképzelésünk az, hogy új szerepében Königsberg legyen a tudomány és a művészet sikeres köztársasága, melynek négynyelvű (orosz, angol, német, francia) egyeteme váljon a tudomány, a politika, a művészetek világelitjének legfontosabb európai intézményévé. E távlatok beláthatatlanok.” Ehhez a kiáltványhoz Konrád György is csatlakozott. Bizonyára sem Konrád, sem Szöcs Géza nem gondolta akkor, hogy a történelem felülírja a képzeletet...

– Zárásként engedj meg számomra egy kis „hazabeszédet” is: mit jelent számodra a Székelyföld folyóirat, ez a kis szellemi műhely itt a végeken?

– Sokat jelentett számomra a folyóirat az eltelt évek során, hiszen nélküle bizonyára nem következett volna be az én „másodvirágzásom”. Ha nem jön létre a *Székelyföld* folyóirat, ha nincs az a társaság, aligha kapok biztatást, elismerést a távolabbi fórumoktól. Más szekértáborok aligha fogadtak volna be, aligha öleltek volna a keblükre... Persze közöltek tőlem verseket más folyóiratok is, de díjat mégiscsak a *Székelyföld*től kaptam 2012-ben, és az évek során a lap munkatársai-szerkesztői válogattak be következetesen az *Erdélyi Szép Szó* antológiákba. Az, hogy bekerültem a Székely Könyvtár sorozatba, váratlanul ért, és nagy öröm, nagy elégtétel volt számomra. (Bekerültem a székely százba, s hál’ Istennek, még talpon állva! – így dedikáltam a könyvemet az egyik barátomnak). Tehát köszönettel és hálával tartozom a folyóiratnak itt a végeken, és kívánom, hogy ne legyen vége...

Ferencz Imre újságíró, költő 1948. szeptember 28-án született Kászonaltíz község Impér falujában. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, majd a csíkszentmártoni líceumban tanult. Érettségi után a hargitafürdői bányavállalatnál dolgozott, onnan vitték katonának, ezt követően rövid ideig Csíkszeredában a városi pénzügyön helyettesített, de miután sikeresen felvételizett a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola látogatás nélküli tagozatára, visszatér Hargitafürdőre, tanítani. 1972 őszétől a Hargita napilap munkatársa, 1974 és 1976 között Csíkszentmártonon és Csíkszentkirályon tanít, majd ismét a Hargita napilap, illetve a Hargita Népe újságírója.

Közben folytatja tanulmányait, látogatás nélkül elvégzi a Bukaresti Egyetem román–magyar szakát és ezzel egy időben a pártegyetemen az újságíróit. Mint publicistát a MÚRE nívódíjjal tünteti ki 2006-ban, mint költőt a Székelyföld folyóirat díjazta 2012-ben. Hetvenévesen a Magyar Arany Érdemkeresztet vehette át, 2020-ban pedig Bukarestben a Romániai Írók Szövetségétől kapott díjat a válogatott verseit tartalmazó kötetéért. Csíkszeredában él.

Arc, 2017

Keszeg Vilmos

A NEVETÉS HELYZETEI, FORMÁI ÉS FUNKCIÓI A KOMMUNISTA ÉS A POSZTKOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN¹

BEVEZETÉS

A nevetés olyan tevékenység, amelyet előidézhethet egy kulturális (intellektuális-kognitív), egy szociális, egy lélektani (emlékezés), vagy akár egy fizikai élmény. Kiválthatja egy torz, visszás helyzet, egy groteszk tárgy, a játék vagy valamilyen természetű emberi teljesítmény (Bergson 1968, Bahtyin 2002). A népi kultúra kiemelten a helyzet- és a nyelvi komikumot érvényesítette a hangulatkeltés és szórakoztatás, az ironizálás és parodizálás, az ugratás, a megtréfálás szándékával (Istvánovits–Krizsa 1977, Ujváry 1983). A nevetésnek mint ismétlődő emberi cselekvésnek megvannak a maga időpontjai, helyzetei és habitusai. Olykor elfojtottan történik, máskor pedig testtechnikák által fejeződik ki.

A hagyományos csoportos játékelemek, szövegek és szövegmondási szokások továbbélő reliktumként, revitalizált elemként tovább éltek a populáris kultúrában, új kezdeményezések kontextusában, a médiában, az örökség-marketingben és -turizmusban.

I. A NEVETÉS TOVÁBBÉLŐ ALKALMAI A FÖLDMŰVES ÉS RURÁLIS ÉLETVITELBEN

Az 1962-ben lezárult kollektivizálás tulajdonképpen radikálisan megváltoztatta a falvak lakosságának mindennapi életét. A hagyományos kultúra azonban egy tehetetlenségi erő folytán évtizedeken keresztül

1 Konferencián elhangzott előadás: Les formes nationales du rire. Territoires, frontières et circulations des cultures comiques. Colloque international organisé par le Centre des sciences des littératures en langue française (CSLF) de l'université Paris Nanterre, la Faculté des lettres de l'université de Lausanne, l'Observatoire des littératures sauvages et l'Institut de langue, texte et transmedialité (NALTT) de l'université de Namur. 19–20 mai 2022. A szervezők a szerzőt a világháború utáni romániai román és magyar nevetéskultúra összehasonlító bemutatására kérték fel. Ez indokolja bizonyos jelenségek explicit kifejtését.

megmaradt organikus, gyakorolt kultúrának. Ennek az intézményszerűen továbbélő hagyománynak részét képezték a játék, a tréfa, a nevet(tet)és motivációi, alakzatai és helyzetei.

A 17–18. századtól ismert karácsonyi betlehemes játékok szereplői a pásztorok, akiket az angyalok ébresztenek és szólítanak fel a csecsemő meglátogatására (Dömötör 1964). Az egyszerű, esetlen, pórias pásztoremberék félreértik az angyalok latin szavait, táncukkal és beszélgetésükkel megneveztetik a játék szemlélőit. Az Erdélyből ismert, felnőtt férfiak által előadott álarcos játék a magyar betlehemes legarchaikusabb rétege. A játékok szívesen élnek az akusztikus poliszémia lehetőségével (Albert 1994, Nagy I. 2001).

A középkori eredetű, vízkeresztől hamvazószerdáig tartó maszkos farsangi multságok álarcos, jelmezes, alakoskodó szokásai az állatalakoskodás, a lakodalom- és temetésparódia, a betyárjáték. A zeneszóval házról házra látogató csoportok adták elő. A játékok a téli fonók megszűntével szorultak vissza. A farsangi szokások survival eleme a farsangtemetés, amelyben fennmaradt a hagyományos farsangi alakoskodás (betyár, ördög, vénlány), a temetésparódia, Cibere vajda és Konk király küzdelme (Torockó, Ürmös, Csíkszentmárton). (Horváth 1971. 116–117. p.; Ujváry 1978; Seres 1984. 376–379. p.; Vasas–Salamon 1986. 125–132. p.; Barabás–Pozsony–Zakariás 1996; Barabás 2000. 15–130. p.; Kós 2000. II: 269–273. p.) A farsángosok elsősorban legények voltak, de közéjük vegyülhettek lányok is.

A téli ünnepkör idején került sor az Erdélyi Mezősége a *hegybekiáltás* (rom. *strigare peste sat*) évszázó rítusra. Szilveszter estéjén (helyenként tavasszal a Szent György-nap előtti estén) vagy éjfélkor a falu fiataljai két csoportra oszolva a falu két oldalán magasodó dombra mentek, ahonnan rögtönzött rituális párbeszéd formájában egymásnak kikiabálták az eltelt év deviáns eseményeit (családi perpatvar, félrelépés, szomszédok, jegyesek közötti összezőrdülés, pártában maradás). A kikiáltást figyelemfelkeltő mondat indította: – *Hallottátok, hogy...*, és ironikus sopánkodás zárta: – *Jaj, jaj.* (rom. *Vai de mine*).

A kikiáltást a falu lakossága a kapukba kigyűlve, kíváncsian, kárörvendően, elégtétellel, az érintett személy pedig szégyenkezve hallgatta. A fiatalok a sötétség leplét használták ki a morális igazságszolgáltatásra. A két csoport mindössze szertartásosan játszotta el a párbeszédet, az igazi címzett a falu volt. A kikiáltást a faluban élénk figyelem és

megbeszélés követte. A szokás íratlan szabálya volt, hogy senkinek nem volt szabad megsértődnie, megharagudnia. A fiatalok a közvéleményt képviselték. Valaminek a kikiáltása a nyilvánosság előtti megítélését, az igazságszolgáltatást s ezáltal az eset lezárását jelentette, a rítusnak ezért volt jótékony hatása.²

Tavasszal az április 1-jei bolondozás, a húsvéti locsolás, a májusi zöldág-állítás, a határkerülés újra és újra alkalmat teremtett a jókedvre. Nevetéssel, tréfálkozással telt el az állatok tavaszi kihajtásának napja, a juhbemérés. Nyáron az aratás befejezésekor a termény-, bőségvarázsló locsolás nyújtott lehetőséget a tréfára, ősszel a szüret zenés-táncos mulatsággal ért véget, amit a fiatalok szerveztek meg.

Több kalendáris szokás beköszöntő, adománykérő mozzanata szolgáltatott alkalmat a komikumra (locsolóvers, tojáskérés, a kántálást kísérő beköszöntés, újévköszöntés). Főként fiúgyermekből, legényekből álló csoportok házról házra járva végezték az ünnepköszöntést, de a gyerekcsoportokba leányok is társulhattak. A legénycsoportok első sorban a lányos házakhoz kérezkodtek be.

A lakodalomban a menyasszonyos házba való bekérezkedés, a menyasszony kikérése, a násznép útjának elkötése, az ellopott menyasszony visszaváltása, a menyasszonykontyolás, az étel- és italkínálás, a menyasszonyköltöztetés, valamint a vendégfogadás és a vendégektől való búcsúzkodás szolgáltat lehetőséget a tréfás szóváltásra és játékra (Horváth 1971. 132. p.; Seres 1984. 426–432. p.; Vasas–Salamon 1986. 209–212. p.; Balázs L. 1994. 111–121. p., 124–125. p., 363–368. p.; Kós 2000. II: 276–278. p.; Keszeg 2004. I: 377–394. p.; Székely M. 2018. 72. p., 82–83. p.).

Kik voltak a tréfamesterek? A fenti rítusokban a nevettetés, a szórakoztatás szerephez kötött viselkedés. Általában a fiatalok csoportos teljesítménye volt (hegybekiáltás, farsangi vonulás), a gyerekek a rítusoknak passzív résztvevői, befogadói voltak. A fiatalok már hallathatták szavukat a közösségben, már alkalmasak voltak a hangulat keltésére és fenntartására. A fiúk és legények voltak azok, akik házról házra járva tréfás ünnepköszöntőt mondhattak. Házasságkötés után a

2 A rítusról Manolescu Gabriel és Zsigmond Győző készített tanulmányt (Manolescu 1967, Zsigmond 2005). Az adatközlők szerint a vegyes lakosságú falvakban a kikiáltás román nyelven zajlott, a magyar fiatalok részvételével. Egyes mezősségi falvakban a szokás a 2000-es években maradt ki (Kolozspata).

férfiak jelentős mértékben „megkomolyodtak”, bizonyos rituális szerepekben (vőfély) azonban a közösség még foglalkoztathatta őket tréfamesterként. Idős korban azonban a férfiaknak illett megőrizni a komolyságot.

A tréfás szerepet általában a férfiak ölthették magukra. A nőknek ritkábban volt lehetőségük nevetést provokálni (pl. a *tirihazai* szerepköre a csíkszentdomokosi lakodalomban), esetleg zárt asszonyi körben (Pozsony 1992). A farsangi házalásban, majd a farsangtemetésen az utcán lezajló szertartásban lányok is részt vehettek, de mint a vonuló csapat minden tagja, farsangi öltözettel rejtették az identitásukat. A fiatalok nyári táncában a lányok, a lakodalomban a nászmenet vonulásában középkorú és idős asszonyok is rikoltozhattak.

Radcliffe-Brown klasszikus meghatározása „tréfás nyelvi kapcsolatnak nevezi azokat a társadalmi kapcsolatokat, amelyekben az egyik félnek megengedik, sőt, gyakran elvárják tőle, hogy ugrassa vagy gúnyolja a másikat, s ez utóbbitól pedig azt várják el, hogy ne sértődjék meg”. (Idézi Biró 1997. 11. p.) A felnőtt a gyermekkel, a felvilágosult a tudatlannal, a feddhetetlen a kihágást elkövetett személlyel, a centrumban lakó (a városi) a periférián élővel, a bennszülött a bevándorlóval, a többségi a kisebbséggel kezdeményez ilyen beszédaktust. Biró Zoltán az ugratási események szocializációs, identitáserősítő szerepét hangsúlyozta. Az ugratás rituálizált formái a lakodalmi vonulás és tánc idején elhangzó rikoltás, csujtogatás, a kis- és nagyvőfélyek vetekedése, a falucsúfolás.

A *rátótiáda* (falucsúfoló, csúfolódó népköltészet) egy közösség viselt dolgairól, tulajdonságairól (ostobaság, fukarság, ravaszság) szóló narratívum. Érintkezik az adomával, az anekdotával, a proverbiumokkal, a tréfás mesékkel és az igaz történetekkel. Megőrizheti egy-egy esemény, helyzet, híres vagy hírhedt személy (táplálkozási, munkavégzési stb.), szokás emlékét. Formája szerint lehet próza vagy verses epika, szólás. Az általában apokrif eredetű, populárisává vált történet ritkán rendelkezik igazságértékkel. A rátótiáda olyan ugratási helyzetben hangzik el, amikor több település lakói, több nemzetség, nemzetiség, foglalkozási csoport képviselői vannak jelen (pásztorkodás, erdőlés, gyári munka, lakodalom). Továbbá előadható adomaként vagy anekdotaként is. Célja az ugratás, a szórakoztatás, a társadalom sztereotípiá segítségével történő tagolása. A rátótiáda egy primér referenciára

hivatkozva a következő implicit összevonást végzi el: 1. A településen hajdan rendhagyó esetre került sor. 2. A rendhagyó esetről szóló narratívumba minden, a településen lakó személy behelyettesíthető. 3. XY is a település lakója. 4. XY a jelen helyzetben a narratívum előadása által megvádolható, felelősségre vonható, nevetségessé tehető (Kovács-Benedek 1990). A székely rátótiadák gyűjteményét Duka János (Duka 1995), a tordai rátótiadákat Keszeg Vilmos (Keszeg 2006) gyűjtötte össze és értelmezte.

Az új rendszer a felszámolt paraszti életforma hagyományait ideológiai keretbe (Megéneklünk, Románia) igyekezett terelni, és ebben az organizált keretben exponálni, a kontinuitását biztosítani. 1990 után Európa-szinten kezdődött el a patrimonizáció, a hagyományok archiválása és újraélesztése. Az új kulturális menedzsment kiemelte organikus kontextusából a hagyományt, és a patrimonium rendszerében rekontextualizálta: megfosztotta rugalmasságától, animátorok kezébe helyezte, és fogyasztói magatartásba építette be a befogadását.

II. AZ AKTUALITÁS BŰVÖLETÉBEN: A TÖRTÉNETMONDÁS ÉS A NEVETÉS MINT INFORMÁLIS INTÉZMÉNY A KOMMUNIZMUS IDŐSZAKÁBAN

Románia 1947-től rendezkedett be az új világrend építésére. 1947. december 30-án kihirdetik a köztársaságot, 1948-ban sor került az ipari és a bankszektor, a munkaeszközök és a közlekedés, 1950-ben a lakásalap egy részének államosítására, 1962-ben lezárult a mezőgazdaság kollektivizálása.

Az ország vezető fórumának, a kommunista pártnak az élére 1965-ben Nicolae Ceaușescu állt, és hamarosan elkezdődött a személyi kultusz kiépülése. Ez fokozatosan alakult, strukturális eleme lett a vörös kalendárium (az államelnök és családja köszöntésének kalendáris alkalmai), a vörös topográfia (Nicolae Ceaușescu scornicești-i szülőháza, szülőfaluja, majd szülővárosa, a két börtön, Doftána és Zsilvásárhely, ahol zárva tartották), az államelnök forradalmár ifjúkorának monografikus összefoglalása (Matichescu 1981), a romániai művészek tisztelgő kötete (Omăgiu 1978), a kultusz rítusai pedig az országban és külföldön tett munkalátogatások, a kongresszusi ülések.

A szocialista-kommunista éra idején újabb és újabb, a társadalmat erőszakosan homogenizáló, az életmódot radiálisan ellenőrző és szabá-

lyező intézkedések léptek életbe. A törvények részben az életkörülmények alapjául szolgáló magántulajdont, valamint a kommunikáció és a kapcsolattartás körülményeit (nyelvhasználat, cenzúra, vendégfogadás) szabályozták, a kommunista ideológia érvényesítését kérték számon. Ilyenek voltak az 1966/770. számú, „abortusztörvényként” ismert kormányrendelet, az 1982/2-es, az állattenyésztést és az állatoknak a lakosság táplálására való felhasználását szabályozó törvény, az 1983/94-es rendelet az állatvágásról, a Nagy Nemzetgyűlés 1984. július 2./2-es számú határozata a lakosság „tudományos” racionális táplálkozásáról, az 1974/58-as törvény a területek és a települések szisztematizálásáról, az 1983/98-as számú kormányrendelet a sokszorosításról és az írógéphasználatról, az 1976/68-as kormányrendelet a lakhelyváltoztatás korlátozásáról, az 1981/22-es törvény a közalkalmazottak röghöz kötéséről, az ötéves tervezési ritmusokat szabályozó 1971/10-es törvény, az 1977/29-es törvény az „elvtárs” megszólítás használatáról.

A korszaknak explicit cenzúratörvénye nem volt. A cenzúrahivatal 1977-ben megszűnt, ennek ellenére azonban a nyilvánosság ellenőrzése egyre szigorúbban történt.

A nyilvános szférát a hatalom maga szervezte (szocialista média, a munkahelyi közgyűlések és elvtársi összejövetelek, a mindennapi életben kötelezővé tett előírások, a kongresszusi beszédek). A hatalom kezdeményezte és favorizálta az országépítés eufóriájának kifejezési alkalmait és alakzatait, új ünneplés- és nevetéskultúrát kívánt kialakítani (avatóünnepségek, a május 1-jei felvonulás és munkásünnep, az őszi termésünnep, tapasztalatcserék, az államelnöki munkalátogatások, médiaműfajok és médiaesemények). A „hatalmi humor” előszere-ttel leplezte le a rendszerhez való felzárkózásban bizonytalankodók, a különutas értelmiségi habozását, a szabotőrök fondorlatoskodását, a kapitalista külföld kizsákmányoló, antihumánus berendezkedését. Sajnálatos módon, a kor faliújságjainak, plakátjainak anyaga nagyrészt nyomtalanul megsemmisült, archivált része pedig egyelőre feltáratlan. A korabeli lapok, üzemi újságok karikatúrái azonban bőven szolgáltatnak illusztrációs és kutatási forrásanyagot.

Az organikus nevetéskultúra a hatalommal való szembehelyezkedés, a túlélés stratégiájaként épült ki és érvényesült, a nyilvánosság szintje alatt. A történetmondás és az ezzel összefüggő nevetés a szocializmus és a kommunizmus korának ellenkultúrájává, informális intézménnyé

vált. Gyakorlása – a rendszer, ennek előjárói és zsoldosai „kibeszélése”, kinevetése, ironizálása – bizalmas, homogén, kisszámú (2-3-4-5 tagú) szociális közegben történt, a családban, barátok között, munkatársak között (születésnapozás, ünneplés, sörözés, kávézás, horgászás, kaláka, üzemi munkaszünetek). Ugyanebben a beszédhelyzetben került sor a munkahelyi feszültségekről, az intézmények diszfunkcionális működéséről, a személyi kultusz torzulásairól, a létszükségleti cikkek hiányáról, az intézményi és a hatalmi korrupcióról, inkompetenciáról, az egészségi állapotról való – tehát nem a nevetetést szolgáló – beszélgetésre. A beszélgetésben a személyes értesülések és tapasztalatok elmondása összefonódott a médiaértesülések hírértékének kétségbe vonásával, külföldi és szamizdat médiából (Amerika Hangja, Szabad Európa) szerzett értesülések megosztásával és értékelésével, a pártfunkcionáriusok, a közéleti személyiségek szavainak és tetteinek megítélésével, az intézményi korrupció, a politikai közbeszéd manipulált voltának leleplezésével, sőt a rendszer, a párt professzionalizmusának és moráljának megkérdőjelezésével. Ez a beszédtevékenység terápia funkcióval rendelkezett: a kötelező hallgatás alól szabadította fel az egyéneket, lehetővé tette a félelmek és bizonytalankodások, a frusztrációk kibeszélését, a torz hatalom kinevetését, a kikapcsolódást, szórakozást. S bár szubjektív, tendeciózus és ellenőrizetlen volt, radiálisan leképezte a valóságot, radikális helyzettudatot alakított ki. Kedvelte a privát tereket (lakás, kávéházi, kocsmai terasz, park, természet), összefonódott a hangulatot és a beszélőkedvet fokozó élvezeti cikkek (alkohol, kávé) fogyasztásával. Az ezektől eltérő, kedvetlen körülmények közepette (ingázás, utca, idegen személyek jelenléte) a közbeszéd semleges témákat érintett. Ugyanakkor, ez az informális intézmény őrizkedett az írás használatától. Minthogy a hatalom is tisztában volt az informális kommunikáció rendszerellenességével, hatalmas erőfeszítéssel igyekezett leleplezni, lehallgatni, a beszélgetőket felelősségre vonni és büntetni.³ Az egyik korabeli politikai vicc a helyzet veszélyeit a következőképpen fejezte ki: öt év

3 Romániában 1999–2000-ben kezdte meg működését a Románia Parlamentjének alárendelt Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.), amely 2008-tól biztosítja a megfigyelés dokumentumaihoz való hozzáférést. Romániában a megfigyelési dossziékról írott könyveket nagy érdeklődés követte/követi. A gazdag irodalomból csupán két, egy román és egy magyar nyelvű könyvet nevezünk meg: Albu 2008, Cs. Gyimesi 2009.

meghurcolás jár a politikai vicc mondásáért, három év a hallgatásáért. A beszélgetés ezért feltételezett és bizalmat és egymás iránt érzett felelősséget követelt meg, ezáltal hozzájárult a társadalmi szolidaritás erősödéséhez, akár csak a szociális távolságok és feszültségek növekedéséhez.

A kommunizmus korabeli komikus szűzség egyik része realiztikus, egy család, egy település, egy régió világán belüli kronológiát, topográfiát és nominalizálást érvényesített, a helyi életvilágot, annak viszonyait, összefüggéseit, eseményeit, társadalmát a tréfálkozó, ironizáló beszédben, komikus, groteszk összefüggésekben jelenítette meg. Kortársokról, közismert helyszínekről, a közelmúlt vagy a jelen eseményeiről forgalmazott kétes hitelességű, pszeudorealistikus értesüléseket, feltételezéseket. Ezeket a narratívumokat természetük alapján pletykának, híresztelésnek, rémhírnek nevezhetjük, tartalmuk szerint anekdotának, referencialitásuk szerint pedig igaztörténetnek (true story).⁴

1. Az 1980-as években Románia elkezdte külföldi adósságainak termények általi likvidálását. Ennek következtében a romániai piac hazai termékek és import nélkül maradt. Az országban a nincstelenség ideje következett. A boltokból eltűntek az alapvető szükségleti cikkek (élelmezési, tisztálkodási, élvezeti cikkek, gyógyszerek), ritkán, hosszas sorbanállással, feketepiacon lehetett beszerezni a kétes eredetű és minőségű árukat. Az informális diskurzusban, ismerősök, barátok körében ekkor virágzott fel a képtelen történetek és a híresztelések gazdag repertoárja. Előadásuk egyidőben ellensúlyozta a nyomor miatti kétségbeesést, hangot adott a kétes minőségű árucikkektől való viszolygásnak, az országban uralkodó állapotokkal, a korrupcióval szembeni magatartásnak. Néhány, ebben az időben Tordán és környékén lejegyzett történet szűzségét foglaljuk össze. Zárójelben a történet lejegyzésének éve szerepel.

Az utcán napraforgómagot árusító cigányasszonyokat tartóztattak le. Só hiányában a magot vizeletükkel ízesítették. (1985 májusa)
A Feleken (Kolozsvár közelében) működő rendőrőrsön rendszeresen megállították a személygépkocsikat, ellenőrizték a csomagtartó tartal-

4 A. Jolles fogalomhasználata szerint Memorabile (Jolles 1956. 165–180. p.), von Sydow szerint memorat és fabulat. Sydow von 1948. 73–74. p. Az igaztörténet hír- és igazságértékre, külső referenciára igényt tartó történet. A tulajdonképpeni igaztörténet (fabulat) esetében az előadó és a történet főhőse elválík egymástól (Küllös 1988. 253–259. p.; Réthey Prikkel 1991).

mát. Egy mészáros a téli ünnepek táján lepleztek le: a kolozsvári hullaházból szerzett belet szállított, amit kolbász töltésénél használt fel. (1985) 1984-ben letartóztattak három vajgyári munkásnőt. A tejben fürödtek, hogy bőrük selymes legyen. (1985 májusa)

2. Romániában a törvénykezés szigorúan betiltotta a terhesség megszakítását. A megelőző óvszerek és tabletták hiányában a teherbe esett nők csúszópénzt fizettek, hogy megszabaduljanak állapotuktól. A nőgyógyászok a nincstelenség korszaka híreszteléseinek gyakori szereplőivé váltak.

Egy nőgyógyász bútort vásárolt. Mikor a szekrényt felvitték lakásába, s az egyik szekrény bicegett, a zsebéből egy köteg pénzt vett elő, összehajtogatta és betömte a tátongó rést. (1985) Egy kolozsvári nőgyógyász egy pohár konyakra hívta meg kollégáját. – Ide? – Nem, itt mindenki ismer. – Repülőre ültek, Bukarestbe repültek, az ital elfogyasztása után visszatértek a munkába. (1985 márciusa)⁵

Az igaztörténet a narrációval egyidős. Igaz ugyan, hogy bizonyos intézmények, a kultúra bizonyos területei előnyben részesítették az explikatív-argumentatív szövegeket (teológia és egyház, iskolai oktatás), valamint az eszméket és esztétikai minőségeket szemléltető narratívumokat (mitológia, történelem, narratív művészetek), azonban a hétköznapi kommunikáció alapját mindig az aktuális események és személyes élmények feldolgozása, megbeszélése képezte. Amiért alig van tudomásunk róla, az azzal magyarázható, hogy a megörökítése nem történt meg.

A román folklorisztikában Ovidiu Bîrlea kezdeményezte a személyes történetek (personal narratives) és a valós történetek (true experience stories) összegyűjtését és értelmezését (Bîrlea 1966).⁶

A magyar folklorisztika 1958-tól figyel fel rá (S. Dobos 1958), és a leírása a következő években bekerült a lexikonokba és kézikönyvekbe (S. Dobos 1964, Küllös 1988). A romániai magyar folklorisztika Nagy Olgának köszönhetően 1975-től kezdve vizsgálta (Nagy O. 1975), aki az epikus folklór változásával kapcsolatban fogalmazott meg paradigmatis megállapításokat. 1. A realizmus betört a népmesébe. 2. A második megállapítás a tréfás jellegnek a népi narratívumokban való eluralkodására vonatkozik. Ehhez a következtetéshez a repertoár-

5 A történetek és értelmezésük: Keszeg 1991.

6 Később összefoglaló munkát írt a személyes történetekről Fruntelată 2004. Lásd még: Constantinescu 2011a.

vizsgálat juttatta el Nagy Olgát. 1976-ban tette közzé a *Széki népmesék* című kötetet. Az előszóban elvégzett számítások 9 állatmesét, 94 tündérmesét, 18 legendamesét, 25 novellamesét, valamint 115 tréfás mesét mutattak ki. Ez a felfedezés két nagy gyűjteményben materializálódott. 1977-ben jelent meg a *Paraszt dekameron* (Nagy O. 1977), 1983-ban pedig az *Újabb paraszt dekameron* (Nagy O. 1983).

A magyar etnológiában az igaztörténet monografikus leírására 1991-ben került sor. Ez a munka kitér az igaztörténet történetére, megnevezésére, sajátosságaira (szereplők, cselekmény, funkció) (Réthely Prikkel 1991). Szemléletét a magyar folklorisztika mind az értekezésekben, mind a gyűjtésben folyamatosan érvényesíti.

Igaztörténet vagy modern monda? Részben a folklorisztikában, valamint a köznyelvben és különösen az írott és elektronikus média nyelvében a terminust a városi monda (urban legend), a modern monda (contemporary legend) szorította ki. A magyar folklorisztika a *modern monda* műfaji megnevezés mellett állapodott meg. A modern monda kutatásának történetét, elvi kérdéseit és módszertanát Nagy Iлона foglalta össze, tanulmánya kísérletet tett a magyar modern mondák adatbázisának megalapozására (Nagy I. 2015).⁷ Az erdélyi modern mondák katalógusát Magyar Zoltán állította össze (Magyar 2021. 343–349. p.).

Korántsem rendelkezünk a kommunizmus korabeli narratívumok tipológiájával és kataszterével. Ennek ellenére alulírott előszeretettel használja az igaztörténet terminust, utalva arra, hogy a történetek gyakrabban személyes élményt vagy véleményt fejeznek ki, a romániai kommunizmus élménykörét részletezik. A modern monda terminusa, definíciója és kutatásának szemlélete elsősorban kutatói hipotéziseket követ, és kevésbé van összefüggésben a történetmondás kontextusával és motivációival.

Az igaztörténetek (akárcsak a modern mondák) egy része nem a nevetést szolgálja. A másik részük, amelyek viszont valóban a humort veszik alapul, nem tudnak önfeledt nevetést kiváltani. Mind a beszélő, mind a hallgató személyesen implicál a nevetségessé tett világban.

A kommunizmus narratívumainak másik csoportját a viccek képezték. Ebben a korszakban új képződményként született újjá a közéleti

7 A tanulmány első közlésben folyóiratban jelent meg, 2006-ban.

vicc. A magyar nyelvben a Witz (ném.) szóból alakult *vicc*, a román nyelvben a Bank (ném.) szóból alakult *banc* szó honosodott meg.

Miközben az igaztörténetek külső (pontos vagy a valóság látszatát keltő) referenciával rendelkeztek, a konkrét, személyes, kollektív életvilágot világítják meg, a mindennapi élet eseményeihez illeszkednek, addig a vicc egy sztereotípiákból álló fiktív világot épít meg, és ebben a világban fogalmaz meg érvényes megállapításokat. A szóra-koztatást szolgálja, ezért sajátos beszédhelyzetben hangzik el. A vicc olykor egy társalgás folyamatába illeszkedik, szemlélteti, kiegészíti a társalgás tartalmát. Máskor pedig kisajátít egy kollegiális társalgást. Ilyenkor valaki a saját repertoárját vonultatja fel, vagy versengés, kompetíció formájában 2-3 személy rendre adja elő a viccismeretét. A vicceket nevetés követi, kommentár, a vicc eredetére vonatkozó értelmezés kapcsolódik hozzá.

Habár a vicc is távoli múltra vezethető vissza, a viccmondás kutatása viszonylag későn kezdődött el,⁸ és többnyire gyűjtemények közzétételében merült ki. Magyarországon Katona Imre három évtizeden keresztül folyamatosan követte a közéleti viccek mondásának alakulását. Következtetései közül a következőket emeljük ki: a viccek lehetnek történetek vagy nyelvi játékok (szóvicc);⁹ a viccek nagyobb csoportjai a politikai viccek, a foglalkozási viccek, a családviccek, az iskolaviccek, a katonaviccek, a rendőrviccek, a szerelmi élet viccei, az anyósviccek, a közéleti viccek; a vicc elsősorban a férfiak társalgásában fordul elő; a vicc elsősorban az értelmiségiek, a hivatalnokok körében virágzik; a viccmondás a közhangulatot követve koronként, havonként, naponként eltérő intenzitással él; a viccek a külföldi és a belföldi történeteket egyaránt lereagálják; a viccek kedvelt témái a politika, a termelés-fogyasztás-életszínvonal, az árak és a bérek alakulása, a szellemi élet; a viccek szereplői elsősorban férfiak, a politikusok, az értelmiségiek, a fegyveresek, a fizikai dolgozók (Katona 1978, 1980, 1994).¹⁰

Romániában a kommunizmus kori magyar nyelvű politikai vicceket Zsigmond Győző gyűjtötte össze és tette közzé. A viccekben gyakran ismétlődő motívumok az arany- vagy fénykor, a diktátor-államelnök

8 A magyar folklorisztika 1969-től kezdte kutatni.

9 A szakirodalmi terminológia: szüzsé-vicc és formulavicc. Voigt 1998. 323. p.

10 A vicc történetének és a vicc kutatása történetének összefoglalása: Voigt 1998 (Első kiadás 1979).

(Ceașescu), az akadémikus feleség (Elena Ceașescu), a szocialista ipar és mezőgazdaság, a szocializmus és a kapitalizmus közötti különbség, a külfölddel való kapcsolattartás, a dák-római kontinuitás elmélete, az észszerű táplálkozás és energiafogyasztás, nemzetiségek (Zsigmond 1997, franciául 2014).

A román vicckutatás is a viccek receptív voltára figyelt fel. A viccek a politikai események (kongresszus, munkalátogatás) után 1-2 nappal már életre kelnek (Constantinescu 2011b). A viccnek a politikai élet eseményeivel és a közhangulattal való szoros összefüggését szemlélteti az egyetlen következetes román viccgűjtés. A gyűjtő arra figyelt fel, hogy miközben az 1980-as években Romániában egyre radikálisabb intézkedések léptek életbe, a viccmondás egyre általánosabbá, a vicc pedig egyre radikálisabbá és veszélyesebbé vált. Călin-Bogdan Ștefănescu mérnök 1979-ben döntötte el, hogy feljegyezi a hallott vicceket. 1989-ig 803 politikai viccet gyűjtött össze, s közben ő maga is megalkotott 157-et. A viccek témakörei a következők: életszínvonal (30,42%), Ceașescu és a személyi kultusz (13,23%), a rendszerrel való szembeszegülés (12,19%), ipar (8,65%), az emberi jogok (8,33%), a marxista-leninista elmélet, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom bírálata (6,04%), kultúra, oktatás (5,73%), szekuritáté, rendőrség (4,90%), párttagok (4,17%), Elena Ceașescu, az akadémikus (2,29%), Románia külpolitikája (2,19%), mezőgazdaság (1,87%). (Ștefănescu 1991)

Együtt nevettek a románok és a magyarok Romániában, a kommunizmus idején? Ugyanabban a világban éltek, ugyanaz volt a viccrepertoár. A romániai magyar társadalom többé-kevésbé ismeri és használja a román társalgási nyelvet. A román többség azonban nem rendelkezik magyar nyelvi kompetenciával, ezért az interkulturális kommunikáció nyelve az államnyelv.

Az államelnök diplomáciai és munkalátogatásai, az ötéves tervek fogadkozásai, a mesterségesen felduzzasztott termelési eredmények, a szocialista munkaverseny hőseinek bemutatása, különböző generációk politikai szervezetének ülései és felhívásai, a hazaszeretetre való buzdítás, a hazafias munkára való felhívás naponta médiatéma volt. Ezzel szemben a diktátor demisztikálása (cipész múltja, tanulmányainak hiánya, műveletlensége, vadászszenvedélye), az életkörülmények és a munkakörülmények hiánya (élelmiszerek, öltözködési, tisztálkodási cikkek hiánya, hideg, sötétség, alacsony jövedelem, az energia, a

nyersanyagok hiánya, a munkabalesetek, a megfigyelés, a lehallgatás, az emigráció), a párt irányító szerepe, a pártapparátus korrupt, civilizálatlan volta, a kényszerű képmutatás (taps, felvonulás) rendszeresen jelen volt a köznapi diskurzusban. A közös vagy azonos környezet közös vagy azonos nevetéskultúrát tartott fenn.

Ugyanakkor a románok és a magyarok gyakran szerepeltek egymás vicceiben.

A román viccek magyar szereplői kivétel nélkül előnytelen beállításban jelennek meg. Egy szórakoztató információs portál¹¹ román viccgűjteményében 5500 vicc szerepel, közülük 84 vicc szereplője a magyar. A megjelenítésben fokozott etnocentríkusság érvényesül. Közülük 41 vicc a román–magyar kölcsönös ellenszenvet, 16 a magyarok román nyelvi kompetenciájának alacsony fokát, 11 a magyarok előnytelen tulajdonságát (a férfiak együgyűek, a nők könnyűvérűek), 3 pedig a magyarok románná átvedlését jeleníti meg.

A román–magyar diskurzusban vehemens vita tárgya a primátus, Erdély megszállásának kérdése. A fenti viccek között ebbe a témába integrálódik 13 vicc. Az egyikben a Kárpát-medencébe érkező magyar leszáll a lováról, az erdőben megpihen. Mikor visszatér, a lova helyett egy román nyelvű feliratot talál: köszönöm. Ugyanez a téma a magyarok viccében a következő verzióban jelenik meg. A vitában a magyar a román társa szemére veti, hogy amikor a honfoglaló magyarok Erdélybe érkeztek, a románok ellopták a lovukat. – Mi nem is voltunk ott – védekezik a román. Egy magyar erdélyi városban a bukaresti román az állomás holléte felől érdeklődik. A megkérdezett helybéli magyar az állomással ellenkező irányba küldi. Amikor a barátja az okát firtatja, a félrevezető így tör ki: – A románok azzal kérkednek, hogy kézeter éve vannak itt, és mégsem tudja, hol az állomás?

A magyarok leggyakrabban a hiányos nyelvtudásuk miatt válnak neveltség tárgyává a román viccekben. A hiányos nyelvi kompetencia már az iskolában lelepleződik. A magyar gyerek példamondatában grammatikai hiba fordul elő (holnap az erdőbe mentem). Amikor a tanító a hibára figyelmezteti, a gyerek nem a hibáját küszöböli ki, hanem az állítást változtatja meg (holnap nem mentem az erdőbe).

11 Portal Info menüje: apróhirdetés, árfolyam, álomszótár, távolságok, horoszkóp, időjárás, idézetek, proverbiumok, postai irányítószámok, álláskereső, polgármesterek, nevek jelentése. <https://www.portal-info.ro/> (2022. 01. 04.)

A felnőttek nyelvi hiányosságára gyakran a boltban derül fény. A házassági évfordulót ünneplő magyar házigazda köszöntő beszédében a román vendégeinek tudomására hozza, hogy 20 éve él boldogan együtt a feleségével. – Az én feleségemmel – javítja ki a román vendég a magyar beszélő nyelvi hibáját. – A te feleségeddel csupán az utóbbi 4 évben – leplezi le a viszonyukat a magyar házigazda. A román tengerparton a vízben fulladozó magyar nem tud román nyelven segítségért kiáltani. Egy román ember egy veszélyre (mérgezett víz) figyelmezteti embertársát. Amikor kiderül, hogy magyar, és nem érti meg a figyelmeztetést, a román személy örömmel eltereli a szót. A hírhedt, szélsőséges nacionalista román magyarnak keresztelteti magát. A pap csodálkozására bevallja, hogy halálával a magyarok számát szeretné csökkenteni. A fuldokló néger és fehér közül a román a feketét menti ki, mert a fehér akár magyar is lehet.

A román viccekben a magyarokat leggyakrabban a székelyek reprezentálják: szűkszavúak, hibásan használják a román nyelvet, nacionalisták. A magyar témájú román viccek leggyakoribb szereplője Tőkés László lelkész, az 1989-es román forradalom elindítója, ellenfele pedig Kolozsvár egykori elfogult, szélsőséges sovinszta-nacionalista intézkedéseiről ismertté vált polgármestere, majd szenátor, Gheorghe Funar.

A román viccekben a román etnikumot az oltyánok, a moldvaiak és az erdélyiek reprezentálják.

Amikor villámlik, az oltyánok mindig mosolyogni kezdenek, mert azt hiszik, fényképezik őket. Az oltyánok arca minden hétfőn sebes, mert vasárnap késsel-villával eszik az ünnepi ebédet. Amikor az oltyán feleség ajándékot keres férje születésnapjára, valaki azt tanácsolja, hogy könyvet vásároljon. – Nem, mert neki már van egy.

A fun24 magyar nyelvű (magyarországi) portál¹² autóval, sporttal, gasztronómiával, zenével, állatokkal kapcsolatos szórakoztató tartalmakat gyűjtött össze. A portálon szereplő 41, román etnikummal kapcsolatos viccben a következő témák jelennek meg: a diktátor Ceaușescu házaspár műveletlenségre és kevélységre valló párbeszéde, a létminimum alatti életszínvonal (fagyoskodás, éhezés), az Erdélyben való megtelepedés primátusára való érzékenység, a magyarokkal szembeni ellenszenv, a lopásra és a dologkerülésre való hajlandóság. Azaz, egy

12 <https://fun24.hu/viccek> (2022. 01. 05.)

tehetetlenségi erő folytán a román etnikumról forgalmazott viccek többnyire az 1989 előtti viccek témáit, valamint a 19. századi nemzet-karakterológia motívumait érvényesítik.

A székelyek a magyar viccekben is gyakran feltűnnek. A román viccektől eltérően a székely ember leleményes, konok, önérzetes, szűkszavú, szellemes. Ugyanakkor valószínűbb az ökológiai környezet (erdővágás, medvével való találkozás), valamint a családon belüli erőszak (a feleség, a gyerek fizikai bántalmazása), esendőség (szellentés, impotencia, alkoholfogyasztás, a nagyvárosban való járatlanság, új szavak nem ismerete, konokság, vakmerőség) ábrázolása. Míg a román viccekben a román nyelvet nem uralja, a magyar viccekben végtelen nyelvi leleményességgel és sajátos tájszólásban beszél. A fun24 portál 284. székelyekről szóló viccet gyűjtött össze. Bennük szórványosan fordulnak elő olyan témák, mint a politikai választás (1), a románokkal szembeni ellenszenv (3), a házastársi vita (3), ugratás (1), harag (2), gyermeki naivitás (15), butaság (13). A viccek túlnyomó többsége a nyelvi leleményre, találó replikára épül (246). A viccek poénja meglepő nyelvi vagy logikai fordulat, alakzat. A székely viccek leleményesen aknázzák ki a nyelv nyújtotta lehetőségeket. Ezek a következők.

1. Nyers megfogalmazás. A székely férfi fogadkozik, hogy felesége halála után nem számít újrահázasodni. Jobb feleséget úgysem találna, rosszabb nem kell, a feleségéből pedig elege volt. A beteg állatnak felírt gyógyszert a feleségén próbálja ki, hogy amennyiben káros a hatása, ne ártson az állatnak.

2. Nyelvi paradoxon. A kocsma előtt részegen összecsucoló székely a következőképpen fogadkozik: ha fel tud állni, visszamegy inni, ha nem tud felállni, hazamegy.

3. A félig kimondott igazság. A vadászok kérdésére a székelyek azt állítják, hogy láttak rókát. Miután a vadászok hiába járkák be a környéket, a székely hozzáteszi, hogy a rókát egy héttel korábban látta. A szekérre felkerekedő idegen csupán a várostól való távolságot érdeklödi meg, a szekér menetirányát nem. Mikor újra érdeklödik, a szekeres felvilágosítja, hogy most már messze járnak a várostól, ugyanis ellenkező irányba haladnak.

4. A gyermeki perspektíva: a naivitás. A székelyek ámulva nézik a toronyban lévő hatalmas harangokat. Ezeket csupán csengettyű korukban lehetett itt elhelyezni – állapítják meg.

5. A humor minden előtt (fekete humor). A csattanó replika, a frappáns válasz miatt a székely félreteresi a maga érdekeit. Amikor a háztetőről zuhanó fia segítségért kiált, a székely megnyugtatta: az udvaron van elégséges hely, ahova zuhanjon. Favágás közben a fiú a fejszével levágja az apja lábát. Az apa rászól: ha még egyszer így csinálsz, fenéken rúglak. A fiú érdeklődik, hogy mi készül az összegyűjtött gyümölcsből. Az apa válasza: ha anyád meggyógyul, lekvár, ha meghal, akkor pedig pálinka.

6. Az idegen nyelvi regiszterek iránti közömbösség. A francia asztalvendég udvarias gesztusát (*Bon appetit*) félreértve, a székely bemutatkozik, a nevét mondja. Az orvos által használt latin műszót a székely félreérti.

A székelyek a higgadságukról, alaposságukról, hidegvérükről, etnocentrikusságukról ismertek.¹³

13 A székelyek a 19. századtól a magyar adomák kedvelt szereplőivé váltak. A magyar adomakészlet székely regiszterének egyik része a nemzetközi anekdotakincsből aktualizálódott, másik része pedig helyi képződmény. Az élcsepok és a gyűjteményes kötetek terjesztették el. A székely adomák specifikuma a sajátos táj szerepeltetése, a székely nyelvjárás ízeinek érvényesítése, a székely életmód elemeinek szerepeltetése, a székely észjárás érvényesítése (Sándor 1977). A magyar folklórisztikai szakirodalomban különválnak az adoma és az anekdota műfaja. Az adoma egy társadalmi csoportot, egy-egy embertípust bemutató, rövid terjedelmű, csattanóval záruló történet. Az anekdota neves személyről szóló, tetteit, emlékezetes mondásait előadó tréfás történet.

A magyar anekdota előzményei a 15–18. századra tehetőek. Prédikációkban és a könyvkiadásban a nemzetközi anekdotakészlet honosodik meg, példázat szerepében. A nevetetés szándékával az európai anekdoták az 1780–1840-es évek között élénkűlnek meg, kötetekben (Könyi János, Andrád Sámuel, Szirmay Antal, Kazinczy Ferenc, Cserey Farkas, Döbrentei Gábor, Dugonocs András) és kalendáriumban jelennek meg. Az anekdoták „nemzeti vonásai” a 19. század első felében tudatosodnak, szereplővé a magyar történelem és művelődéstörténet alakjai válnak (Mátyás király). A 19. század során anekdotagyűjtemények születnek (Jókai Mór, Vas Gereben, Tóth Béla, Mikszáth Kálmán), valamint rendszeresen jelennek meg a népszerű élcsepokban (Charivari-Dongó, Az Ústökös, Bolond Miska, Bolond Istók, Borsszem Jankó, Kakas Márton). Ugyanez a kontextus élteti az adomákat (székelyek és palócok, zsidók, cigányok, továbbá színészek, papok, diákok, orvosok, vadászok, poéták). A magyar anekdota történetét György Lajos írta meg (György 1934). A román etnológiai irodalom is az írás terjedésével hozza összefűgésbe az anekdota elterjedését. Ebből kifolyólag az anekdota városon terjedt el, szereplői kereskedők, tisztok, orvosok, bírák (Constantinescu 2011c). Az adoma (snoava) és az anekdota a román kultúrában is hosszú ideig összetapadva élt. A román folklór meglepően sok, mintegy 4000 adomatípussal rendelkezik. Gyakori témái az ostobaság, a lustaság és a lopás (sokszor mint leleményes cselekvés). Leggyakoribb szereplői a pap, aki a román feudális falusi társadalomban az egyházi attribútumain túlterjedő szociális szerepkörrel rendelkezett, és a cigány. (Birlea 1981. I: 229–255. p.)

A székely elégedetten ébred, mert álmában Bukarestben járt. – Mi ebben a jó? – Hogy fel kellett mutatni az útlevelet. Amikor a szülészetén összecserélik a három csecsemőt, a székely apuka a néger gyereket választja, mert akkor biztos lehet abban, hogy nem román szülők gyermekét neveli fel. A francia ember anyanyelve különtségét azzal szemlélteti, hogy ők 'bordo'-t mondanak és Bordeaux-t írnak. A székely példája: ők állomást mondanak, gara-t írnak.

A román viccek jellegzetes főszereplője Bulă. A kommunista kor teremtménye: urbánus figura, családban él, különböző hiposztázisban jelenhet meg (iskolás, katona, udvarló, férj, hivatalnok). Gyerek vagy felnőtt, de sosem magatehetetlen öreg. Alakváltoztató személyként minden helyzetben fel tud bukkanni. Nem lehet eldönteni, hogy ostoba-e vagy agyafűrt (șmecher). Elviseli a megaláztatásokat, nyilvánvaló bűnöket követ el (lop, hazudik). A műveletlenség látszatát keltve az igazságot mondja ki, szellemesen, expliciten, nyersen. Általában őszintesége, naivitása okozza a vesztét. És elviseli az igazság kimondásának következményeit. A közvéleményt képviseli.¹⁴ 1989 után enyhén elveszítette népszerűségét.

A magyar viccek főszereplője Móricka. Akárcsak román társa, nyitott szemmel jár és figyel a felnőttek viselkedését. A tipikus gyermek, minden érdekli, mindenre rákérdez, a maga gyermeki nyelvén újrafogalmazza a felnőttektől hallottakat. Felbukkanásával és megjegyzéseivel zavarba hozza a felnőtteket. Nincsenek előítéletei, de jelenlétében a társadalmi torzulások nyilvánvalóvá válnak. Deviáns szokásait természetes módon gyakorolja, mert azokat a környezetéből leste el. Legtöbbször az iskolapadban ülve szólal meg. Hol felelet közben leplezi le a környezetében élők képmutató, meghasonlott magatartását, hol pedig a tanító néni szavaiban fedezi fel a felnőttek demagógiáját, a tanítások természetellenes voltát. A kommunista iskolában a feleleteiből kiderül, hogy tudomása van a személyi kultuszról, világosan látja a kommunizmus és a kapitalizmus közötti különbséget. Az utcán éles szemmel ismeri fel az emberek közötti különbségeket, az igazságtalanságokat, az intézmények képmutató és bürokratikus szellemiségét. A kommunizmus idején kiveszi részét az élelmiszerért való sorbanállásból. A kisgyerek kíváncsiságával fürkészi a hálószoba titkait, és a

14 Bulă alakjáról: Tănase 2006, Popescu 2009, Călinescu 2010.

gyermek naivitásával fogalmazza meg a hallottakat és a látottakat. Akárcsak Bulă esetében, nem lehet eldönteni, hogy valóban ártatlan, őszinte, vagy fogyatékos, nehéz felfogású, vagy pedig koraérett, aki leplezni igyekszik a bölcsességét. Román társától eltérően azonban nem lép túl a gyermekkoron, még a serdülőkorba se érkezik el. Ezért Mórica nem válik annyira domináns szereplővé a magyar viccekben, mint Bulă a román viccekben.

Mi történt a viccel és a viccmondással Romániában 1989 után? Sem a vicc, sem a viccmondás nem szűnt meg, de elveszítette korábbi organikus kontextusát és funkcióját. Megszűnt olyan ellenkultúrának lenni, amely egy korszakot értelmez és egy egzisztenciális helyzetet tesz elviselhetővé. Továbbélő kultúraként (survival) emlékeztet egy megszűnt korszakra és világra, valamint pusztán alapvető funkciójában, szórakoztató szándékkal hangzik el. Az aktualitás helyett előnyben részesíti a kuriózumot. A mindennapi társalgás kontextusából a humor a média területére tevődött át (sajtó, internet). Az aktív viccmondás helyett a fogyasztói gyakorlatba épült be.

III. A NEVETTETŐ MÉDIA

A 19. században a sajtóbeli humor – a vicc- vagy élclap – hosszú időn keresztül a politikai radikalizálás szolgálatában állt (*Üstökös*, *Bolond Miska*, *Borsszem Jankó*), ugyanakkor jelentősen meghatározta a magyar vicckészletet (Buzinkay 2016. 213. p.). Az adomák szociális sztereotípiákat, az anekdoták pedig közéleti személyiségeket promováltak. A két világháború közötti romániai magyar sajtó alkalmi és olykor több éven át huzamosan megjelent kiadványai kísérleteztek a humor előállításával.¹⁵ A szocializmus korabeli erdélyi sajtó nehezen talált rá a tréfa nyelvére. A központi és a megyei napilapok kénytelenek voltak mellőzni a humort. Kivételt képez az *Új Élet*, amely kevéssel az indulása után (1958), 1959-től állandósítja és 1989 decemberéig leleményes, változatos formában szerepelteti a humort: hol anekdotákat közöl, hol vicceket gyűjt össze, és gyakran szerepeltet humoristákat (Karinthy Frigyes, Bajor Andor, Sinkó Zoltán). Technikai adottságait kihasználva állandósította a vizuális nyelvet (Molnár Dénes, Octavian Bour, hazai és külföldi grafikusok, élclapok karikatúrái). Az osztály-

15 Összefoglalása: J. L. [Jordáky Lajos] 1981.

szemléletet, az országos aktualitásokat megfontoltan kerüli. 1989 után újabb tiszavirág-életű kezdeményezések történtek a derű napirenden tartására.¹⁶

A trianoni békeszerződés következtében Erdély magyar lakossága szellemi, kulturális központ nélkül maradt. Az új történelmi-politikai-adminisztratív helyzetben körvonalazódott és funkcióba lépett kisebbségi ideológia, a transzilvanizmus imperatívusként hangoztatta a megváltozott körülmények közötti megmaradás stratégiáit (a szülőföldön maradás, az anyanyelv gondos használata a mindennapi életben, minden kontextusban, a kulturális és a történelmi hagyományok őrzése), a román többségi nemzettel és a romániai nemzetiségekkel való baráti, valamint a Magyarországgal való kapcsolatok fenntartását.

Ezen a helyen nem gyűjtjük össze azokat a könyvtörténeti adatokat, amelyek nyomon követik a könyvnek a nevetéskultúrára gyakorolt hatását (ponyva, kalendárium, ábécéskönyv). Az azonban nyilvánvaló, hogy a népi humor összegyűjtése és közzététele a néprajztudomány területén belül is, azon túl is hatással volt: meghonosította más nemzetek nevetéskultúráját, közvetített a különböző társadalmi rétegek nevetéskultúrája között. A „rólunk szóló” irodalom egyrészt a nemzeti tudatban tudatosította a népi kultúra, ezen belül a humor sajátosságait és értékét, az egyes régiók nevetéskultúrájának specifikumait. Ezzel magyarázható az, hogy a paraszti életforma erőszakos felszámolása után, valamint a kisebbségi identitás erőszakos, szisztematikus felszámolásának idején a népi kultúráról készült folklorisztikai kiadványokat, monográfiákat hihetetlenül nagy érdeklődés követte.¹⁷ Az 1970–1980-as években a magyar nyelvű néprajzi kiadványok 15-30 ezer példányban jelentek meg és keltek el. A rekordot egy székely tréfamester anekdotáinak gyűjteménye állította fel: 50 ezer példányban fogyott el, 1985-ben¹⁸ (Dávid 2012).

16 *Borúra Derű* (Csíkszereda, 1995–1998), *Corvin Hecc* (Déva, 1994–1996), *Fakutya* (Nagyvárad, 1990–1998), *Mutáns* (Kolozsvár, 1996–1997), *Ötödik Kerék* (Sepsiszentgyörgy, 1990–1991, 1997), *Szatír* (Csíkszereda, 1995), *Csupavicc* (Marosvásárhely, 1998).

17 A második világháborút követően kiadott, népi humort közlő folklórkiadványok: Duka 1983, 1995; Imreh 1985; Nagy O. 1977, 1983; Ráduly 2005, 2006a, 2006b; Székely F. 2006; Vöö 1981; Zsigmond 1997.

18 Az 1977-es romániai népszámlálás 1 691 048 magyar állampolgárt írt össze.

A könyv másik vonulata az esztétikum, a művészet horizontjába vonta a nevetéskultúrát.¹⁹

Az új körülmények között a szépirodalom előnyben részesítette a történelmi múlt és a szociális kérdések, a friss trauma megjelenítését, s ezért a regényben a heroizmus és a tragikus életérzés dominált. A helytállás modelljébe a humort, a nevetést Tamási Áron építette bele. A székely származású író (1897–1966) gazdag és népszerű életművet alkotott, amely folyamatosan benne volt az irodalmi és az oktatási kánonban. *Ábel* című regénye 1932-ben jelent meg, amelyet 1933-ban és 1934-ben újabb kötetek követtek, azóta a három kötet együtt, trilógiaként kerül újra és újra kiadásra.

A főszereplő egy székely legény, aki erdőpásztorként egyedül él a Hargita havasán. Egy koncentrikus világ középpontjában állva kapcsolatot tart a falvak lakóival, a katolikus egyház képviselőivel, az őt alkalmazó bankkal, a törvény intézményével. Örömet leli a természetben, megküzd a zord időjárási körülményekkel, megtalálja a hangot az intézményeket képviselő felnőttekkel. Van, akivel szövetségre lép, van, akivel összetűzésbe kerül. Ebben a konfrontálódásban megismeri és megérti a világ működését. Országjáró utat tesz (a trilógia 2. része), majd sokmillió emberhez hasonlóan Amerikába megy szerencsét próbálni (a trilógia 3. része). Belátja, hogy az egész világot nem tudja megváltoztatni, s hogy a szülőföld az egyetlen hely a világon, ahol a létezésének értelme van. Természetesen adódik a lehetőség, hogy az utazást mitopoétikai jelentésben értelmezzük (bolyongás, az individuum metamorfózisa, az identitás megtalálása). Valójában a regénynek a megírás idején és óta aktuális üzenete van. Azokhoz szól, akik az első világháború, majd a trianoni békeszerződés, az impériumváltozás hatására elmenekültek szülőföldjükről. Édesanyja sírjánál Ábel azt fogadja meg, hogy örökké a szegények és az elnyomottak ügyét fogja szolgálni.

A humorérzék része Ábel alaptermészetének. Ez teszi képessé elviselni a bajokat, értelmezni a világ fonákságait, megszelídíteni az intézmények (bank, törvény) és a hivatalnokok merev természetét, a szövetségesek megtalálását, az ellenfelek lejáratását. S bár folyamato-

19 A humor esélyeire újra és újra ráirányult a figyelem (Robotos 1973, Balázs S. 1969). Jelenléte áthatotta Tomcsa Sándor, Bajor Andor, Sinkó Zoltán, Zágoni Attila életművét. A 20. századi erdélyi szépirodalomban való jelenlétének összefoglalása: Ba. S. – Má. J. [Balázs Sándor – Máthé József] 1991.

san tréfásan szólal meg, mégsem válik sem vicc-, sem mesei szereplővé. Ábel tréfái mindig szervesen ágyazódnak a kontextusba: a tréfával Ábel megleckéztet, odamond, leleplez (Bertha 1988. 92. p.). Általánosabb megfogalmazásban: „a humor, a nevetéskultúra mint a kollektív tradíció és emlékezet integráns része”, egy közösségnek olyan kompetenciája, amely a megmaradását biztosítja, az önbecsülés, a méltóság-érzet megőrzésével. Ebben az értelmezésben a humor a józan ész diadalmaskodása (Bertha 2007. 55. p.).²⁰

Ábel nem az egyedüli tréfamester a magyar irodalomban. Társai Hány János, Garay János 1843-ban írott elbeszélő költeményének hazudós katonája, Bolond Istók, Arany János szereplője az 1850–1880 között írott elbeszélő költeményben, Uz Bence, Nyíró József regényhőse 1933-ból, Kakuk Marci, Tersánszky Józsi Jenő regényhőse (1923, 1934, 1935, 1936, 1937). Ábel közöttük az egyik legnépszerűbb, immár 90 éve. Áttekinthetetlen a regény kiadásainak száma. Különböző nyelvekre fordították le (lengyel, francia, angol). Román nyelvre Constantin Olariu fordította (1987, 1989). Megihlette a magyar grafika nagy művelőit (Bánffy Miklós, Buday György), 2015-ben hangoskönyv készült, 1993-ban Mihályfy Sándor rendezett filmet belőle, kétszer táncjátékként dolgozták fel a színpadon (Könczey Árpád 1997, 2012).

A román szépirodalom Păcală alakjához tért vissza, újra és újra. Păcală fiktív név, a román névtárban nem létezik.²¹ A név által sugallt jelentés: pokoli lény (om infernal), a rendet szándékosan felborogató személy (Șăineanu 1895. 942. p.). Habár hasonlóságot mutat az európai mítoszok és mesék tréfamestereivel, sajátosan román szereplő.²² A balkáni, délkelet-európai bolyongó bölcs román, adaptálódott változata. Mircea Muthu értelmezése szerint a népi bölcsesség, a laicizálódott keleti és délkelet-európai humanizmus képviselője. A társadalmi piramis alján foglal helyet, krízis-helyzetekben bukkan fel. Alakjában ötvöződik a móka (bufon) és a bölcsesség. A szavak mestere, (talán) analfabéta (Muthu 1984).

20 Az irodalomtörténet a székely humor érvényesítését tartja Tamási Áron stílusa sajátosságának. Izsák 1969, Feja 1970, Taxner-Tóth 1973, Z. Szalai S. 1991, Sipos 2006.

21 Moldovában, az egykori román fejedelemségben Păcală megfelelője Pepelea.

22 A komparatistikai elemzéseket (S. Mangiuca, L. Șăineanu, El. Niculiță-Voronica, V. Eftimiu, C. Ciuchindel, I. Brezeanu, Ov. Bîrlea) összefoglalja Canciovici 1998. 19–32. p.

Olykor mitikus kalandokba bonyolódó személy. Összességében azonban a feudális világ hőse. Szegény parasztcsaládból származik, esetleg három fiútestvér közül a legkisebb. Ő maga családot nem alapít (csupán olykor jelenik meg házas emberként), nem gazdálkodik, inkább jár-kel a világban. Összetűzésbe kerül a földeket birtokló bojárral, az álszent, vagyonra sóvárgó, kikapós pappal. Ezek szolgálatába szegődik, így tapasztalja meg fősévénységüket, kegyetlenségüket, kétszínűségüket. Lusta, szívesen fogadja el a hozzá hasonlóan szegény emberek vendégszeretetét. Istent tiszteli, de a templomot nem látogatja. Bölcsességét az idősektől szerezte, és emellett rendelkezik egy eredendő bölcsességgel. Látszólagos lagymatag természete, naivitása ellenére figyelmes, bölcs, leleményes. Egyedül,²³ de sorstársai nevében is leplezi le és megbünteti a hatalmaskodást, az igazságtalanságot, a kapzsiságot. Amikor ő jut kincsek, állatok, ház, földek birtokába, nem rendezkedik be sem a fényűzésre, sem a vagyon megőrzésére. Hol csábító, hol érdekházasságot köt, hol fittyet hány a házasesetre. Irigy és a gyilkosságtól sem meghátráló falustársait, vagy az idegen falvak parasztjait megleckézteti. Máskor azonban együttérez velük a szenvedéseikben, és az ő nevükben teszi nevetségessé az urakat. Leleményességével túljár mind a vadállatok (medve, róka), mind a természetfölötti lények (ördög) eszén.²⁴ A *haiduchoz*, a 17–19. század fegyverrel lázadó népi hőiséhez, az elnyomottak képviselőjéhez hasonlóan Păcală is magányos lázadó. Ő azonban eszével győzi le ellenfelét: nevetségessé teszi, megkárosítja, vesztét okozza.

Ahogy Păcală folyamatosan kiszorult az oralitásból, úgy kapott helyet a szépirodalomban és a népszerű médiában. A feldolgozások különböző népi hagyományokat vettek alapul, és szabadon alakították a történetek szerkezetét. Hol több, hol kevesebb epizódot használtak fel, és minden esetben sajátosan kontextualizálták a történéseket.

Constantin Negruzzi (1808–1868) a moldvai felvilágosodott író, 1842-ben örökítette meg Tândală és nagybátyja, Păcală bölcs mondásait, a paraszti életszemlélet alapelveit. A két szereplőt megtisztította

23 A történetekben olykor Păcală útítárrsal rendelkezik, ez Tândală. Komikus szereplő, mint Păcală, azonban sokkal bugyutább, élehetlenebb.

24 Păcală természetének értelmezését a román etnológia többször elvégezte. A fentiekben Mihai Alexandru Canciovici jellemzését vettük alapul. Canciovici 1998. 45–78. p.

az esendő vonásoktól (lustaság, bugyutaság). A narratív hagyományt irodalmi levélben (episztola) dolgozta fel.

A román irodalmi mese három klasszikus szerzője az olvasók generációi számára dolgozta fel a történetet. Ion Creangă, a moldvai prózaíró (1837–1889), az irodalomtankönyvek és általában az olvasók kedvence, 1874-ben idézte fel Păcală hagyományát. A történetet a végsőkéig leegyszerűsítette. A vándorkereskedő megszólítja a faluja határában heverésző legényt, aki végtelen nyelvi leleménnyel és humorral körülményeskedő válaszokkal hozza ki békétűréséből az idegent (Bîrlea 1967. 118–123. p.). Petre Ispirescu (1830–1887) bukaresti szerkesztő és újságíró, meséjében Păcală ügyefogyott, bugyuta férj, aki a házaselemben, majd bolyongásai során a másoktól kapott tanácsokat mindig rossz helyzetben alkalmazza, s ezért kinevetik vagy elverik. Ioan Slavici (1848–1925) erdélyi születésű szépiró, a román próza megújítója. A falusi társadalom, élet és mentalitás ismerete sajátossá és népszerűvé, maradandóvá tette életművét. Az 1886-ban írott mesében a főhős beleun a sok kóborlásba, hazatér falujába, ahol irigykedő, kapzsi falusfeleivel ütközik meg. Mihai Beniuc (1907–1988) irodalmi feldolgozásában Păcală a falu gazdag, úrhatnám világi előljárójához, a bíróhoz szegődik szolgálatba, folyamatosan kárt és bosszúságot okoz neki (1955).

A legátfogóbb narratív konstrukciót Petre Dulfu (1856–1953) alkotta meg verses formában, 1894-ben. A szerző előszeretettel dolgozott fel folklórhagyományokat (mesék, legendák, mondák). Legnépszerűbb, sok kiadást megért könyvében az affinitás törvénye szerint Păcală alakja magához vonzza különböző varázs- és tréfás mesék epizódjait (a szegény ember legkisebb fia egy tehenet örököl, a tehenet egy korhadt fának adja el, a kapott pénz irigykedést vált ki a környezetében, menekül, az úton megriasztja a pénzüket számláló zsványokat, az égbe jut, istentől egy csodasípot kér/kap, a földre visszatérve a zsugori paphoz áll szolgálatba, akinek sok bosszúságot és kárt okoz). Dulfuhoz hasonlóan Alexandru Mitru (1914–1989) is népszerű kiadásokban dolgozta fel, gyerekek és fiatalok számára a klasszikus mítoszokat és legendákat. Ebben a sorozatban került sor Păcală történeteinek átdolgozására (1961).

1927-ben amatőr társulatok számára színpadra dolgozták fel (C. Frunză). Színházak újra és újra színpadra vitték a történetet, rádiójáték

készült belőle, hangoskönyv formában meghallgatható. Geo Saizescu rendezésében 1974-ben filmet forgattak a történetből. Statisztika szerint a legnézettebb filmek között a második helyet foglalja el. 30 év alatt közel 15 millió személy tekintette meg. Ugyanaz a rendező 2006-ban újabb filmet készített *Păcală visszatér* címmel, amelynek főszereplője ezúttal az ifjú Păcală.

A média hagyományos formái (könyv, nyomtatott sajtó) mellett az utóbbi másfél évszázad során megszületett és egyre intenzívebben használatba került a film, a rádió, a televízió, majd a multimédia. Ebben a folyamatban a humor is egyre nagyobb mértékben a média által nyújtott szolgáltatássá alakult. Azaz, a humor megvásárolt, megfizetett áruvá vált, a nevetés a fogyasztáskultúrába integrálódott.

A vándorló, vásároknál fellépő komédiásokat a színházak fogadták be és filmproducerek foglalkoztatták. Európa nagy nevetetői (Chaplin, de Funes) mellé mind a román, mind a romániai magyar színpadokon és médiában olyan tréfamesterek álltak, akik a színpadon, a rádióban és a televízióban szórakoztatták a nemzetet. A magyarországi komikusok közül kiemelkedik Hofi Géza (1936–2002), később Gálvölgyi János, Fábri Sándor. 1989 után egy ifjú nemzedék kötelezte el magát az intellektuális humor mellett (Bödöcs Tibor, Kóhalmi Zoltán). Erdélyben az utóbbi években lépett színpadra egy ifjú nemzedék (Felméri Péter, Szomszédnéni Produkciós Iroda). A román színpadokról G. V. Birlic, Nae Lăzărescu, Alexandru Arșinel, Toma Caragiu neveltette a közönséget. A Divertis román humoregyüttes 1981-ben alakult, frontembere Toni Grecu. 1989 után különböző tévécsatornák közvetítették műsorait. A csoport összetétele folyamatosan változott. „Serviciul Român de Comedie” névvel a romániai közélet nagy területeire (sport, politika, szubkultúra, divat) reflektált. Ugyanez az együttes hangkazettákat is megjelentetett. A *Vacanța Mare* humoregyüttes 1988-ban alakult, frontembere Mugur Mihăescu és Cornel-Radu Pietreanu. 1989 után szintén tévécsatornákhöz szerződtek. Kiemelkedő sorozatuk a *Leana și Costel*, amely egy család mindennapi életének epizódjait jeleníti meg.

Az Emir Kusturica által filmben érvényesített balkáni humor 1989 után követőket talált mind a román, mind a magyar rendezők között. A román kereskedelmi adón a *Las fierbinti* 2012-től folyó román sorozat, amely a modern kihívásokat naivan kihasználó, a provincializmusban békésen lavírozó falu életét jeleníti meg. Ennek párja a

magyarországi sorozat, *A mi kis falunk* a szlovák Horná Dolná adaptációja, 2017-től. A Pro Tv román kereskedelmi adó 2015-ben kezdte forgatni *A farm* című sorozatot a svéd *The Farm reality show* nyomán. Az utóbbi évtizedekben a tömegkultúrává vált tévészésben a leghálásabb témának a kollektivizálás által az agrárhagyományaitól és az identitásától megfosztott falu, valamint a konzervatív erővé váló családi élet nevetségessé tétele vált. Ebben az igyekezetben a nevetéskultúra jelentős metamorfózison ment át.

KÖVETKEZETÉSEK

1. A 20. század második felének folklorisztikai kutatásai a hagyományos narratívumok (népmesék, mondák, anekdoták) háttérbe szorulását figyelték meg. Ennek egyik oka az életforma, a beszédhelyzetek megváltozása, amelybe ezek a narratívumok és beszédesemények beágyazódtak. A másik ok a partikuláris és személyes élmények felhalmozódása. Ennek következtében a hagyományos narratívumok helyére a személyes és a közvetlen valósággal szoros kapcsolatban álló narratívumok léptek. Az igaz történetek és a személyes történetek jelentős mértékben előnyben részesítették a tréfát, a nevetést.

2. Az ironizálást és az általa kiváltott nevetést különböző rítusok és helyzetek intézményszerűen kultiválták. A falusi társadalomban ilyen rítusok voltak a farsang, a lakodalom, a hegybekiáltás. A nevetés helyet kapott a vallásos rítusokban is (karácsonyi betlehemezés, húsvéti locsolás). A város társadalmában a macskazene, a charivari volt az ugratás szertartása.

3. A 20. század második felében Romániában új, diktatórikus hatalmat gyakorló rendszer honosodott meg. A hatalommal szemben született meg a nevetés ellenkultúrája, amely a viccet részesítette előnyben. A vicc jelentős mértékben háttérbe szorította a hosszú múlttal rendelkező, a társadalom- és a művelődéstörténettel kapcsolatban álló anekdotát. A viccnek szerepe volt a jelen lereagálásában, értelmezésében, a viccmondásnak pedig a társadalmi viszonyok szabályozásában (megerősítésében, a távolságok megteremtésében).

4. A 20. században a média térnyerésére és ezzel együtt a horizontok elmozdulására kerül sor. A társadalom jelentős mértékben a média hatása alá került, fogyasztói magatartásra rendezkedett be. Ezáltal a humor egységesül (uniformizálódik), nemzetköziesedik (univerzali-

zálódik), elszakad a lokális életvilágtól, megszűnik az identitás kifejeződésének lenni, alkotói szándékoknak és fogyasztói igényeknek rendelődik alá.

5. Az általunk vizsgált kultúrkörben a vizsgált időszakban a humorban ellentétes folyamatok érvényesültek. Egyrészt a hagyományos, feudális, rurális, funkcionális humor kiszorulása, másrészt ennek organizált felélesztése, médiába (könyv, sajtó, tévé) való áttevődése figyelhető meg.

IRODALOM

ALBERT Ernő (szerk.)

1994 *Eljött a karácsony. Kántálók, betlehemes játékok*. Sepsiszentgyörgy, Népi Alkotások Kovászna Megyei Háza

ALBU, Mihai

2008 *Informatorul. Studiu asupra colaborării cu Securitatea*. Iași, Editura Polirom

Ba. S. – Má. J. [BALÁZS Sándor – MÁTHÉ József]

1991 humor (szócikk). In Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II. G–Ke*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 289–293. p.

BAHTYIN, Mihail

2002 *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája / Rabelais és Gogol: a szó művészete és a népi neveléskultúra / Szatíra*. Budapest, Osiris Kiadó

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

BALÁZS Sándor

1969 *Humor és filozófia*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó

BARABÁS László

2000 *Aranycsithók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó

BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.)

1996 *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság

BERGSON, Henri

1968 *A nevetés*. Budapest, Gondolat Kiadó (Eredeti: 1900)

BERTHA Zoltán

1988 Szempontok Tamási Áron világképéhez. In uó: *A szellem jelzőfényei*. Budapest, Magvető Kiadó, 51–95. p.

2007 „...ámulni ezen a játékon, melyet ember és természet egyaránt játszik” (Tamási Áron székely népi humora és kedélyvilága). *Székelyföld*, XI. évf. 9. sz. 45–56. p.

BIRÓ Zoltán

1997 *Hétköznapi humorvilág*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó

BÎRLEA, Ovidiu

1966 *Antologie de proză populară epică I-III*. București, Editura pentru Literatură

1967 *Poveștile lui Creangă*. București, Editura pentru Literatură

1981 *Folclorul românesc I-II*. București, Editura Minerva

BUZINKAY Géza

2016 *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer

CANCIOVICI, Mihai Alexandru

1998 *Păcală, eroul comic din snoava populară românească*. București, Editura Hyperion

CĂLINESCU, Erast

2010 *Buliada sau „nemaipomenitele” aventuri ale lui Bulă în Orânduirea socialistă. Limba română, Anul XX. Nr. 3-4.* [Chișinău]

CONSTANTINESCU, Nicolae

2011a *Povestiri despre trecutul apropiat*. In uő: *Folclorul – cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească 1968-2008*. Ediție, rezumate în limba engleză și Postfață de Ioana-Ruxandra Frunteletă. București, Editura Universității din București, 279-292. p.

2011b *Bancul de probă*. In uő: *Folclorul – cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească 1968-2008*. Ediție, rezumate în limba engleză și Postfață de Ioana-Ruxandra Frunteletă. București, Editura Universității din București, 263-268. p.

2011c *Anecdotă*. In uő: *Folclorul – cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească 1968-2008*. Ediție, rezumate în limba engleză și Postfață de Ioana-Ruxandra Frunteletă. București, Editura Universității din București, 147-148. p.

CS. GYÍMESI Éva

2009 *Szem a láncban. Bevezetés a szekus dossziék hermeneutikájába*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó

DÁVID Gyula

2012 *Új időszámítás kezdete a hazai magyar néprajzi könyvkiadásban (A Kriterion Könyvkiadó első éve)*. In György V. Imola – Keszeg Vilmos – Tekei Erika (szerk.): *A néprajztudomány története. Intézmények, kutatók, kutatások*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 20. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 123-132. p.

DÖMÖTÖR Tekla

1964 *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Budapest, Akadémiai Kiadó

DUKA János

1983 *Kilenc kéve hány kalangya? Anekdóták a székelyekről*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

1995 *Üti Páké Barátost. Csúfolódó székely népköltészet*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó

FÉJA Géza

1970 *Tamási Áron alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó

FRUNTELATĂ, Ioana-Ruxandra

2004 *Narațiunile personale în etnologia războiului*. București, Editura Ager

GYÖRGY Lajos

1934 *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai. Kétszázötven vándoranekdota, az anekdota forrásai*. Budapest, Studium kiadása

HORVÁTH István

1971 *Magyarórdi toronyalja. Írói falurajz*. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó

IMREH Lajos

1985 *Sáska sógor. Imreh Lajos tréfás történetei*. A bevezetőt ífj. Imreh Lajos, az utószót Vőő Gabriella írta. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

ISTVÁNOVICS Márton – KRIZA Ildikó (szerk.)

1977 *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 1.)

IZSÁK József

1969 *Tamási Áron*. Bukarest, Ifjúsági Könyvkiadó

JOLLES, Andre

1956 *Einfache Formen*. Halle

J. L. [Jordáky Lajos]

1981 *élclapok (szócikk)*. In Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. A–F*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 440–441. p.

KATONA Imre

1978 *A nevetés szociológiája*. In Istvánovits Márton – Kriza Ildikó (szerk.): *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 168–185. p.

1980 *Mi a különbség? Közéleti vicceinkről*. Budapest, Magvető Kiadó

1994 *A helyzet reménytelen, de nem komoly. Politikai vicceink 1945-től máig*. Budapest, Móra Könyvkiadó

KESZEG Vilmos

1991 *Körkép az igaz történetekben*. *Helikon*, II. évf. 43. sz. 3. p.

2004 *Aranyosság népköltészete. Népi szövegek, kontextusok (Monográfia) I–II*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó

2006 *Torda és a malacok. Rátótiáda és művelődéstörténet*. In Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés*. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére. Budapest, L'Harmattan, 115–148. p.

dr. KÓS Károly

2000 *A Mezőség néprajza I–II*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó

KOVÁCS Ágnes – BENEDEK Katalin

1990 *A rátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai (Aa Th 1200–1349)*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport

KÜLLŐS Imola

1988 *Igaz történet, élettörténet, önéletrajz*. In Vargyas Lajos (főszerk.):

- Magyar Néprajz V. Magyar népköltészet.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 251–266. p.
- MAGYAR Zoltán
2021 *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus. Típus- és motívumindex. III. Egyéb mondák és bibliográfia.* Budapest, Kairosz Kiadó
- MANOLESCU, Gabriel
1967 Despre originea, semnificațiile și tipologia unui obicei străvechi: strigarea peste sat. *Folclor literar*, I. 111–150. p.
- MATICHEȘCU, Olimpiu
1981 *Tineretea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Exemplu eroic al luptătorului neînfricat pentru triumful idealurilor comuniste.* București, Scînteia Tineretului
- MUTHU, Mircea
1984 Înțeleptul rătăcitor în literaturile sud-est europene. *Revista de Istorie și Teorie Literară XXXIII.* Nr. 1. 57–61. p.
- NAGY Ilona
2015 A magyar mondakutatás fehér foltja: a modern mondák. In uő: *A Grimm-meséktől a modern mondákig. Folklorisztikai tanulmányok.* Budapest, L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 233–269. p.
- NAGY István
2001 *Hopp Istók, jó estét... Szatmári betlehemesek.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság
- NAGY Olga
1975 Mesék és „igaz történetek” Széken. Szempontok egy erdélyi Magyar falu népi prózarepertoárjának vizsgálatához. *Népi Kultúra – Népi Társadalom VIII.* 303–337. p.
1976 *Széki népmesék.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
1977 *Paraszt dekameron.* Válogatás széki tréfákból és elbeszélésekből. Budapest, Magvető Kiadó
1983 *Újabb parasz dekameron. A szerelemről és a házasságról.* Budapest, Magvető Kiadó
- xxx
1973, 1978, 1983 *Omagiu președintelui Nicolae Ceaușescu.* Editura Politică, București
- POPESCU, Adam
2009 *Viața și destinul lui Bulă.* Evenimentul Zilei (<https://evz.ro/viata-si-destinul-lui-bula-845224.html>)
- POZSONY Ferenc
1992 Zártkörű asszonymulatságok Erdélyben. *Művelődés*, XLI. évf. 2. sz. 21–25. p.
- RÁDULY János
2005 *A hencegő vőlegény. Népi tréfák, mondák, anekdoták.* Marosvásárhely, Kreatív Könyvkiadó
2006a *A fák királyválasztása. Népi tréfák, mondák, anekdoták.* Marosvásárhely, Hoppá! Könyvkiadó

- 2006b *Bodor Péter meseautója. Népmesék, mondák, tréfák.* Marosvásárhely, Hoppá! Könyvkiadó
- RÉTHEY PRIKKEL Miklós
1991 *Az igaztörténet. Szöveg, műfaj, módszer és valóság generatív kapcsolata az élő elbeszélésben (Ontológiai megközelítés).* Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke (Folklór és Etnográfia, 58.)
- ROBOTOS Imre
1973 *A nevetés vonzásában.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
- S. DOBOS Ilona
1958 *Szegény ember vízzel főz. Életrajzi vallomások („igaz történetek”).* Budapest, Magvető Kiadó
1964 Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről. *Ethnographia*, LXXV. évf. 2. sz. 198–217. p.
- SÁNDOR István
1977 A székelyek – anekdotáinkban. In Istvánovits Márton – Kriza Ildikó (szerk.): *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 122–127. p.
- SERES András
1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások.* Sajtó alá rendezte Keszeg Vilmos. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 376–379. p.
- SIPOS Lajos
2006 *Tamási Áron.* Budapest, Elektra Könyvkiadó
- SYDOW, von C.W.
1948 Kategorien der Prosa-Volksdichtung. *Selected Papers on Folklore.* Copenhagen, 60–88. p.
- ȘĂINEANU, Lazăr
1895 *Basmele române în comparațiune cu legendele antice, clasice.* București, Ștefănescu, Călin-Bogdan
1991 *10 ani de umor negru românesc. Jurnal de bancuri politice.* București, Editura Metropolis – Editura Paideia
- SZÉKELY Ferenc
2006 *Krumplitábornok sosem esett el. Népi humor, igaz történetek, irodalmi anekdoták.* Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
- SZÉKELY Melinda
2018 *A magyar lakodalom változása Ördöngösfüzesen (1930–2017).* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Téka Alapítvány
- TAXNER-TÓTH Ernő
1973 *Tamási Áron.* Budapest, Gondolat Kiadó
- TÁNASE, Monica
2006 Cu nostalgie despre Bulă. *Dilema Veche*, 117. 20 apr. 2006
- UJVÁRY Zoltán
1978 *A temetés paródiája.* Temetés és halál a népi játékokban. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem
1983 *Játék és maszk. Dramatikus népszokások 1–3.* Berettyóújfalu, Bihari Múzeum

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek*. Budapest, Gondolat Kiadó

VOIGT Vilmos

1998 *Vicc*. In uó szerk.: *A magyar folklór*. Budapest, Osiris Kiadó, 321–326. p. (Első kiadás 1979)

VŐÓ Gabriella

1981 *Tréfás népi elbeszélések*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

Z. SZALAI Sándor

1991 *„Hit a harcban, remény a bajban”*. *Pályakép Tamási Áronról*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó

ZSIGMOND Győző

1997 *Három kismacska – kettő közülük kommunista*. Budapest, Pont Kiadó

2005 *A mezőségi kiabálás a hegybe*. In Báth Dániel (szerk.): *Ünneplő. Írások Verebelyi Kincső születésnapjára*. (Folcloristica, 9.) Budapest, ELTE BTK Folklóre Tanszék, 109–114. p.

2014 *Trois petits chats – dont deux communistes. Blagues politiques en Transylvanie, 1977–1997*. Budapest–Sepsiszentgyörgy, Pont Kiadó – Romániai Hungarológiai Társaság

Csoóri Sándor, 2016

Hoppál Bulcsú

EGY „SZÉKELYUDVARHELYI
KOLLÉGIUMI TANÁR”, HAÁZ REZSŐ
ÚJONNAN FELLELT AKVARELLJE

KÖZÉP-EURÓPAI TÖRTÉNET

Szokták mondani, hogy a könyveknek megvan a maguk története, azonban a jelen ismertetés is mutatja, hogy csak annak lehet és lesz meg a története, amire vigyázunk. A magyarság XX. századi történelme (mely nem csak történet, sztori, hanem rögzült valóság az epigenetikus szféráinkban) azonban inkább a törések, el- és megakadások, szét-szórattatások sorozata. Sokszor az az érzésünk, hogy már csak a leletmentés lehet a feladatunk, mindazok számba vétele, amiket nem pusztított el a viharos XX. század. A múlt század arra is megtanított bennünket, hogy az idő, a változások mértéke már-már követhetetlenül felgyorsult, s talán ezért is van az, hogy történelmi korok minőségét nem érzékeljük abban a pillanatban, amikor megéljük, és mivel kóválygunk az egyetemes gyorsulásban, egyszerűen elfelejtkezünk dolgokról. Így porladt majdnem el egy kassai lakótelepi pincében a „székelyudvarhelyi kollégiumi tanár”, Haáz Rezső akvarellje.

Az akvarell előkerülése tipikus közép-európai történet. Őseim egy része kassai polgár volt, valamikor a XIX. század második felében vásárolják meg a Fő tér déli részén található Erzsébet tér 4-es és 21-es számú házakat. Az Erzsébet tér 21. szám alatti ingatlan teljes adásvételi és felújítási dokumentációja a birtokomban van.¹ Az Erzsébet tér 4-es házszámú kétszintes épületben lakott dédnagyapám, Mikus József (1885–1958) és felesége, Bucsinzky Ilona (1891–1954), s majd gyermekeik, Mikus Éva (1918–1991), nagymamám és testvére, Mikus Szilvia (1924–2002), aki előszeretettel írta a nevét Sylvianak. Klasszikus polgári életet éltek, dédnagyapám vasúti főtisztviselő volt, dédnagyamamám pedig annak a Bucsinzky Lajosnak (1876–1947) a testvére, aki Budapesten kaszinót és később, a harmincas évek egyik leglátoga-

¹ Ezeket részben publikáltam. Lásd: www.instagram.com/csaladmuzeum (Utolsó hozzáférés: 2023. 06. 10.)

több kávéházát üzemeltette, amit szerényen csak saját magáról, Bucsinszkynek nevezett el.² Nagyanyám már hétévesen Hall im Tirolban tanult, később hat nyelven beszélt. Élték az úri Magyarország középosztálybeli életét, még a csehszlovák impériumváltás után is viszonylagos nyugalomban.

Az 1938-as visszacsatolást valóban kegyelmi eseményként élték meg, nagybátyáim még Kassán születtek, és úgy nézett ki, hogy a máshonnan származó, frontszolgálatos katonaorvos nagyapám is ideköltözik. A háború után azonban nagyapámat hadifogságba vitték, nagymamám pedig jobbnak látta, ha nem megy vissza Kassára – immár három kisgyermekkel –, vagy talán nem is tudott visszamenni. A ház még állt, dédszüleim még éltek, s ahogy mondani szokták, a családi ezüst még egyben volt, de a hatvanas évek szocialista város- és kultúrarombolása a házunkat is elérte: a Fő tér (ekkor már *Hlavának* hívták) déli részét, a valamikori Erzsébet térrel (ezt a csehszlovák időben Légionárius térnek, a visszacsatoláskor Horthy térnek hívták) együtt egy az egyben lerombolták, helyükre emeletes házakat vagy éppen semmit sem építettek, és lakosokat ide-oda telepítették, elűzték. Így kellett a már egyedül maradt Mikus Szilviának is beköltöznie egy újonnan épült lakótelepi betonkaszni nyolcadik emeletére, egy észvesztően kicsiny lakásba, a valamikori családi ház összes súlyos bútorával, festményeivel, könyveivel, egyebekkel. Én már itt látogattam az egyetlen Kassán élő rokonunkat, nekem ez a kontraszt már nem volt olyan egyértelmű. Kisfiúként csak az értelmetlen zsúfoltságot éreztem, holott Szilvia nekem mindig mondta, hogy „Bulcsúkám, én nagy házban nőttem fel”. Mikor Szilvia is meghalt (2002), a hagyatékot el kellett hozzuk, melynek nagy része nálunk van Szentendrén, s jó ezt így kimondani, hogy jelenleg is a dédszüleim bútorai között élünk. A pakoláskor vettem azt észre, hogy milyen iszonyat mennyiségű dolog, tárgy fért el abban a

2 A híres Bucsinszky kávéházzal rengeteg írás született. Az egyik legértékesebb, mely a kávéház belsőépítészete kapcsán értekezik, Szántó András tollából született. Ebből a cikkből kiderül, hogy a Bucsinszky létrehozásában a kor leghíresebb iparművészei vettek részt. Ezek a művészek, akik szerintem kivétel nélkül zsenik voltak: Harsányi Adolf, a Heisler bútorgyár, Kozma Lajos, Seiler Armand, Pecsek István és sokan mások, a kor legmagasabb minőségű enteriőrjét hozták létre, ezzel viszont egyszerre egy kulturális teret is megalkottak. Lásd: Szántó András: Bauhaus a Bucsinszkyban. *Budapest*, 2015/4. 21–24. p. Nem híres, sokkal inkább hírhedt volt a kávéházas Bucsinszky Lajos fia, Tivadar, aki később Kovarcz Emil, a nyilas miniszter titkára lett.

kis lakótelepi lakásban, annyi, hogy alig fért el két kamionban. A napokig tartó pakolás utolsó felvonásaként mentem le a tömbház pincéjébe és kerestem meg a lakáshoz tartozó pincerészt. Ez is mindig olyan szocialista jellegű volt nekem, hogy lakásokhoz tartozó pincerészek vannak, melyeket a közvagyon nemlétezése miatt senki sem tart rendben. Irtóztam az ilyenektől, de lementem. Két ládát – melyek közül az egyik tele volt pakolva antik vasalókkal, mely nyilvánvaló sokadik jele volt dédnagyapám finom gyűjtőszenvédélyének –, pár kidobnivaló ruhát és egy viszonylag kisméretű, akkor még értéktelennek tűnő képet hoztam fel, mely egy fenyőfák között álló villát ábrázolt, olyat, amilyeneket az erdélyi Szovátán látni – legalábbis ez volt az első benyomásom. Talán be sem csomagoltam az akvarellt, hanem csak úgy dobtam fel a teherautóra. Azt gondoltam, de ez is csak a milliomodik gondolat volt a fizikai fáradtság sokadik napján, hogy ez is biztos dédnagyapám vagy valamelyik rokon festménye, majd csinálok vele valamit. Mindezt azért gondolhattam, mert dédnagyapámban tényleg volt egy művészi véna. Szeretett például szőnyeget szőni (ma azt mondanánk, hogy nem kimondottan férfias foglalatosság), két általa szőtt szőnyeg a birtokunkban van, a nagy komoly, nagyon súlyos szőnyegszövőszéke szintén előkerült. Budapesten aztán – mert még akkor ott éltem – a pincéből hozott képet, őszintén szólva, nem is tudom hova tettem.

Később megházasodtam, s udvarhelyi leányt vettem el. Szentendrére költöztünk, és itt került újra kezembe a kép, amit annak idején Kassáról hoztam. Kicsit el is szégyelltem magam, hogy meg sem néztem, nem értelmeztem a képet, s meglepve fedeztem fel a hátlapján a Székelyudvarhely feliratot. Ez volt az első, amit el tudtam olvasni a képen, de ez sem tudatos olvasás volt, hanem az agyam valahogy összetette. Azt hittem, valaki játszik velem, odaírta a Székelyudvarhely szót, vagy képzelgek. Egyik pillanatról a másikra azonban felismertem, hogy értelmes információk vannak a kép első és hátsó oldalán is, és lám egy név, Haáz Rezső is szerepel rajta, amelyet én már vagy harminc éve a székelyudvarhelyi gyűjtései és a múzeum okán ismerek. Megvilágosodásszerű élmény volt, hirtelen értelmes szöveget láttam ott, ahol eddig tekintetem sokszor bambán átsiklott, s rájöttem, milyen komoly értéket nem ismertem fel, s megint elszégyelltem magam.

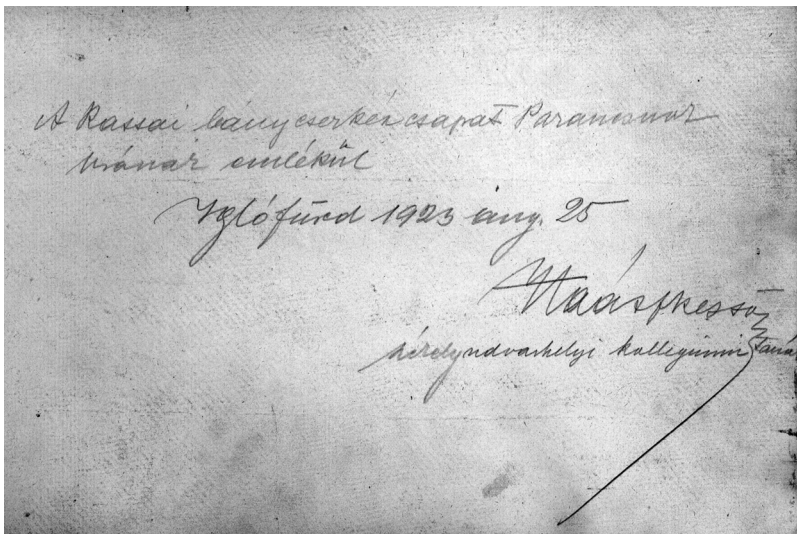
Az akvarellen, a kép elülső oldalának jobb sarkában ott a szignó: „Haáz 1923” és olvasható egy nyilvánvalóan rögtönzött versike is:

„Teschler bácsi szép villája / Cserkészlányok víg tanyája / A „tanár úr” csinálmanya / Lajos bácsi névnapjára.” Ha 1923 és cserkészlet, akkor az 1918-ban született nagyanyámra biztos nem vonatkozhat a felirat, sokkal inkább a „nagycserkész” dédnagymamámra, akitől több cserkész emlék maradt ránk. Teschler bácsi beazonosítása is nehézkes. Ha „Teschler bácsi” és „Lajos bácsi” azonos személy, márpedig a szöveg ezt sugallja, akkor erről a Teschler Lajosról (kb. 1897–194?) az tudható, hogy iglói születésű, az iglói evangélikus gimnázium tanulója, majd a kassai állami kórház főgyógyyszerésze, de legfőképpen is kiváló, korának egyik vezető alpinistája, 1913-tól a Budapesti Egyetemi Turista Egyesület (BETE) választmányi tagja. A BETE felvidéki szereplése a „magyar turistaság legszebb fejezete”,³ tagjai a Tátra hegymászófeltárásának szentelték tudásukat. Teschler Lajos nevéhez több tátrai út és csúsmeghódítás köthető.⁴

3 <http://old98.mtsz.org/tortenel/tatra19.htm> (Utolsó hozzáférés: 2023. 06. 10.)

4 Ezeket foglalja össze a *Magyar hegymászás és turizmus arcképcsarnoka* című internetes kiadvány: <http://old98.mtsz.org/mhk/csarnok/t/teschllj.htm> (Utolsó hozzáférés: 2023. 06. 10.), mely támaszkodik Schermann Szilárd: *Szögescipők nyomai a Kárpátok bércein* (Budapest, szerzői kiadás, 1937) című és Komarniczki Gyula: *A Magas-Tátra hegyvilága: hegymászó és turistakalauz* (Budapest, 1926) című kötetekre.

A kép rejtélyének további megoldásához a hátlap segített hozzá. A kép hátlapján, a bal felső sarokban kifejezetten kalligrafikus, ceruzával írt magyarázó szöveg olvasható: „A Kassai Leánycserkészcsapat üdülő telepe Iglófüreden.” A jobb alsó részen pedig a következőt látjuk: „A Kassai Leánycserkészcsapat Parancsnok urának emlékül, Iglófüred 1923 aug. 25.” Majd következik az aláírás, ami nyilvánvaló, hogy az alkotó saját kézírása: „Haáz Rezső székelyudvarhelyi kollégiumi tanár”.

Az akvarellen található információk alapján tehát 1923. augusztus 25-én (és környékén) a kassai leány cserkészek kirándultak Iglófüredre, ahol a parancsnok egy Teschler Lajos nevű alpinista volt. A „tanár úr” pedig az akvarell alkotója, Haáz Rezső. A kép valószínűleg vagy a Teschler-villát, vagy a Haáz-villát ábrázolja, ahol a cserkészek lakhattak. És valóban, augusztus 25-e Lajos napja! A kérdés már csak az, hogy mi köze Iglóhoz, Iglófüredhez Haáz Rezsőnek és egyáltalán az én családom egyik ágának? Mi az a közös pont, ami összehozta ezeket az embereket?

Haáz (Ferenc) Rezső Szepesbélán (németül-cipszerül: Zipser Bela) született 1883-ban. Haáz Rezső családja ötszáz év óta töltött be különféle vezető szerepeket a városban és a Szepesség más települése-

in. Édesapja, Haáz Sándor a XIX. és XX. század fordulója körül évtizedekig Igló – mely a Szepesség kiemelt iskolavárosa – főjegyzője. Ő az, aki elmagyarosodik, s gyermekei anyanyelve már a magyar lesz. Haáz Rezső 1896 és 1901 között az iglói evangélikus gimnázium diákja, itt érettségizik, majd Budapesten a Képzőművészeti Főiskolán tanul 1901 és 1905 között Székely Bertalan osztályában. Szintén a gimnázium növendéke volt Haáz rokona, Haáz Ede, aki egy ideig római katolikus segédlelkész Iglón, majd plébános Szepesedelenyben.⁵ 1906-tól datálódik Haáz Rezső székelyudvarhelyi léte, ugyanis megpályázta és megnyerte az udvarhelyi református kollégiumban megürült rajztanári állást. 1910-ben feleségül veszi Mezei Ödön vármegyei orvos lányát, Annuskát, és a székely hegyek között elindul egy teljesen új élet távol a Tátrától, de hosszú tanári és etnográfusi éveit alatt – egy forrás szerint – minden nyarat „a négy testvér iglófüredi nyaralójában tölti”.⁶ A szepességi „hazalátogatásoknak” a világháború utáni új-régi csehszlovák hatalom vet véget: nővéreit elűzik Szepesbéláról és Iglóról, az iglófüredi villát is konfiskálják.

Haáz Rezső igazi polihisztor volt. Szempontunkból azonban fontos az a tény, melyet fia, Haáz Sándor gyűjtött össze, hogy képzőművészeti munkáinak gerincét összesen 796 festmény és 486 rajz alkotja.⁷ A most fellelt akvarell tehát a 797. festmény a sorban.

Teschler Lajosról tehát tudjuk, hogy komoly hegymászó volt. Az iglói evangélikus gimnázium értesítői⁸ alapján olvashatjuk, hogy Haáz Rezső iglói iskolatársa volt a nála másfél, két évvel fiatalabb dédnagyapám-nak, Mikus Józsefnek.⁹ Dédnagyapámról nem hallottam, hogy alpinista lett volna (ezzel szemben egyik lánya, Szilvia még hetvenévesen is járta

5 Ezeket az információkat a Kalmár Elek szerkesztette *Emlékkönyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat fennállásának huszonötödik évéről* (A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve, 12. évf. Reiss József T. Könyvnyomdája, Lócse, 1909) című kiadványból ismerjük.

6 N. N.: A múzeumalapító Haáz Rezső <https://www.hrmuseum.ro/haaz-rezso> (Utolsó hozzáférés: 2023. 06. 10.)

7 N. N.: Festészeti kiállítás Haáz Rezső munkáiból <https://www.hrmuseum.ro/festeszeti-kiallitas-haaz-rezso-munkaibol> (2016) (Utolsó hozzáférés: 2023. 06. 10.)

8 Hivatalos nevén (igaz, ez a megnevezés többször változott): *Az Iglói Ág. Hitv. Ev. Főgymnázium Értesítője* (1864–1914)

9 Az iskolai értesítők és a családi dokumentumok alapján tudjuk, hogy ebbe az osztályba járt Hankó Béla (1886–1959) zoológus, ichthyológus, egyetemi tanár, és ide járt pár évet az akkor Tokajban lakó Münnich Ferenc (akkori helyesírással Münnich Ferencz, 1886–1967), későbbi keményvonalas kommunista politikus.

a Tátrát), de mivel az Iglótól pár kilométerre lévő Gölnicbányán született és az iglói gimnáziumban tanáraitól magába szívhatta a hegyjárás szeretetét, még az is lehet, hogy az iskolai ismeretségen túl sportbarátságban is volt Haáz Rezsővel. Haáz Rezső Székelyudvarhelyre költözése után is megtartotta vonzódását a természet iránt, a Hargita Sport Egylet turistaszakosztályának alapító-vezetője volt.

Két gimnáziumi tanárunkról tudjuk, hogy elkötelezett sportolók voltak. Róth Márton (1841–1917) az iglói gimnázium latin és német nyelv, természetrajz és történelem tanára volt 39 évig, és kora egyik legnagyobb sportembere, aki „az ifjúságot bevezette a természet nagy templomába, amikor elmagyarázta annak csodálatos struktúráját, s az ifjúság szívébe csepegtette egy részét annak a melegnek, mely a természet iránt szívét melengette.”¹⁰ Erről a kivételes egyéniségről, magashegységi kutatásai előtt tisztelegve, egy Tátra-csúcsot (Róth Márton-csúcs, 2520 m) és az általa feltárt Hernád áttörésnek a Sólyom-völgnél (*Falkengrund*) található vadregényes részét (Róth Márton-szurdok) nevezték el. De hasonlóképpen híres hegymászó egyéniség volt az iglói gimnázium igazgatója, Fischer Miklós (1855–1930). Fischer hadmérnöki hadnagyi és matematika-fizika szakos tanári végzettségű pedagógus. Az iglói gimnázium tanára (1880-tól), majd később igazgatója (1888-tól), Igló város társadalmi életének, és ugyanígy, a Magyarországi Kárpát Egyesület motorja. Mint egyesületi elnök sokat tett a Magas-Tátra feltárásának és dokumentálásának megvalósításában:¹¹ turistaházakat, utakat jelölt ki és épített, topográfiai és népszerűsítő tanulmányokban – nemzetközileg is – felhívta a figyelmet a Tátrára, sőt az akkori ország legmagasabb csúcsát, a Gerlachfalvi-csúcsot (2655 m) az ő javaslatára nevezik el Ferenc József-csúcsnak.

A Ferenc József-csúcsot a XX. században aztán többször átnevezték, az iglói gimnáziumot elszlovákosították, leszegényítették, a tanárok által létrehozott múzeumokat lerabolták és hagyták lerabolni, manapság a Szepességben alig élnek magyarok, még kevesebben cipszerek. A kultúra elszegényedett, de az épületek egy része még áll, és a

10 N. N.: † Róth Márton *Az Iglói Ág. Hitv. Ev. Főgimnázium Értesítője az 1916–17. tanévről* 16. old.

11 Karafiáth Jenő: A magyar Kárpátokért (Emlékezés Fischer Miklósról.) *Turisták Lapja*, (50. évf.) 5. szám, 1938, 248-251. old.

szétszórattatott leszármazottak feladata, hogy erejükhöz képest mindent megtegyenek a leletmentésben. Például azt, hogy rámutassanak, a most fellelt és értelmezett Haáz Rezső-akvarell nemcsak egy tárgy, amit egy festő egyszer, a világ egy pontján megalkotott, hanem egy sajátos kulturális kontextus, a magyarság szellemi terméke, a magyar génusz felvillanása, melynek háttérében ott van a természet szeretete, a hegymászás, a néprajzi gyűjtés és még sok milliónyi gyönyörű emberi tevékenység. Bonyolult dolog magyarnak lenni, mindennap gyakorolni kell, de nem lehetetlen.

Kormos István, 2016

Iványi Márton Pál

CSERES TIBOR

ÉS A VILÁGHÁBORÚS SZÖRNYŰSÉGEK
„MÁSODIK, NAGYOBB FELÉNEK” EMLÉKEZETE

A néhai, gyergyóremetei születésű Cseres Tibor a kilencvenes évek elején kifejezte abbéli csalódottságát, hogy a második világháború végén Tito partizánjai által elkövetett bácskai rémtettek feldolgozása „odaát” még várat magára. Ez szűkebb értelemben kétségtelenül igaz. Mindenesetre a vonatkozó, második világháborús és polgárháborús időszak kritikai megközelítésével – legalábbis „összjugoszláv” viszonylatban és a vérengzésekért felelős politikai-történelmi korszak egészét nézve – korántsem maradt adós a szépírói emlékezet.

Az erdélyi-moldvai tematikájú történelmi regényei (például *Vízaknai csaták*, *Őseink kertje*, *Erdély*, *Foksányi szoros*) mellett hatalmas visszhangot váltott ki, és számviteli magatartása miatt példaértékű Cseres Tibor *Hideg napok* című könyve. Ez az újvidéki razziát tárgyalja „önkritikai” hangvétellel, vagyis egy olyan témát, amely jelentős visszhangot kapott a térségi szerzők részéről. Elég, ha itt a jugoszláv irodalomból Danilo Kis *44. zsoltára* (1966) gondolunk, vagy mind időben, mind térben messzebből a szintén félig magyar származású Krzysztof Varga *Turulpörköltjére* (2009: 116–117.).

A közép-európai történelem sajátosan tragikus fordulatai nyomán több szempontból is a *Hideg napok* „folytatásának” tekinthető a *Vérbosszú Bácskában* eseménysor. Igaz ez mind a tényleges történelmi eseménysorra, mind az ezzel a címmel, 1991-ben megjelent könyvre a Cseres-életműből. Erről írja a székelyföldi születésű szerző, hogy „az igazság és a véres szörnyűségek másik, nagyobbik felének világba kiáltása [...] írókra várt volna. Ám mindhiába [...] számoltam azzal a reménységgel, hogy válaszul s tán hálából, akad szerb író, aki emléket állít azoknak a magyar tízezreknek, akiket úgyszintén ártatlanul gyilkos gazemberek a jugoszláv nép nevében megkínóztak és halálba küldtek.”

E kézirat néhány példával arra kíván rámutatni, hogy sem a második világháború végnapjai máig fájó történései, sem a tragikus események

emblemikus főszereplője, Tito nevével fémjelzett időszak egésze nem maradt visszhangtalan a – Végel László író szóhasználatával élve: „jugoszféra” – szerzői részéről. Tekintsük-e mindezt talán inkább vélt, mint valós, vagyis legfeljebb viszonylagos, voltaképp végtelenül vézna volumenű vigasztalásnak a Cseres által fentebb megszövegezett, fájdalmas igazságért?

A politikai pályafutásában hatalmas fordulatot leírt crnagorác Milovan Gyilaszt jószerivel teljes alkotói munkásságában visszaköszön a (titói) kommunizmus visszasságainak rendszerszintű bírálata. 1977-es *Háborús idők* című visszaemlékezésében felidézi a „magyar problémát” (1977: 422.), vagyis az esetleges kitelepítés dilemmáját. Ebben a szövegösszefüggésben egy ponton tesz egy homályos és a történetek fényében rezsímkritikus iróniának és célozgatásnak egyaránt vehető megjegyzést: „végül – bár senki sem tudta megmagyarázni, hogy mindez a németekre miért nem vonatkozott – nőket és gyerekeket nem vonhattak felelősségre uraik bűneiért” (424.).

A Gyilasra jellemző (ön)kritikus viszonyulás kiterjed olyan, nyolcvanas évek végén íródott szépirodalmi műveire is, mint például *A nővér* vagy az *Idegen idők*.

Az előbbi műben kifejezetten megjelenik a partizánok véres kezeitől való utólagos elhatárolódás, amelyben mind a „túlkapásaikat,” mind ezek résztvevőinek öngazolását feleleveníti a narrátor és egy bizonyos Nikola párbeszéde a szerbiai „ellenforradalmárok” és rokonaik elleni brutális fellépéseket illetően: „– Nem hiába találták ki ezt az emberek, és az egykori államhatalom sem örömeiben folyamodott ehhez az eszközhöz [...] nekem, neki, nekünk, mindenkinek, aki az osztály nélküli társadalomért harcoltunk – ezeket az undorító múltbeli eszközöket kellett használnunk.” (1985: 18–20.)

Az utóbbi alkotás bevezetőjében pedig arra a következtetésre jut annak elbeszélője, hogy „az új, tervezett jövő világában »hibákat« »követtek el« [...] Ezek a »hibák« emberek tízmillióit kergették a halálba anélkül, hogy bárki – akár áldozat, akár hóhér – minden kétséget kizáróan tudta volna, miben vétkesek.” (1992: 293.) A kezdeti partizánvezéri szerepétől fokozatosan elidegenedő, majd a rendszer egyik legelső és legnagyobb hatású bírálójává változó Gyilaszt e kisregényének későbbi áldozata, egy egykori bajtárs, Petar Basic, belgrádi találkozásukkor már előrevetíti az elbeszélőnek tragikus sorsát: „Ma már

nemcsak a jugoszláv kommunistáktól vagyok kénytelen megvédeni magam, hanem a jugoszláv kommunistáktól, valamint a saját szolgálattól és annak ügynökeitől is...” (1992: 299.)

Josip Broz Tito halála után jelent meg a már fentebb idézett magyar–szerb–zsidó író Danilo Kis tollából, 1983-ban *A holtak enciklopédiája*. Édesapjának egyszerre hétköznapien banális, ugyanakkor a maga megismételhetetlen egyediségében csodálatos életútjának bemutatása közben a szabadkai szerző kitér arra, hogy „A belgrádi utcai harcok [...] 1944 októberében” közepette „tankok hernyótalpainak fülsiketítő dübörgése nyomja el egy pillanatra valami Franjo Hermann nevezetű Volksdeutsch vállalatának hangjait, akinek rimánkodása átszűrődik a vékony falon a szomszéd házból, ahol az OZNA tisztje szerez érvényt az igazságának és a nép bosszújának. Akárcsak a szovjet tank áthaladása után beállott csendben felcsattanó sortüzet, „a szomszédos udvar falán a vérfoltot” (1990: 60–61.) nemkülönben.

A szerb Vladimir Arsenijević *A hajófenéken* (1994) című, vitriolos és könyörtelen, a délszláv háború friss traumái táplálta bírálatában elnagyoltan és mellékesen hozza szóba a második világháború alatti és utáni anomáliákat, bemutatván a nagyszülői házat, melyet „német hadifoglyok építettek, akiket váratlanul visszaküldtek Jugoszláviából Németországba”. Ennek közelében áll a mű szerint a „Harcos emlékműve,” melynek hatására, „a művész kongeniális vászna alapján, felvésték mindazoknak az áldozatoknak a nevét, akikkel a falu adózott a megszállók és a hazai árulók elleni harcban. Közéjük került apai nagyapám neve is, habár ő senki ellen sem harcolt. Tanítóként került a faluba [...] át szeretett volna térni a méhészetre, ámde megakadályozták. Agyonlőtték, minden különösebb ok nélkül.” (2000: 66.) (Itt inkább csak valószínűsíthető az, hogy a „hazai árulók elleni harc” a partizánok küzdelmeire utal „az ötödik hadoszlop” ellen, a nagyapa pedig alkalmasint egy, a megelőző rendszer általi önkényes kivégzés áldozata lett.)

Alapjában véve nincs ebben semmi történelmi léptékű, sem váratlan esemény. Már a hatvanas évek végi *Neretvai csata* című film is láttat olyan jeleneteket, ahol például az ellenséges csetnikeket hidegvérrel végzik ki. És maga a partizánmozgalom is rendre és készakarva vállalta fel a maga megalkuvást nem tűrő fanatizmusát önnön kezdeteitől.

Sokkal kifejezettebben és hangsúlyosabban jelennek meg azonban a konfliktusok az ezredforduló után. A horvát ajkú boszniai Miljenko Jergović 2003-as nagyívű, többgenerációs családragénye, a *Diófa-házikó* már kifejezetten érinti a partizánok kegyetlenségét, túlkapásait is olykor. Megállapítást nyer, hogy a csetnikvezér Lazar Kobilović biztos volt benne, hogy a hozzá társul szegődött epizódszereplő „Đovani túléli a háborút és a partizánok bosszúját, amely küszöbön állt, bár azt nem lehetett tudni, melyik nemzet és miféle magasabb igazság nevében akarnak bosszút állni a partizánok”. (2017: 336.)

Ezen epizódok, áttételes utalások után meghökkentően hat, hogy általában a partizán vérengzéseket, illetve kimondottan a Kočevski Rog-i vérengzést, melynek során a domobrán foglyok ezreit gyilkolták halomra az előbbieket, milyen közvetlen brutalitással és terjedelemben mutatja be a szlovén Drago Jančar 2008-as, *A névtelen fa* című művében.

„Nem 2000 tavaszán vagyunk, őszi van, negyvenhárom kora ősze” – a visszaemlékező főhős, Janez Lipnik előtt megelevenedik, hogy „...messziről szórványos lövéseket hallani, az utolsó sebesülteket ölik éppen, ugyan már – ki öldösne sebesülteket? A turjaki vár alatt, lent Velike Lascében, mindenütt a lefegyverzett faluőrséget lövik agyon, azokat, akik feladták magukat Turjakban, kicsit távolabb meg a csetnikeket, akiket a partizánok Grčaricében roppantottak össze.” Janez látja továbbá „a fiatal fiú homlokát, akit egy VOS-os [varnostno-obveščevalno služba – a partizánmozgalom biztonsági felderítő szolgálata] lőtt agyon a sorban, ahol lefegyverezve várták, hogy összekötözzék a kezüket. Ráismert szlovén testvérére, együtt jártak a műszaki egyetemre, megfordította, nem tudott a szemébe nézni, ráparancsolt, feküdjön hasra, úgy lőtte tarkón.” (2011: 148.)

A szerző megállapítja azt is, hogy „a partizánok mindig hátulról lőttek fejbe”. (156.) Mintegy „teleologikusan” tart a cselekmény Kočevski Rog felé, ahol a vizsgált művek a leginkább emlékeztetnek a cseresi narrációra és a Bácskában történetekre: „Célba ért a vonat is [...] Amikor megáll [...] a puskás katonák rögtön felsorakoznak [...] dübörögve nyílnak fel a tehervagonok ajtói. Néhány egyenruhás ugrik le [...] még mielőtt rájönnének, hova érkeztek, már zuhognak rájuk az ütések, [...] ezer láb tapossa, türelmetlenül várva, hogy rúgjon, ezernyi száj, hogy köphessen, ütésre emelt kezek, az egész tágas tér izzik az erőszakosan forrongó testektől, egyetlen veszedelmes és fenyegető fenevaddá vál-

toztak, amely szomjas a vérre, az erőtlen testek fájdalmára, egy erőszakos, beteges, győzedelmes, szenvedélyes ölelésben, a közeledő vég ölelésében. – Őljétek meg őket! – üvölti a tömeg [...] a katonák söpredéke és a tömeg megittasult önmagától, tulajdon duzzadó igazságosztó vágyától, amely rosszal akarja büntetni a rosszat.” (2011: 265–268.) Később folytatódik Janez látomása: „úgy vélte, valahol Kočevski Rogban van [...] Egy halom hullára zuhant. Meztelen halottak halmára [...] Kék foltokkal és sebekkel borított holttestek. Fent a szakadék szélén fejbe lőtték őket, külön mindegyiket. Fejbe vagy tarkón.” (2011: 270–271.)

A vendvidéki szlovén Dušan Šarotar *Biliárd a Dobray* szállóban (2007) ugyancsak érinti a partizánok kíméletlenségét. A címben szereplő, muraszombati hotel fertőjéből távozni igyekvő Linna és szeretője, a közlegény Kolosváry számára komoly dilemmát vet fel, hogy milyen irányba meneküljenek. „Csak a legelszántabbak vállalták volna annak kockázatát, hogy a jugoszláv partizánoknak adják át magukat. Állítólag ugyanis utóbbiak olyan parancsot kaptak, hogy minden foglyot és dezertőrt le kell lőniük, mindenkit, aki más egyenruhát visel, beleértve még a sajátjaikat is” (2019. 125).

A bosnyák Faruk Šehić gonzoid, *Az Una hullámai* (2011) című műve, amelynek fő vonala a délszláv háború boszniai színtere, néhány ponton szintén tárgyalja e tágabb korszakot. Inkább általános bírálata adja a titói időknek abból a szempontból, hogy a későbbi délszláv háborús vérontás etnikai mozgatóit csak művileg fedték el akkoriban: „Az emlékek annyira rútak, hogy befulladás. Bármi jut eszembe, arra készítek, hogy azonnal hagyjam abba a múltidézt. Látom gőzölni a ló****t a Tito utca aszfaltján [...] Aztán jönnek a véget érni nem akaró partizántemetések, a trombiták meg a harsonák hangjai a halotti marsot dübörgő rezesbandában, miközben az én hátgerincemen azoknak a partizánindulóknak a verejtéke csurog, amelyeket vasárnap délelőtt fél tízkor néztem az állami televízió második csatornáján [...] A hazugság, amit őszintén megéltünk, s ami a háború négy éve alatt majd gránátosó formájában hull vissza ránk.” (2016: 9.)

E hazugságok egyike a bácskai erőszak tagadása volt évtizedeken keresztül, amely – érthetően – olyannyira fájt Cseres Tibornak és másoknak a mai napig. A székelyföldi születésű író ezt meg is fogalmazta *Vérbosszú Bácskában* című könyve „utószava helyett”:

„Legfájóbb seb még ma is 1944 utolsó hónapjainak tilalma. Nem a bosszú szándéka, hanem a megemlékezés, a gyász tiltása. S a tilalommal együtt maradó félelem a tisztességes emlékezésre.”

Természetesen csekély, ám létező elégtétel, hogy – amint e kézirat igyekezett azt bemutatni – idővel, bár keskeny, de tényleges utat tört magának a hegemon jugónosztalgia közepette is a Tito-éra bírálata, illetve kimondottan a partizánok kegyetlenségeinek kortárs szépírói krónikája.

Mint láhattuk, nem arról van szó, hogy kifejezetten a túlkapásokról, illetve háborús bűnökről szólnának e művek – azok talán csak Janár *A névtelen fa* című művében állnak központi helyen, és ott is szlovén eseménysorok jelenítik meg mindezt. Kifejezetten a magyarok elleni atrocitások tárgyalása továbbra is várat magára.

Talán az, hogy „a téma már nemcsak a Vajdaságban, de Szerbiában is elvesztette tabu jellegét, mind politikai, mind pedig tudományos értelemben” – amint azt a kiváló nagyszalontai történész, A. Sajti Enikő (2010: 24.) állapítja meg –, némi bizakodásra adhat okot.

Alkalmasint az, hogy a szerb történetírás – ideértve már Bogoljub Kocovićnak a Tito halála, illetve a *Vérbosszú Bácskában* megjelenési éve közötti időszak derekán, 1985-ben közölt vizsgálódásait is, valamint Aleksandar Kasašević (Kásás?) (1996), illetve legújabban a Srdan Cvetković – Nebojša Stambolija akadémikus és történész szerzőpáros (2016-os) *Délvidéki Szemlében* közölt munkáját – már évtizedek óta elismeri, hogy magyar civilek is áldozatul estek a világháború viharainak, szintén „jó jel”.

E tanulmány keretein messze túlnyúlik, hogy e munkák főbb megállapításait idézze, mindenesetre egy, a magyar és a szerb akadémia közös vizsgálódásainak eredményeként megjelent beszámoló ezzel számot vet. Cvetković–Stambolija 7124 magyar származású civil áldozatról beszél, beleértve az eltűnteket, a halálos ítéleteket és a lágerekben elhunytakat. További 7772 személy esetében nem tekinti ismertnek az 1941–48 közötti tág időintervallumon belül az elhalálozás konkrét évét. (2016: 57.)

Általános tanulsága e hitelességi igény és kölcsönös feltárási szándék vezérelte munkának, hogy – ha maguk a szerzők is elismerik adataik változékonyságát – van elmozdulás Cseres Tibor tragikus, vérzivataros

múltat felidéző, a jövővel kapcsolatban is borúlátó sorainak keletkezése óta.

Természetesen az sem véletlen, hogy a téma szakértője, A. Sajti óvná „magunkat, a történészeket és a közvéleményt egyaránt a túlzott optimizmustól” (2010: 24.), de azért a historiográfia e viszonylagosan – hangsúlyozom, viszonylagosan – kedvező fordulata idővel átgyűrűzhet a szépirodalomra.

Utóbbi szféra pedig ebből is merítheti rendkívüli relevanciáját és felbecsülhetetlen értékét, hiszen amint azt az alvinci Kemény Zsigmond írta egykor: „Nincs szebb s fontosabb a hü tanuskodásnál. Ennek köszöni a különben vak igazság az ő szemvilágát, s a különben csak tapogató történetírás az ő fáklyáját, mellyel a sötét multba világít, hogy a késő ivadék a homályból kivehesse a régi események körrajzait. Be kellene zárni a törvényszékeket, s a mesék alacsony osztályába sorozni a magasabbrangú érdemes történetet, ha egyszerre a világból kifogyának a szemtanuk, s mikor baj történik, senki sem volna jelen.” (2009: 208.)

BIBLIOGRÁFIA

- A. Sajti Enikő: A magyarok elleni partizán megtorlás a Délvidéken: a történetírás eredményei és kérdőjelei. In Biernacki Karol – Fodor István (szerk.): *Impériumváltás a Vajdaságban 1944*. Promena imperije u Vojvodini 1944 godine – *Dél-Alföldi évszázadok* 28. Szeged–Zenta, 2010.
- Arsenijević, Vladimir: *A hajófenéken*. Bp., 2000, JAK.
- Cseres Tibor: *Hideg napok*. 1964, Magvető Könyvkiadó.
- Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában*. Magyar Elektronikus Könyvtár. <https://mek.oszk.hu/03300/03393/03393.pdf>
- Cvetković, Srđan – Stambolija, Nebojša: An analysis of the index of civilian casualties in Vojvodina 1941–1948: preliminary research results of the records of civilian casualties in Vojvodina from 1941 to 1948 by the Inter-Academy Commission – Serbian Academy of Arts and Sciences and the Hungarian Academy of Sciences. *Délvidéki Szemle*, 2016 (3) 2. pp. 43–63.
- Djilas, Milovan: *Wartime*. New York – London, 1977, Harcourt Brace Jovanovich.
- Djilas, Milovan: *Das Dorf im Dreiländereck – Vier Romane*. 1992, Ullstein Verlag.
- Jergović, Miljenko: *Diófa-házikó*. Bp., 2017, L'Harmattan.
- Kasaš, Aleksandar: *Madari u Vojvodini 1941–1946*. Újvidék, 1996.

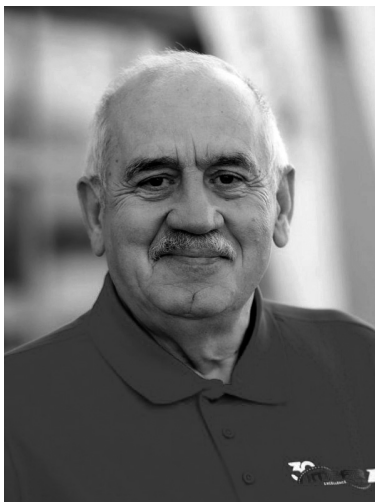
- Kemény Zsigmond: *Zord idő*. Budapest, 2009, Palatinus.
- Kis, Danilo: *A holtak enciklopédiája (Egy egész élet)*. Budapest, 1990, Európa.
- Kis, Danilo: *Manzárd. Két kisregény / A 44. zsoltár*; ford. Vári Gerda; Bp., 1966, Európa.
- Jančar, Drago: *A névtelen fa*. Bp., 2011, L'Harmattan.
- Kočović, Bogoljub: *Zrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji*. 1985, Naše delo.
- Šarotar, Dušan: *Biliards at the Hotel Dobray*. London, 2019, Istros Books.
- Varga, Krzysztof: *Turulpörkölt*. Bp., 2009, Európa.

„SZÁMBA KELL VENNI AZ ÉRTÉKEINKET, AZOK ŐRZŐIT, HOGY FELMUTATHASSUK A KÖZÖSSÉGNEK”

– Simó Márton beszélgetése László János vállalkozóval –

László János (szül. 1952) mérnök, nagyvállalkozó, sikeres menedzser, közéleti ember, aki szívén viseli a tágabban, illetve a szűkebben értelmezett szülőföld megannyi gondját-baját, és több sávon haladva igyekszik segíteni, kezdeményezni, megoldást találni mindenre. Ahogy és ahol lehet. Általában szerényen, csendben, ám mégis látványosan. Holott mondhatná azt is, hogy „nyugalmazott üzletember”, aki már visszavonult, és élvezi az évtizedeken át létrehozott értékeket. A javakat. A megérdemelt jómodot. Ő azonban felelősséget, lehetőséget, kihívást lát mindennemű feladatban, és hozzárendeli a maga jóindulatát a „dolgokhoz”. És tervez. Mert másképp nem is lehet.

(Beliczay László felvétele)

– Mit árulnál el kezdetnek a családdról és a gyermekkorodról? Milyen volt a szülőhelyed, Abásfalva a múlt század közepén?

– A falu akkor sem volt túl nagy, nem volt túl jelentős a kívülállók szemében, de számomra, a családk számára azonban annál kedvesebb. Itt végeztem az elemi és az általános iskolát, akkor még volt felső tagozat is a faluban. Életem fontos és meghatározó időszaka ez. Az '50-es évek elején-közepén elég kritikus időszakot élt meg mind a családom, mind pedig a faluközösség. A család szempontjából azért volt nehéz ez a periódus, mert szü-

letésem után tíz nappal elveszítettük a családfenntartót, az Édesapánkat. A falu életében azért nem volt kedvező az akkori idő, mert nagy volt az elvándorlás, jött a kollektivizálás és ellehetetlenítették a sok

évszázados múlttal bíró gazdálkodást, egyre inkább korlátozták a vallásgyakorlást, de még a szabad gondolkodást is. Apám mindössze 37 évet élt. Édesanyám 29 évesen vált özvegyé, és négy gyermekről kellett gondoskodnia: Ida nővérem tízéves volt ekkor, nagyobbik bátyám, Zsigmond négy, Dániel hároméves és jómagam pedig csecsemőkorú.

Nehéz idők következtek, akkoriban még nem volt gyermeksegély, illetve nem volt biztonságos szociális háló, önfenntartó életmódra kellett berendezkednünk.

Édesanyám nem ment többé férjhez, nagyanym segítségével nevelt bennünket. A megélhetésünket részben a földek bérbeadásából biztosította, illetve a mi családunk postásságot vállalt, gyermekekül hordtuk szét az újságokat, kézbesítettük a leveleket, és mi hirdettük, úgymond „doboltunk” Abásfalván. Szegényesen éltünk. Mint ahogy mondani szokták: nekünk nem halat adtak a kezünkbe, hanem horgászbót. Alaposan felkészítettek az életre.

Édesanyámmal és testvéreimmel

– Hol tanultál? Mikor döntötted el, hogy egyetemre vagy főiskolára mész? És ez hogyan sikerült ilyen családi háttér mellett?

– Mire a nyolcadik osztályt elvégeztem, arra már mindenki beletörődött a sorsába. A faluközösség elfogadta a kollektív gazdaság által nyújtott, nem túl biztató lehetőségeket. A szűkebb családon belül pedig egyértelművé vált, hogy el kell hagyni a falut a továbbtanulás és a munka végett, s a fő cél az volt, hogy ki-kí tanuljon valami könnyen hasznosítható szakmát... Székelyudvarhelyen szakiskolába felvételiztem, ahol 1967 és 1970 között a vasesztergályos szakmát sajátítottam el.

A három év során ingyenes bentlakást, étkezést és ruházatot biztosítottak számunkra. A tanítás és a bentlakásban a nyelvhasználat kötelezően a román volt. Nagyon nehéz volt mindent államnyelven

Szakiskolás koromban

tanulni, ha az oroszot követelik, például mondom, az sem lett volna semmivel nehezebb... Akkoriban bevett gyakorlat volt a szocialista rendszerben, hogy a szakiskolát végzett diáknak szerződést kellett kötnie egy vállalattal. Az én szerződéselem Szászrégenbe, a helyi ipari vállalathoz szólt, és ez a kötöttség hároméves munkaviszonyt jelentett. Ez így meg is történt, megszereztem a képesítést, és alig 18 évesen idegenbe kerültem. Nem volt egyszerű feladat albérletben lakni és biztosítani a saját fenntartásomat. Mint kezdő szakmunkás, normára dolgoztam, három műszakban, amennyit termeltem, annyi volt a fizetés, azt kellett beosztanom. Itt

tapasztaltam meg először a kisebbségi létet. Érződött a kiszolgáltatottság, és nagy szükség volt az egymásra utalt magyarok közti összetartásra. A frissen beköltöző románság egyre nagyobb teret kapott, a szászok és a még megmaradt zsidó családok többsége pedig a kitelepedést intézte, majd szép lassan eltűnedezett ez az intelligens polgári réteg.¹

1 Szászrégennek 1910-ben 11 786 lakosa volt, ebből 2356 román (19,98%), 5977 magyar (50,71%), 3280 német (27,82%), 159 fő egyéb nemzetiségű volt. A román impérium elején (1920) ugyanitt 11 714 lakost számolnak. Alig érzékelhető a számbeli változás 1910-hez viszonyítva, ám az arányok jelentősen elmozdulnak: a románok jelenléte ekkor 3570 fő (30,47%), a magyaroké 3974 (33,92%), a németeké 2579 (21,96%) és külön megjelennek a statisztikában a németet (jiddist) is beszélő zsidók, 1491 lélek (12,72%), a helyben élő magyar és német kontingens rovására. A cigányok jelenléte ekkor hivatalosan 0,5% alatti. Feltételezhető, hogy részben románnak, illetve magyarnak vallják magukat. 1977-ben 29 903 lakosa volt, amelynek 53,9%-a román, 41,1%-a magyar, 3,1%-a cigány, 1,7%-a „egyéb” nemzetiségű volt. Napjainkra a románság részaránya 66,3%-os, a magyaroké 26,3%, a cigányoké 6,6%, miközben a szászok jelenléte 1,6% alá csökkent. A 2011-es adatok szerint a 33 281 főből 66,3% románnak, 26,3% magyarnak, 5,6% romának, 0,6% németnek és 0,2% egyéb nemzetiségűnek vallotta magát. 2022-ben 29 742 helyi lakost írtak össze, feltételezhető, hogy a magyarok aránya 25% alá esett. Mindezek mellett azonban jelenleg a megyei jogú város 19 fős tanácsában az RMDSZ 8 taggal rendelkezik, és a polgármester is magyar nemzetiségű, Márk Endre személyében.

A magyar nyelvű oktatást eléggé visszaszorították azokban az években, esti középiskolai osztályok biztosítottak ugyan némi lehetőséget, de azt a három műszakos munkarend mellett csak nagy elszántsággal lehetett elvégezni. Kemény évek voltak. Talán először itt fogalmazódott meg bennem, hogy a norma, kvázi a gyári bér munka engem nem elégít ki, s valamilyen formában jó lenne, ha tovább tudnék tanulni. Mindemellett azonban szép és tartalmas évek voltak ezek, életre szóló kapcsolatok alakultak ki, például Tankó Péter² gyimesfelsőloki barátommal, akivel az albérletet is megosztottuk. Nem sikerült első nekifutásra leérettségiznem, mert 1972-ben behívtak katonának, majd a leszerelésemet követően – mivel letelt a hároméves szerződése – az udvarhelyi Tehnoutilajban, a Gábor Áron Gépgyárban³ helyezkedtem el, és mindjárt folytattam a középiskolát is, úgyhogy 1975-ben érettségiztem a Dr. Petru Groza Líceumban, a mai Tamási Áron Gimnázium jogelődjében. Megnősültem, feleségem Wéber Erzsébet, aki Gyulakutáról származik, s megegyeztünk abban, hogy számomra nagyon fontos a továbbtanulás, és ő ebben az elhatározásomban támogatni fog. 1976-ban sikeresen felvételiztem Marosvásárhelyen az akkor induló Műszaki Egyetem⁴ gépgyártás tagozatán üzemmérnöki szakra. Újabb kihívások jöttek, egy négyéves időszak, amely többnyire munka melletti tanulással, vizsgákkal telt, de emellett új ismeretségek és barátságok születtek; a másik nagy nyereség az volt számomra a tanulás mellett, hogy bekapcsolódhattam a vásárhelyi magyarság kulturális életébe, az ottani közösségekbe. Berci barátom, Orbán

-
- 2 Tankó Péter – később abbahagyta a fémipari szakmát, ma Gyimesközéplekon él vállalkozóként.
 - 3 A Gábor Áron Gépgyár helyi iparosok szövetkezeteként jött létre (1958), majd a továbbiakban Uzinele Gábor Áron S. A., illetve Tehnoutilaj néven működött Székelyudvarhelyen. Főként élelmiszeripari és mezőgazdasági felszereléseket gyártott. Annak ellenére, hogy létrejött ott a kompresszor- és a hűtőgépgyártás, illetve adott volt a lehetőség hűtőházak, hűtőkamrák, ipari és kereskedelmi hűtőpultok előállítására is, az üzem az ezredforduló táján csődbe jutott. A tulajdonában levő gépeket, felszereléseket, az épületeket és az ingatlanállományt a felszámoló kisebb-nagyobb részletekben kiárusította. Ma több logisztikai központ, illetve termelő és szolgáltató vállalkozás található ezen a helyen. Az üzem 1970–1990 között folyamatosan fejlődött, fénykorában 2500 dolgozót alkalmazott.
 - 4 Mivel Marosvásárhelyen a kiváló középfokú műszaki oktatás a múlt század közepén zajló iparosítás szükségleteit képtelen volt kielégíteni, hamarosan létrejött a felsőfokú képzés, amely jórészt a Pedagógiai Főiskola tanárainak bevonásával, illetve Bukarestből, Brassóból és Kolozsvárról szerződöttest vendégoktatókkal zajlott, 1974-től.

Albert⁵ évfolyamtársam vezetett be a „társasági életbe”, az apósa Bandi Dezső⁶ képzőművész és barátai körébe. Nagy tisztelőivé váltunk az időszak jeles magyar közéleti szereplőinek, Király Károlynak és Sütő Andrásnak, akik példát mutattak kitartásból és bátorságból. Elmondhatom, hogy azokban az években volt talán a legélesebb a feszültség a magyar értelmiség és a román hatóságok között. Bercivel következetesen és egyben versengve igyekeztünk elsajátítani és alkalmazni a magyar műszaki kifejezéseket. Még büntettük is egymást, ha a beszélgetéseink alatt nem kellő szót használtunk. Pedagógusaink közül a példaképünk volt Czire Dénes, aki a filozófiát tanította, illetve Hollanda Dénes⁷ és Kolozsváry Zoltán⁸.

– Ez idáig nem beszéltünk róla, de mindenképp meg kell említeni, hogy közeli rokonotok volt László Gyula régészprofesszor, művészettörténész, jeles képzőművész, a kettős honfoglalás elméletének kidolgozója. Az ő személyes példája is erősíthette benned a tartást és a magyar, illetve a székely öntudatot?

– Apai nagyapám, László Dániel és id. László Gyula testvérek voltak, tehát Abásfalván született, majd Köhalomba került kántortanítóként, ott született ifjabb László Gyula (1910–1998). Az első világháborút

-
- 5 Orbán Albert – 1988-ban kitelepedett Magyarországra. A MOL Rt.-nél helyezkedett el, majd 1994-ben a MOL Romania Kft. első ügyvezető igazgatója. Ma nyugdíjas.
 - 6 Bandi Dezső (Magyarsáros, 1919 – Békéscsaba, 2005) művészettörténész, művészeti szakíró és népművelő. Képzőművészként emlékezetes munkái közé tartozik az abásfalvi és a ravai első világháborús emlékmű elkészítése. Marosvásárhelyen a Népi Alkotások Háza munkatársaként (1957–1970) az öntevékeny műkedvelői mozgalmakat, a népi alkotókat és a háziipari kismesterségek művelőit segítette alkotókörök létrehozásával, illetve találkozási, képzési, értékesítési lehetőségek megteremtésével Maros Magyar Autonóm Tartományban (MMAT), illetve Maros, Hargita és Kovászna megyékben. Nyugdíjasként is folytatta ezt a tevékenységet, összegezte tapasztalatait és részt vett a korszerű népfőiskolai keretek létrehozásában (1990–2004).
 - 7 Hollanda Dénes (szül. 1939, Kézdiálbis) gépgyártás-technológia szakot végzett Brassóban (1963). 1963 és 1977 között a Politechnikai Intézetben laboratóriumi főnök, majd tanársegéd, adjunktus és előadó tanár. 1972-től a műszaki tudományok doktora. 1977-től a marosvásárhelyi Műszaki Főiskola tanára, majd tanszékvezetője. 1979 és 1984 között, 1990-ben és 1996–1998 között dékán, 1990 és 2000 között a már Petru Maior Egyetem néven működő intézet tanára. 2000-től 2009-ig a Sapiientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanára és a marosvásárhelyi kar dékánja.
 - 8 Kolozsváry Zoltán (szül. 1940, Marosvásárhely) a Bukaresti Műegyetemen jármű szakos gépészmérnöként diplomázott, majd ugyanott szerzett doktori címet. Több szabadalmaztatott találmánya van (15). Oktatási és oktatásszervezői munkásságát Gábor Dénes-díjjal ismerték el (2019).

*Apai nagyapám, László Dániel
(a felvétel 1930-ban készülhetett)*

*László Gyula karácsonyi üdvözlője
1975-ből*

követően repatriáltak Magyarországra, mint oly sokan az akkori középosztályból és a tisztviselői karból.

Amikor tehették, gyakran jártak haza, de ezek a lehetőségek az ötvenes-hatvanas években nagyon beszűkültek. Gyermekkorunkban tudtunk róla, de az akkori rendszer miatt nehéz volt tartani a kapcsolatot velük. Gyula bácsi egy ideig még tanított a Bolyai Egyetemen 1945 után, de pár év múlva visszatért Budapestre. Minden húsvétkor és karácsonykor általa szerkesztett üdvözlőlapot kaptunk, amelyben biztatta Édesanyámat a kitartásra. Aztán a későbbiekben, amikor már lehetett, felvettem vele a kapcsolatot, s a rendszerváltást követően szorosabbra fogtuk a kapcsolattartást. Az ő emlékére készítettem el a László Gyula-emlékplakettet, amelyet a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeumnál avattunk fel és helyeztünk el, úgyszintén megjelöltük a szülőházat Köhalomban, valamint Abásfalván az öst, amely bennvaló most az én tulajdonom.

– *Térjünk vissza a szocializmus korába. Gondolom, hogy elvégezted a főiskolát és visszatértél Udvarhelyre... Arra emlékszem, hogy az egykori Matricagyárban dolgoztál. Hogyan került oda a Gábor Áronból, s mikor határozottál úgy, hogy elhagyod azt a gyárat, amely fénykorában ötezer em-*

bernek adott kenyeret? Gondolom, ez már valamivel a rendszerváltozás után történhetett...

- A diplomám megszerzését követően, 1980-ban visszaköltöztünk Székelyudvarhelyre. A Matrica akkor épp felívelő szakaszát élte, gyűjtötte maga köré a szakembereket. Kezdetben technológusként, majd a termékelőkészítési és termeléskövetési osztályon (PPUP) az új termékekért feleltem, majd az új technológiák bevezetéséért, ahol külön költségvetés állt a rendelkezésemre a bukaresti iparközpont által felvállalt finanszírozás jóvoltából. Ebben az időszakban sokat tanulmányoztam a nagyvállalat működését, átláttam annak egészét. Szorosan együttműködtem a főmérnökkel, aki a közvetlen felettesem volt, és természetes módon megismertem a vállalat teljes vezetési struktúráját, tudtam, hogy miként illeszkedik be ez a gyár a „szocialista nagyipar” egészébe, s hogy milyen lehetőségei, milyen feladatai vannak.

Akkor még nem volt divat a másodállás, de nekem az volt az életfilozófiám, ami a későbbiekben nagyon is kifizetődött, hogy több lábon kell állni! Az akkori Siculus Ifjúsági Házban elvállaltam a tervező kör vezetését, ami azt jelentette, hogy a megvalósított tervekből az

Idős és ifjabb László Gyula – családi kép az 1940-es évekből

érték 33%-át kifizethettük a körön résztvevő tagoknak. Sikerünk volt!... Az ifjúsági ház akkori igazgatója, Vass Albert felkarolta ezt a tevékenységet és a magyarországi gmk-hoz hasonlóan anyagiakhoz juthattunk, továbbá nekem személy szerint tapasztalatot adott egy gyáron kívüli tevékenység szervezéséről, felépítéséről, működéséről, és megjelent bennem a magánvállalkozási lehetőség csírája.

– *Aztán 1990-ben új helyzetek, új lehetőségek sora mutatkozott! Ekkor már hasznos volt ez a fajta tapasztalat...*

– Számomra egyértelmű volt, hogy a Matricagyár nem fenntartható. Udvarhelyen az első magánvállalkozások kiskereskedelmi egységek indításában, személyszállítás terén, kisboltok, kocsmák nyitásában jelentkeztek. Nekem a taxizás tűnt olyan tevékenységnek, amelyet munka után, délután vagy éjszaka is lehetett végezni. Közel fél évig tartott ez a kettősség, majd műszaki emberként, ismerve a Dacia személygépkocsik hibáit, az alkatrész-utánpótlás problémáit, megszületett bennem az ötlet, amit mindjárt ki is próbáltam, hogy egy autóalkatrész-üzlet nyitása talán jövedelmező lehetne, mivel akkoriban Romániában a személygépkocsipark több mint 90 százaléka a hazai gyártású Dacia volt, az 1300-as típus, illetve annak néhány továbbfejlesztett változata. Ebben a márkában kellett gondolkodni, s gördülékennyé tenni az állami szinteken akadozó alkatrész-utánpótlást, mert egyre nagyobb volt az igény, s rettenetesen bővülni kezdett a gépkocsipark. A korszak érdekessége, hogy kezdetben előszeretettel hordták vissza külföldről – Csehszlovákiából, Kelet-Németországból és Magyarországról – a Dacia korábban exportált példányait.

– *Aztán jöttek az „egyéb” vállalkozások. Simán ment? Egyik vonzotta a másikat? Vagy voltak buktatók is?*

– Most így visszagondolva, a vállalkozásaim origója a Kossuth utca elején, egy udvari lakás emeleti kis helyiségben lehetett, az otthonról elhozott, pultként is szolgáló íróasztal mellett-mögött. Ez egy kis alkatrészbolt volt. Majd abból lett kettő, aztán három, később négy, kereskedelmi szempontból egyre jobb helyeken nyitottam üzleteket a város különböző, távolabbi, de sokak által frekvenciált szegleteiben. Természetes, hogy ezzel egy időben a termékszállás is egyre bővült, következtek az importalkatrészek, a kenőanyagok, az akkumulátorok,

a gumiabroncsok. Aztán az új járművek. Egy bő évtized múltán Toyota márkaképviselőket is nyithattunk. Dinamikusan fejlődünk, több kirendeltséget nyitottunk az országban – Bukarestben, Bákóban, Jászvásáron, Aradon, Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen... Többször feltették, felteszik nekem a kérdést, hogy hogyan „jött össze” az első millióm? Kérdésnek jó, de frappáns választ adni rá igen nehéz. Mindannyian tudjuk, akik a kilencvenes években, az új évezred első évtizedében itt éltünk és dolgoztunk, hogy milyen súlyos volt nálunk az infláció. Mindenki milliomos volt, jó esetben 150-200 amerikai dollárt ért az a „magas” átlagfizetés. Egyáltalán nem mentek simán a dolgok, az üzleti élet tele volt kihívásokkal, pénzügyi-gazdasági kockázatokkal. Olyan is volt, hogy a bankhitelek kamatja elérte a 130%-ot. Nem beszélve arról, hogy amikor némi konszolidációt éreztünk, és azt hittük, hogy ráállhatunk a jól kiszámítható fejlődési pályára, következett a 2008–2009-es gazdasági válság, amelyet azonban időben meghozott döntésekkel, komoly stratégiával tudtunk átvészelni, de így is „többször rezgett a lécz”; bezártunk egyes munkapontokat, visszahoztuk az árukészleteket Udvarhelyre, egy logisztikai központot hoztunk létre, hogy megóvjuk az itteni munkahelyeket. Országos disztribúciós hálózatot alakítottunk, amelyet az itthoni logisztikai központ szolgált ki.

– *Milyen üzleti ágazatokban munkálkodtál? Mire vagy a leginkább büszke? Voltak-e kudarcaid ebben a harminc esztendőben?*

– Én világeletemben a kiszámított kockázatok üzletembere voltam, ugyanakkor pedig arra törekedtem, hogy a cégekben megtermelt profitot idehaza, a mi régióinkban fektessem vissza. Ezért is lett a portfólióm palettája olyan színes: autóipar, kereskedelem, szálloda, turizmus-vendéglátás, ingatlankezelés és halgazdaság. Talán arra vagyok a legbüszkébb, hogy mindig megtaláltam a legmegfelelőbb munkatársakat, hosszú éveken át tudtam velük együtt dolgozni, voltak köztük páran, akik később maguk is sikeres vállalkozók vagy cégvezetők lettek, akikkel azóta is jó kapcsolatban állok. Súlyos kudarcokról nem beszélhetek, de akadt közben nagyon sok buktató, nehézség, amin túl kellett lépni: infláció, gazdasági válság, piaci változások, és meg kellett tanulni veszíteni is, mert aki nem tud veszíteni, az ne legyen vállalkozó, mert ez a vállalkozás velejárója! Ma már van egy jól megalapozott és

felépített cégcsoportom, az ARKUM⁹, de ezek a cégek nem működnek csak úgy, könnyedén, ezeket valakinek működtetnie kell, mint ahogy én is végeztem három évtizeden keresztül. Van ebben a cégcsoportban olyan is, amelyben húszévi munka után az ügyvezető igazgató társtulajdonos lett, és ő vezeti azt továbbiakban napi szinten. Nagyon fontos a generációváltás, annak előkészítése és megejtése.

Ma már a lányom és vejem biztosítja a vállalatcsoport különböző cégeinek a vezetését. Tímea lányom közgazdász végzettséggel rendelkezik, Zoltán vejem pedig automatizálási mérnök. Ez az „átadás” több évet vett igénybe, s én ma tanácsadóként veszek részt ezeknek a cégeknek az életében.

– *Kanyarodjunk vissza a gyermekkor színtéréhez, a nagy és örök szerelemhez, Abásfalvához, ahol apró, de biztos lépésekkel haladva gyakorlatilag felvásároltad a „Kis utcát” Alszegeben. Ezzel vállalkozói célod van? Vagy példát szeretnél mutatni a falustársaidnak?*

– Az „Abásfalvi házak” – ez a márka gyűjtőneve – nem pénzügyi befektetésként jöttek létre, hanem a szülőfalum iránti ragaszkodás és a tenni akarás vezérelt. A falu elöregedett, az idősök sorra-rendre kihaltak, az örökösök értékesítették a házakat. Az utcánkban, a szomszédságban megjelentek olyan vásárlók, olyan új háztulajdonsok, akik nem értékelték a hagyományos háztípusokat, átépítették a régiéket, a gazdasági épületeket elbontották, megváltoztatták a hagyományos székely falu utcaképét, zajossá vált a környezet, többen zavarták és zavarják most is a szomszédságot. Ezért határoztam el, hogy megpróbálok visszavásárolni két eladott házat. Ez annyira jólesett ott az akkor még élő pár öregnek, hogy megkértek, ha meghalnak, vásárold meg én az örökösöktől ezeket a bennvalókat, s ne hagyjam veszni őket. Így lett a szülőházzal együtt kilenc házam a faluban.

9 Az ARKUM cégcsoport-szervezet annak érdekében jött létre 2005-ben, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat a lehető legoptimálisabban használják fel a László János által az elmúlt évtizedekben létrehozott vállalkozások. Az Arkum megadja a lehetőséget arra, hogy a pénzügyi forrásokat összehangolják, valamint az egységes beszerzési politika szintén biztonságot nyújt a cégcsoport tagjai számára. Emellett lehetőséget biztosít a közös marketing- és PR-tevékenységhez, valamint a humánerőforrás területén kialakított közös rendszer segít a legmegfelelőbb munkatársi gárda kialakítására és annak menedzselésére.

*Felújított házak Abásfalván
(Nagyálmós Ildikó felvétele)*

Mondhatni ez volt a könnyebbik fele, a nagyobb pénzügyi és szakmai kihívás a házak helyreállítása és felújítása körül zajlott. Ha bontani kellett, igyekeztünk mindenhol megmenteni az eredeti anyagokat és másodlagosan hasznosítani minden téglát, cserepet, gerendát, hogy minél autentikusabb, minél stílusosabb legyen minden egyes szeglet, és vissza tudjuk adni a 19. századra jellemző hangulatot, azt a formakincset, amely a két Homoród mentét jellemezték egykor a szászos behatások által. A régi falukép nagyrésztét egyébként itt, Abásfalván sikerült fenntartanunk. Ma már öt ház működik vendég-házként, megtérülésről azonban nem beszélhetünk, egyelőre a karbantartást, az üzemeltetést próbálok kitermelni. Az elmúlt években ezek a felújított terek helyszínt biztosítottak számos csapatépítő tréningnek, művésztelepnek, népi mesterségeket, nyelveket oktató táboroknak és egyéb programoknak. Boldog vagyok, hogy ezt meg tudtam tenni a szülőfalumért!

Egyelőre várat még magára a faluturizmus terén az összefogás a térségben, nem jött létre a közösségi programok szervezésében sem az

*Id. László Gyula háza és udvara Abásfalván
(Farkas Antal felvétele)*

összhang, de remélem, hogy előbb-utóbb ez is lendületet vesz és a helyes irányba fordul... Hogy példát mutattam-e ezzel? – bízom benne, hogy igen! Talán abban tudtam példát mutatni, hogy nem szabad veszni hagyni az őst, az ősit, mert régi vagy mert romos, hiszen felújítva, akár a család vagy a szűkebben és a tágabban értelmezett rokonság saját maga is használhatja, vagy közben vendégházként kiadhatja bérbe azoknak, akik ilyen környezetbe vágnak. Ami kiemelten fontos, hogy a felújításnál törekedni kell a jellegzetes falukép, az utcakép, a forma megtartására, ezzel is tisztelve az őseink emléke előtt, akik törekvő, dolgozó emberek voltak és abból építkeztek, ami a környezetükben rendelkezésükre állt. Kőből – többnyire mészkőből – falazott házak, kő- és téglakerítés, kőkapu, az udvarokban pedig jól megszervezett és pozicionált gazdasági épületek. Számomra ma is kifejezetten jó érzés, ha beléphetek egy-egy ilyen portára, megelevenedek előttem a régi hagyományos falusi élet, az arcok, a mozdulatok, az a miliő, amelyben én is nevelkedtem.

*Az abásfalvi „öss” az 1930-as években.
A kép jobb oldalán id. László Gyula és testvére*

– Amikor teheted, előszeretettel támogatsz kulturális, közösségi és sportprogramokat. Olykor magad is kitalálsz olyan tevékenységeket – az egyáltalán nem olcsó házfelújítások mellett –, amelyek aztán további költségekkel járnak... Hogy gondolod, akinek lehetősége van, ez a fajta segítségnyújtás kötelesség is?

– A magam és a családom részéről a szülőfalu kulturális rendezvényeinek vagy bármilyen programjainak a támogatása kötelező. Többféle támogatási formát dolgoztam ki, s azok közül ki szoktam választani a leginkább célszerűt. Jelenleg is több támogatási projektet zajlik, egyebek mellett a falu fennmaradt és élő, sajátos zenei kultúráját próbáljuk népszerűsíteni egy-egy rendezvény keretein belül.

Az abásfalvi cigányzenekarok által megőrzött és ma is művelt zenét visszük ki a faluból, hogy felmutathassuk másoknak; megvásároltuk a falu legrégebbi házát, amelyet adomány címen szeretnénk felajánlani az Abásfalvi Unitárius Egyházközségnek, azzal a feltétellel, hogy egy közösségi házat hozzanak létre benne és azt működtessék a helyiek

javára. Továbbá a székelyudvarhelyi közösségi életben is próbálom kivenni a részem. A közelmúltban – 2023. április 13-án – adtuk át, immár 13. alkalommal a Prima Polgár díjakat, amelyeket azon személyek kaphatnak meg, akik tevékenységükkel, munkásságukkal kiemelkedőt alkotnak; sportoló, művész, pedagógus, orvos, és a „legprimább polgár” kategóriákban. Egész életemben azt vallottam, hogy minden közösségnek szüksége van értékteremtő személyekre, példaképek állítására.

A mai rohanó világunkban néha meg kell állni, számba kell venni az értékeinket, azok őrzőit, az alkotóit, a teremtő egyéniségeket, fel kell ismerni és meg kell mutatni őket a közösségnek. Az ilyen pillanatok erőt adnak a mindennapokhoz, a folytatáshoz, sokaknak reményt és motivációt jelentenek céljaik eléréséhez, másokat pedig ráébresztenek arra, hogy igenis érdemes tenni, sőt fontos, és szükség van arra, hogy még több kiemelkedőt cselekedjünk környezetünk jobbá tételéért, közösségünkért, városunkért... Miután 2019-től a Prima Rádió kikerült a portfóliómból, a Prima Polgár díjakat az ARKUM Alapítványon keresztül bonyolítjuk. Bízom benne, hogy a Prima Polgár Díj továbbra is jó kezekbe került az Arkum Alapítvány és a Prima Polgárok közössége – a kuratórium – által, és a továbbiakban is megtaláljuk és nevesítjük városunkban az értékteremtő embereket. Merem remélni, hogy e díj alapításával és fenntartásával hosszú távon is a közösség javát szolgálhatjuk.

– *Mit tennél másképp? Mit rontottál el? Melyik az a szakterület, amelyen – érzésed szerint – gyengébben teljesítettél?*

– Céltudatos ember voltam, az vagyok ma is. Soha nem voltak nagyratörő álmaim, de elmondhatom, hogy egy sikeres életutam volt, és amit elterveztem, azt következetes és kitartó munkával valósítottam meg. Nem gazdag, hanem sikeres szerettem volna lenni, és csakis ez motivált a fejlődésben. A siker kulcsa ugyanakkor – a saját meglátásom szerint – abban rejlik, hogy a változásokat és a döntéseket fel kell vállalni, s ugyanakkor csapatban kell dolgozni.

Ha nem tudunk idomulni a minket körülvevő élethelyzetekhez, akkor a makacsságunk könnyen egy-egy vállalkozás életébe kerülhet. Aki vállalkozni szeretne, és nem csupán kényszervállalkozó, annak meg kell tanulnia azt az alapfilozófiát, hogy nem mindig csak win-win

helyzetek vannak, amikor mindenki jól jár! Nem a jó ötletek alapján lesz sikeres a vállalkozó, hanem az nyer végül, aki kitartó munkával viszi véghez a kiváló elképzelést! Abásfalva viszonylatában a továbbiakban is elhivatottségomnak érzem, és dolgozom azon, hogy megmutassuk, a falunak is lehet jövője, amely illeszkedik a hagyományokhoz, de egyben teret ad a fejlődésnek is. Hiszen mindannyian ezer szállal kötődünk a szülőfalunkhoz, az egyházunkhoz, a templomunkhoz, ahhoz a helyhez, ahová meghatódás nélkül nem tudunk visszatérni, ahhoz a helyhez, amely mindig megnyugtat bennünket, visszavezet abba az időbe, amelyből gyermekként eljöttünk... Továbbra is tenni szeretnék azért, hogy maradandót alkossak, és követendő példát, értéket tudjak átadni a következő nemzedéknek.

Borsodi L. László

NEMEK ÉS IGENEK, VALAMI VILÁGFÉLE

– *Ferencz Imre lírai triptichonjáról* –

Talán nem elegáns egy kritikustól, ha egy költő újabb könyveiről szólva annak korábbi köteteit elemző kritikáiból (ön)idézik, de úgy gondolom, ha meg akarja érteni és láthatóvá akarja tenni Ferencz Imre 2021–2023 között megjelent három adag verstermését,¹ annak szerepét és helyét az alakuló életműben, akkor óhatatlanul ezt kell tennie. Úgy vélem ugyanis, hogy a korábbi szövegeimben megfogalmazott – a magam részéről ma is érvényesnek gondolt – megállapítások és a most készülő kritikában körvonalazni kívánt észrevételek rámutatnak a költői életmű szerves egységére-alakulására és széttartásaira. Ez egyszerre jelent(het)i a különböző könyvek versvilága közötti kapcsolódási pontoknak, illetve azoknak az elmozdulásoknak a láttatását, amelyek tovább- és/vagy visszalépésként, netán elmozdulás nélküli azonosságként értelmezhetők.

A *Táncoló kövek*ben „Ferencz Imre több évtizedes újságírói pályájának tapasztalatait működtetve a glossza-, a tárcáíró éles figyelmével és kritikusai attitűdjével reflektál a világ alakulására, a megfigyelő énnel és változására és ezen alakulás-változás irányára is. Ezt a reflektáló-megfigyelő magatartást pedig olyan lírai megnyilatkozássá alakítja verseiben, amelyből egy őszinte, értékrendjével és -tudatával magára maradt, de ezt a magányt tudatosan vállaló ember és művész arca és hangja körvonalazódik. Mindez pedig a publicisztikai műfajok nyelvezetét hasznosító érdes, lecsupaszított, közvetlen, többnyire központosítás nélkül áradó, (...) az élőbeszéd zenéjét imitáló, látszólag tárgyilagos, valójában erőteljes belső érzelmi-indulati feszültséget mutató versnyelvben jut kifejezésre.”² „A jelennek (...) egyetlen értéke az, hogy a lírai én az öregedéssel és a halálközelséggel számolva az elérhetetlen jövő

1 *Peremvidék*. Csíkszereda, 2021, Pro-Print Könyvkiadó; *Galba ideje*. Csíkszereda, 2022, Pro-Print Könyvkiadó; *Takarodó*. Csíkszereda, 2023, Pro-Print Könyvkiadó.

2 Borsodi L. László: *A bedeszkázott idő (Táncoló kövek*. Siklódy Ferenc illusztrációival. Csíkszereda, 2015, Pallas-Akadémia Könyvkiadó). In uő: *Hermész visszhangjai. Kritikák*. Kolozsvár, 2019, Sétatér Könyvek, 71–77., itt: 71.

mellett számba veheti, verssé írhatja személyes és közösségi múltját, szembenézhet a múltbeli történelmi és sorsfordító eseményekkel, azoknak az egyes emberre, a beszélő őseire tett, gyakran fájdalmas hatásával és az ezt elviselő példamutató magatartásmintákkal, amelyek hiányuk ellenére átderengenek az éveken, évtizedeken.”³ A *Haladéket*⁴ (is) a *Táncoló kövek*hez képest vélem elhelyezhetőnek: „a *Táncoló kövektől* új *időszámítás* kezdődött Ferencz Imre költészetében. Nemcsak azért, mert abban egy olyan költői nyelv szólal meg, amely nagyon közel áll a próza-, sőt a szépirodalomból a publicisztikába átvezető, élőbeszédszerű nyelvhez, hanem azért is, mert ezen a depoetizált (...) versnyelven egyébbel sem bíbelődik, mint a múltó idővel. Akár a *Játékidő*,⁵ a *Félbemaradt tüzeket*,⁶ akár a *Válogatott verseket*⁷ lapozzuk fel, az tapasztalható, hogy az idő a lírikus legfőbb gondja. Az egymást követő években megjelent könyveket tehát a nyelvi megformáltságban tapasztalható hasonlóság mellett az időhöz való viszonyulás problémája kapcsolja össze.” Ennek lenyomata a *Haladék* is, amely „nemcsak az emberi élettel, hanem a költészettel, az alkotói léttel való (újabb) számvetés is, (...) ugyanakkor a költő szerepében megszólaló lírai én a versbe, a nyelvbe kapaszkodik a mulandósággal szemben, az alkotással (...) tiltakozik a létfelejtés ellen.”⁸

S ha az olvasó azt gondolta volna, hogy Ferencz Imre a *Táncoló kövektől* számítva többszörösen is elvégezve emberi-költői számvetését, a *Haladék* őszikéivel elvarrta az utolsó szálakat, tévedett. Az utóbbi három évben megjelent négy kötetével ugyanis – ide számítva az említettek mellett a *Haladékkal* egy évben megjelent *Házunk tája*⁹ című kötetet is – az összegzés, a múltó idővel, az öregedéssel, az élet végességével, a halállal és a halandó alkotót túlélni látszó vagy vele együtt feledésbe merülő költészet lehetőségeivel és határaival való szembenézés újabb köreit nyitotta meg. Az új könyvek versei, versciklusai tehát téma, beszédhelyzet és lírai magatartás tekintetében

3 I. m. 72.

4 *Haladék*. Csíkszereda, 2019, Pro-Print Könyvkiadó.

5 *Játékidő*. Csíkszereda, 2016, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

6 *Félbemaradt tüzek*. Csíkszereda, 2017, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

7 *Válogatott versek*. Vál. és szerk. Fekete Vince, Székely Könyvtár 69. Csíkszereda, 2018, Hargita Kiadóhivatal – Székelyföld Alapítvány.

8 Borsodi L. László: Őszikék, maradék idő (*Haladék*. Csíkszereda, 2019, Pro-Print Könyvkiadó). *Kortárs*, 2021/5., 96–104., itt: 96.

9 *Házunk tája*. Csíkszereda, 2019, Pro-Print Könyvkiadó.

szorosan kapcsolódnak a korábbi kötetek versvilágához. Kérdés, miként.

Ha rápillantunk a költő műveinek jegyzékére, azt láthatjuk, hogy a kötetek időbeli megjelenésének ritmusa egyenetlen. Míg az első¹⁰ és a második, harmadik¹¹ könyv kiadása között bő tizenöt, illetve közel húsz év telt el (ami a kommunista rendszernek a szókimondó szerzőket ellehetetlenítő kultúr- és kiadópolitikájával magyarázható), valamint nyolc év a harmadik és a negyedik között¹² (ami a hallgatást követően az alkotó önmagára találásának időszakaként-tétovaságaként értelmezhető), 2012-től kezdve mintha a múzsa Ferencz Imre önkéntes-önkéntes főbérlovójává vált volna – gyors egymásutánban kezdett versesköteteket publikálni. Nem ritka, hogy egy évben több művet ad(at)ott ki, vagy évente jelentek meg könyvei.¹³ A versírás rendszeressé válásának, az opusok megszaporodásának és a könyvmegjelenés gyakoriságának többféle magyarázata lehetséges. Felfogható úgy, mint a költőnek a diktatórikus kommunista államhatalom ellen hallgatással való tiltakozás utáni felszabadulása, a könyvkiadás lehetőségeinek a megsokszorozódása, ami lehetővé tette, hogy végre szabadon hallathatja a hangját, a hosszú hallgatás után alkotói jóvátétel és kárpótlás a kimaradt-elszalasztott költészettörténeti lehetőségek helyreállítására, vagy a fogyó életidő megtapasztalása tette sürgetővé, hogy dokumentálja, költészetté esztétizálja-örökítse annak megállíthatatlan és visszafordíthatatlan folyamatát.

Tudjuk, hogy alkotó ember számára a múzsajárás kegyelmi időszak, olyan találkozás az egyszerűvel, olyan katartikus pillanat (jó esetben pillanatok sorozata), amikor láthatóvá válnak az összefüggések, és műalkotássá váltható, ami belső késztetés hatására kimondásra, megírásra van ítélve, hogy ezáltal a befogadó is megszólítottá váljék. Azt is tudjuk azonban, hogy főbérlo is sokféle van, szükséges tehát, hogy

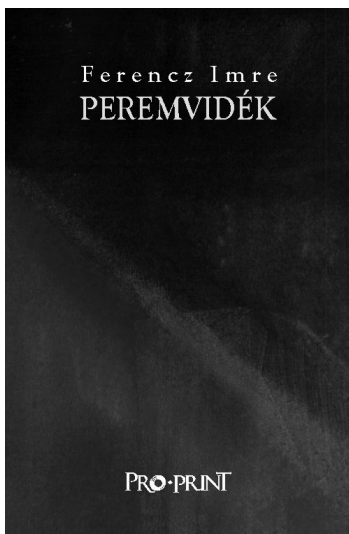
10 *A hetedik évad*. Bukarest, 1979, Kriterion Könyvkiadó.

11 *Gyalogszekér*. Csíkszereda, 1995, Státus Könyvkiadó; *Járomtánc*. Csíkszereda, 2002, Pro-Print Könyvkiadó.

12 *Tenyérem, hazám*. Csíkszereda, 2004, Pallas-Akadémia Könyvkiadó; *Madárkirakaton* (gyermekversek). Csíkszereda, 2012, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

13 2012-ben három kötet jelent meg (!): a *Madárkirakaton* kívül a *Derek tél* (gyermekversek) a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadónál, illetve a *Pakli* a csíkszeredai Alutus Nyomdánál. A *Táncoló kövek* (2015, Pallas-Akadémia Könyvkiadó), a *Játékidő* (2016), a *Félbemaradt tüzek* (2017) és az *Őzönvíztől vízözönig* (gyermekversek, Csíkszereda, 2018, Pro-Print Könyvkiadó) pedig egymást követő években láttak napvilágot.

az albérlő ésnél legyen, megőrizze autoritását, méltóságát. Nem mindegy ugyanis, hogy a fölötté álló, ebben az esetben benne élő entitással milyen viszonyt alakít ki – hogyan kommunikál vele, hogyan szűri át magán, amit tőle kap, azt miként formálja saját versnyelvvé, költőszereppé, és mennyi időnként közvetíti mondandóját. Ha végigolvassuk Ferencz Imre trilógiának is tekinthető utóbbi három kötetét, azt érzékelhetjük, hogy – a könyvek erényét erősítendő – marad a *Táncoló kövek*ben nyelvileg hitelesen megformált és a *Haladék*ban részben továbbvitt, a tapasztalati értelemben vett költő életrajzát biografikus lírai narrációvá lényegítő, vagyis a prózanyelvet és/vagy az élőbeszédszerű, depoetizált (lecsupaszított, maníroktól, képi zsúfoltságtól mentes) költői nyelvet érvényesítő versbeszéd. (Ezekben a kötetekben is az egyértelműen felfejthető epikai szálak és a szövegek nyelvének világvonatkozásai okán ildomos lírai narrátorról, nem lírai énről beszélni.) E poétika védjegyeként ez a beszédmód és lírai attitűd érvényesül például a *Honvédtemetőben*, az *Utolsó slukkb*an, az *E földi lét* című ciklus szabadverseiben, valamint a teljes *Lovasalkony* című ciklusban (*Peremvidék*), *A város új temetőjében*, a *Szemetesekben*, *A szobrok leleplezésében*, a *Pokolban* vagy a *Képek a csűrkapun* ciklusban (*Galba ideje*) és az (eddig) utolsó, a *Takarodó* című kötet bizonyos opusaiban, mint például: a *Nincs mit cifrázni*, a *Nyomkereső*, a *Visszaút*, *A vers milyen?* Ami versbeszéd – emberi-költői magatartás tekintetében Ferencz Imre költészete egységesítő vonásának mutatkozik –, az dilemmákat is felvet. Kérdés ugyanis, hol húzható meg a határ az élőbeszédszerűség erejével ható depoetizált költői és a (ténylegesen) köznapi nyelv között. Nagyon nehéz alkotói feladat ugyanis megtalálni azt a köztest, azt a nyelvi mezsgyét, ahol még a verstelen vers beszél, de sűrített marad és vers még, amely képes a köznapi beszéd látszatát keltve elrugaszkodni pusztán gyakorlati funkcióitól, és többletjelentést teremteni az olvasóval folytatott dialógusban. Úgy érzem, hogy ami korábban dicséretként fogalmazódott meg e tekintetben a *Táncoló kövek* és a *Haladék* szabadverseire vonatkozóan, tudniillik, hogy azok epikai áradása mindvégig koncentrált marad, és metaforikusan működnek, az ezeknek a könyveknek a szabadverseiben – a szövegek mennyiségéhez viszonyítva – ritkábban valósul meg. S bár óhatatlanul mindhárom könyv esztétikai-poétikai értékét ezek a faragó Ferencz Imre szobrainak érdekességére emlékeztető rímtelen, kompakt, lekerekí-

tett, allegorikus költemények képezik (a fent hivatkozottakon kívül: *Legalább, Pár szó – Peremvidék; Viselet, Hol vannak – Galba ideje; Könyvjelző, Reggelre összeáll – Takarodó*), számos szöveg – éppen a költő által vallott egyszerű, közvetlen és közérthető közlés ars poeticájával ellentétes hatásként – túlbeszéltnek és didaktikusnak hat (pl. *Panaszra persze, Rekviem – Peremvidék; Én, Czirénei, Vaklárma – Galba ideje; Jézusok, Kutya – Takarodó*), gyakran túlságosan parlagi, hétköznapi frázisokat, közhelyes szólásokat puffogat (*Fogytán, Egyre inkább – Peremvidék; Sós víz, Kérdező – Galba ideje; Mindenki keresztje, Művészet –*

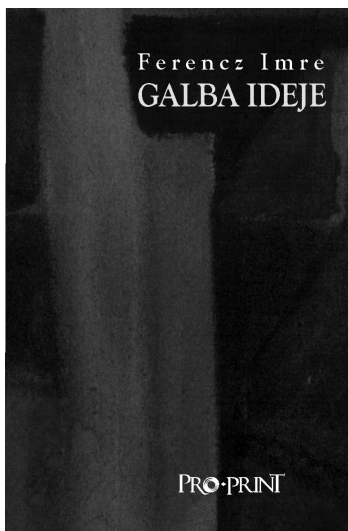
Takarodó), túl sok mindenről *akar* beszélni, és szétesik (*Maradék – Takarodó*), nem jön létre a szöveg íve és/vagy (nagyon gyakran!) a leegyszerűsítő vagy az előzményekből szervesen nem következő befejezés rontja el visszamenőleg a mű kompozíciós rendjét, szünteti meg a valamelyest megteremtett drámai feszültséget (*Gondolatok a parkban, Lovasalkony – Peremvidék; Drót, Klarinét a piacon – Galba ideje; A technikus, Hittanóra – Takarodó*).

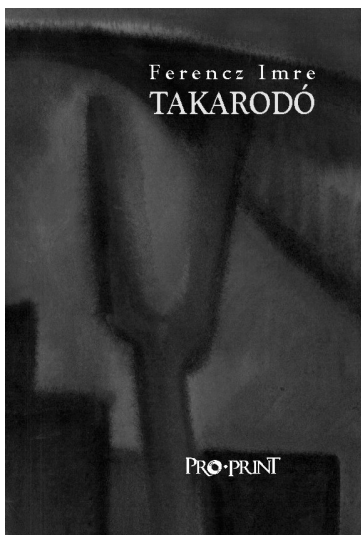
S ami még csak óvatos megjegyzés kívánt lenni a *Haladékról* szóló kritikámban, tudniillik hogy a tömör epikus költeményekhez képest nyelvi megformáltság, esztétikai hatás tekintetében jóval alulmaradnak a rímes-ritmusos, szójátékokon alapuló, hol rezignáltságot, hol fekete-humort teremtő versek, az itt nyilvánvaló bíráló tárgyát kell hogy képezze. Ferencz Imre ugyanis mindhárom kötetben rendíthetetlenül továbbviszi a költészete másik *védjegyét* jelentő, a jól sikerült szabad-versek szikárságát viszont jócskán gyengítő, a külső formáját tekintve rímes-ritmusos, két- vagy négysoros szakaszokra tagolt verstípust. És sajnos, ezzel együtt továbbviszi a korábban diagnosztizált poétikai hibákat is.¹⁴ Vannak szövegek, amelyek kidolgozatlanok, versötlet

14 Vö. Borsodi L. László: *Őszikék, maradék idő*, 100.

szintjén maradnak (*Az első, Malter – Peremvidék; Súly alatt, Sós víz – Galba ideje; Inkák, Lefelé – Takarodó*), vannak olyanok, amelyekben a sorok kényszerű, gyakran következtelen rímeltetése súlytalanítja a megjelenített versvilág lehetséges drámáját, illetve rigmussá/mondókaszerűvé teszi a versnyelvet (*Helyi temetők, Ragály – Peremvidék; Öreg este, Én, Seholov – Galba ideje; Nehéz idők, Ballada – Takarodó*), de a ritmus egyenetlensége is okoz fennakadást (*Ballada, Biblia – Peremvidék; Festmények, Játzsma – Galba ideje; A jobb lator dala, Lakodalmas – Takarodó*), nem beszélve azokról, amelyeknek a befejezése nem következik az előzményekből, elszármazott vagy modorossá válik (*Beismerés, Triptichon [3.], Visszapillantó – Peremvidék; Az Isten néha, Nagyapád – Galba ideje; A törpe, Erős várak – Takarodó*), túl direkt benne a moralizáló szándék, vagy egyenesen közhelyes/megmondós (*Tanvers, Kérdések* [utóbbi ráadásul még egyszer szerepel a *Galba idejében* is!]) – *Peremvidék; Ábrázolás – Galba ideje; A gyufagyár emléke, Lakodalmas – Takarodó*), és vissza-visszatér az önmagáért való, unalomig futtatott, sokszor rímhelyzetbe hozott szójáték is, amely lankasztja az olvasói érdeklődést (*Öreges, Hatvan – Peremvidék; Helyzet, Kéthekedések – Galba ideje; Takarodó, Rejtvény – Takarodó*).

A poétikai gyarlóságok iménti számbavétele nem önmagáért való. Jól mutatja, hogy akár a szerzőn kívül álló (társadalmi-politikai) okok, akár személyes meggyőződés (a költőnek a kommunizmus idején hozott erkölcsi döntése, a tiltakozó hallgatás, majd az azt követő, az idő múlását legyőzni akaró, az elszalasztott lehetőségeket pótolni kívánó gyakori megszólalás) vezetett oda, hogy egy évben több könyvet is kiadjon, vagy egymást követő években jelentessen meg köteteket – a sietség és a mennyiség hajszolása többet elvesz, mint amennyit meghagy. (A *Peremvidék* 66, a *Galba ideje* 114, a *Takarodó* 100 verset tartalmaz. Összesen 280 vers [!] három év alatt. Lehet, valamivel

kevesebb, mert vannak szövegátvételek egyik kötetből a másikba, amelyek nem feltétlenül indokoltak ilyen versmennyiség és gyakori kötetmegjelenés mellett.) Mint ahogy a megfelelő szűrők alkalmazásának – egy jó szerkesztő és egy alapos korrektor munkájának – elmaradása sem tett jót egyik könyvnek sem.

Ezért aztán türelmes olvasó legyen a talpán, aki végigrágja magát ezen az opustömegen, hogy ráleljen az Oravecz Imre és Tolnai Ottó poétikáját idéző *Táncoló kövek* veretes epikus lírájára vagy a Kányádi Sándor költői szólamát (is) játékba hozó, rím és ritmus tekintetében jól hangszerelt,

feszes szerkezetű versekre. Aki ismeri a Ferencz Imre-költészet *előéletét*, aki türelemmel olvassa ezeket a könyveket, az nem fog csalódní. Igaz, nemcsak türelmesnek, hanem figyelmesnek is, esztétikai ínyencnek kell lennie, aki képes kiválasztani a sokból a keveset. Rá fog jönni, hogy a kevesebb több lett volna (szigorú mércével: a három könyv anyagát egy kiadvánnyá tömöríteni), s meg fogja tapasztalni, amint a poétikailag esendő szövegek között felragyognak azok a versvilágok, amelyek megérintik, elgondolkodtatják, katartikus pillanatokat okoznak. Ezekből a verspillanatokból emelek ki néhányat a folytatásban.

Azokról a versekről van szó – akár epikus, akár rímes-ritmusos költeményekről –, amelyekben a fentiekben számba vett hiányosságok nem vagy csak részben tapasztalhatók, amelyekben a személyes életidővel, a közélettel, a kultúrával, költészettel való számvetés jól megformált poétikai nyelven, feszes szerkezetű, drámai kompozícióban, lekerített versbefejezéssel és nem a tudálékoskodó, öreges zsörtölődés, hanem a bölcs öregember rezignált vagy (ön)ironikus, olykor szarkasztikus hangján szólal meg.

A *Peremvidék*ben ilyen például a *Mondom neki* című vers, amelyben – bár van benne ritmikai zökkenő – az egyedi megoldás, hogy az én egy benne levő, harmadik személyben megszólított *valakivel*

(énrésszel) dialogizál, szembesülve az elmúlás tragikumával: „mondom neki Kharón majd elvitet / ha kiállítják a menetlevelet // mondom neki a túlsó parton várnak / a régi cimborák valami árnyak”. Vagy ahogyan a kötet címadó versében, a *Peremvidék*ben megteremtődik a peremvidék többértelműsége: „Itt élek én a széleken. A végeken. / Itt ered a Maros, az Olt. / Itt csordogál az életem.” Azért is szerencsés, hogy a vers címe a könyvé is, mert a peremvidék nemcsak földrajzi hely, hanem – a kötet többi szövegében is – a konkrétól elemelve egy léthelyzet, az öregedés előrehaladtával az élet és halál közötti határsáv, egy költői magatartás és poétai beszédmód, nézőpont metaforájává válik, amely lehetővé teszi, hogy ebből a szerepből és perspektívából értelmezze önmagát, emberhez, világhoz, közülethez, kultúrához, költészethez, Istenhez, halálhoz való viszonyát. Ez a magatartás úgy jelent szemlélődést – bár a beszélőt átjárja az elmúlás miatti szorongás, tudatában van annak, hogy nem tud változtatni a világ rendjén –, hogy nem válik lemondóvá, elkeseredetté. A halálközelség okozta félelem például az *Utolsó slukk* című versben Örkeny egyperceseire emlékeztető, feszes szerkezetű, groteszk-abszurd lírai zsánerképpé szublimálódik, így válik a versírás értékteremtéssé, kapaszkodóvá a halál ellenében (akárcsak a refrénnel következőes belső versívet megteremtő *Pár szóban*). Foglalkoztatják továbbá a közéleti kérdések, a politika, a társadalmi és történelmi igazságtalanságok (*Rekviem*, *Honvédtemető* – utóbbi vendégszövegből alkotott egyedi képversként is olvasható). Erkölcsi alapállásának hitelességét éppen az igazság keresése és kimondása, a visszasságok bírálata adja, ebből is látszik, mennyire kötődik a földi élethez, nyitott a világ jelenségei iránt, hogy a kulturális és az etikai értékek jelentenek számára megtartó erőt. Akárcsak az emlékezés. Az írás nagyon gyakran emlékezés és emlékeztetés Ferencz Imre számára, ami nemcsak a családtagokra (*Megemlékezés*), a valamikori barátokra (*Legalább*), hanem a közelebbi és távolabbi történelmi sérelmekre (*Fanyar*) való emlékez(tet)ésként és kulturális emlékezetként is megszólal, utóbbi vendégszövegek által teremtett, szerepverseknek tekinthető opusokban (*Triptichon*, *E földi lét*). A kulturális emlékezet működése és a poétikai megformáltság szempontjából legkompaktabb ciklus – amely megítélésem szerint ennek a könyvnek a legsikerültebb része is – az epikus versekből álló *Lovasalkony*. Ebben az *Utókor* című poéma fordított nézőpontja, sodró ereje, központozás

nélküli szabad áradása sajátos perspektívát nyújtó jövővízió, végre nem a kötet oly sok versére jellemző vélt mindentudás helyett kételyekkel teli feltételezés arról, miként láthatja a jelent, a beszélő múltját az utókor: „Mit ír vajon rólunk a mélyen tisztelt utókor / mit mond majd miképpen ítélkezik / milyen nyelven irkál milyen papírra milyen képernyőre / miféle számítógépbe menti le a véleményét”.

A *Galba idejének A város új temetője* című ciklusában a verssorokba tördelt prózai nyelv, a nyers, őszinte, köntörfalazás nélküli beszéd megkapó ott, ahol ez a nyelv többletjelentés teremtésére képes. A bibliai regiszter működését színre vivő önteremtő és a modern világot szarkasztikusan bíráló példázatokban ez sikeresen valósul meg. Ilyen a *Naponta*, a *Megtisztulás*, a *Kiűzetve*. Valójában a *Peremvidékből* ismert hangon a halállal való szembesülés, a számvetés és az élni akarás (*A túlélő*) kettősségét viszi tovább a *Galba ideje*. Ez a számvetés ott válik katartikus olvasói tapasztalattá, ahol a halálfélelem – mint személyes és közösségi, egyetemes léttapasztalat – rezignációval vagy (ön)íroniával vagy fekete humorral jut kifejezésre: „már csak a temető hiányzott a boldogsághoz” (*A város új temetője*). Hogy aztán *Az Isten néha* című ciklusban a hit kerüljön mérlegre, az Istennel való perlekedés szólaljon meg, mint a számvetés része. Ez a versfűzér azért tűnik említésre méltónak, mert úgy gondolom, megjelenik benne egy problematikus s ezért elgondolkodtató poétikai enteremtő eljárás (akárcsak a kötet egy későbbi pontján, a kevésbé sikerült *Én, a serpában*, *Én, Francois*-ban és *Én, Seholovban*). Az *Én, Cziránei*, az *Én, Tamás* című versekről van szó, amelyekben a költő arra tesz kísérletet, hogy a hit fényében történő számvetés, önértelmezés egy bibliai figurán, annak élettörténetén keresztül, mintegy eltávolítva jöjjön létre, ugyanakkor személyes is maradjon. Mintha ezzel akarná megszeliidíteni az Úrral való perlekedés élességét, de mégis vállalva azt?! De már a címekben levő azonosulási gesztus is jelzi a próbálkozás ambivalens voltát. Vagyis úgy tűnik, hogy a megidézett figura beszél: az *Én, Cziránei* első két része ezt el is hiteti, hogy aztán a harmadik rész végrehajtsa a szerep szereptelenítését, nyíltan megfogalmazva, hogy a megidézett figura csak ürügy, hogy az én párhuzamba állíthassa vele önmagát, azonosulhasson vele. S jószerével ez történik az *Én, Tamás*ban is. A bibliai alakok nem válnak maszkká, önálló hanggá, nem függetlenednek a lírai narrátortól, ellenkezőleg, az őket megszólaltató beszélő

hangjának a megteremtésében játszanak eszközszerepet, amely ekként bibliai szint kap ugyan, de azonos marad a többi vers közvetlenül feltárulkozó énjével. Ettől még működő, poétikailag sodró erejű szövegekről van szó. Felmerül azonban a kérdés, hogy továbbblépve, énazonosító gesztusok nélkül nem válhatnának-e egy szerepjátékos, maszköltő költészet eredőjévé az ilyen típusú megnyilatkozások.

A *Kivonulás* című ciklus *Szemetesek*, *Cirkusz* és *Hol vannak*, valamint a *Kétkedések* ciklus *Pokolban* című versei mellett a kötet további részében azok a szövegek is provokatívvá válnak, amelyek intertextuális-interkulturális játékkeret teremtenek (a *Képek a csűrkapun* című ciklusból: *Emlékmű*, *Aratás*), és a maszköltés felé elmozduló szerepteremtést kísérelnek meg. Ennek kapcsán nem lehet szó nélkül hagyni a könyv utolsó, *Ivan Seholov* című ciklusát, amelyet egy jegyzet vezet be *Seholov utolsó füzete* címmel, mintegy újra megteremtve a versfüzér darabjai fiktív szerzőjét, beszélőjét és továbbírva annak szellemi biográfiáját. Ivan Seholov ugyanis a *Félbemaradt tüzeknek* a *Seholov (Ivan Seholov füzetéből[?])*¹⁵ és a *Haladék* kötetzáró, *Ivan Seholov füzetéből* című ciklusában már korábban színre lép. Az, hogy harmadszor is megszólal, annak bizonyítéka, hogy Ferencz Imre számára kvázi létező alak, akinek újra és újra mondanivalója van, ezzel mintegy koherenciát is teremtve az életmű különböző pontjai (kötetei) között.

A költő számos, 20–21. századi kortársához hasonlóan talán azért teremti meg újra és újra hasonmását (?), hogy a halált elkerülni nem tudó ember a költői nyelv által, a versvilág Seholovjaként az esztétikum örökkévalóságában megmaradjon. A *Félbemaradt tüzek*ben, majd a *Haladék*ban megrajzolt Seholov-életrajzból tudjuk, hogy Ferencz Imre nem (kvázi) fordítója a Moldovában, Ukrajnában vagy Moszkva közelében élt Seholov¹⁶ verseinek, hanem költői hagyatékának a gondozója, aki az egyik, nála oroszul jobban tudó újságíró kollégájának a nyers-

15 A *Félbemaradt tüzek*ben Ferencz Imre eléggé elbonyolítja a ciklus címadását. Cikluscímként *Seholov* szerepel, majd következik egy fiktív életrajz *Ivan Seholov* címmel, utána pedig, közvetlenül a versek előtt, egy újabb cím *Ivan Seholov füzetéből*.

16 *Ivan Seholov* címmel Seholovnak a valóban megtörtétség látszatát fenntartó fiktív életrajza vezet be a róla szóló, az őt beszélgető *Seholov/Ivan Seholov füzetéből* című versciklust a *Félbemaradt tüzek* című kötetben (141–144.). Az életrajzot Ferencz Imre (!) jegyzi.

fordításából fért hozzá az orosz eredetik hozzátételéhez, tehát közvetett jelentéséhez. A nem eredeti, csak az eredetiekre utaló verseket pedig sajátokká formálta. Ez a sajátta formálásról tett bejelentés is jelzi, a versek is mutatják, hogy Seholov arca nem válik maszkká, mindig ott érezni mögötte azt a – verstípustól függően – lírai ént/narrátort, akit a székely költő nyelvi másaként definiálhatunk.¹⁷

A jegyzet, *Seholov utolsó fürete* azt sejteti, hogy a szerep a *Galba idejében* nemcsak újrateremtődik, hanem azt is, hogy ez a fiktív székely-orosz költő utolsó műve (*műrészlete*), költészeti testamentum, amelyben elbúcsúzik. Bár az alakuló életmű összefüggésében nem tudhatjuk, hogy ez-e a semmibe mutató Seholov utolsó megszólalása, életművének a lezárása, de az a feltételezésünk, hogy költői végrendeletéről lenne szó, semmiképpen nem igazolódik be. A bevezető jegyzetet olvasva ugyanis, mintegy a maszkteremtés kifáradására is gyanakodva, mesterkéltné, erőltetett voltát is érezve, arról bizonyosodhatunk meg, hogy Ivan Seholov kvázi költészete (Ferencz Imre poétikája) vagy újabb dimenziókkal gazdagodik, vagy nincs a szerzőnek mondandója, ezért *olvasóként* mástól idéz, vesz át értekező szöveget, és a saját szerzőség elegendő feltételének érzi azt, hogy az olvasott mű, Konrád György *Az autonómia kísértése. Antipolitika* című könyvének bizonyos részeit költeményekké tördelje. Teszi mindezt Ferencz Imre úgy, hogy Seholovra hárítja a felelősséget. Szerinte amikor Seholov angolul vagy oroszul olvasta Konrád írásait, „kedvet kapott arra, hogy szövegrészeket költeményekké formáljon, tördeljen”,¹⁸ „nem plagizálási szándékkal, hanem játékból, kíváncsiságból, hogy lám, miként hatnak ezek a szövegek ilyen formában...”.¹⁹ Ez az alkotói eljárás és célkitűzés a posztmodern alkotó ars poeticájába illene, ami viszont nem egyeztethető össze a szerző hagyományos formákat és értékrendet érvényesíteni akaró, közérthetőségre, egyértelműsége törekvő nyelvfelfogásával, alkotói krédójával. Nem tudom, miként hatnak általában a szövegek – erről többeknek be kellene számolniuk –, én csak arról tudok számot adni, hogy engem miként szólítanak meg. Felfogható jó értelemben vett alkotói provokációnak: elgondolkodhat a befogadó azon, hogy akkor hol van a határ, milyen viszony teremthető líra és epika,

17 Ld. részletesebben: Borsodi L. László: *Őszikék, maradék idő*, 101.

18 Ferencz Imre: *Galba ideje*, 147.

19 I. m. 146.

értekező próza és vers, saját és sajátta tett, eredeti és vendégsszöveg, „saját” hang és maszk között? Nyilván ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása messze vezetne, de mindenképpen érdemes lenne ezzel külön foglalkozni. Számomra itt csak annyi bizonyos, hogy Seholov *versei* valójában Konrád György-átiratok, Ferencz Imre (alias Ivan Seholov) olvasmányélményei inkább antiversek, amelyek közösségi, illetve egyetemes kérdéseket járnak körül. Filozófiai summázatok társadalmi jelenségekről, politikai rendszerekről, politikafilozófiai eszmefuttatások történelmi korokról, folyamatokról, személyiségekről, szentenciaszerű, tehát személytelen következtetések, megállapítások egy-egy társadalmi-politikai kérdésről (íme, néhány beszédes cím: *Szabadság és egyenlőség, Szolgalelkűség, Szeretnénk jobban és szabadabban élni, Elnyomja a kisebbséget, Az értelmiség fogalma, Világintegráció*), amelyek csak a sorokra tördeléstől nem válnak verssé, és amely témákról ezért (is) szívesebben olvasok inkább direkt Konrádtól. A szövegek ilyen kulcsszavakra, -kifejezésekre épülnek, mint: kommunizmus, demokrácia, diktatúra, szabadság, szovjet-amerikai *barátság*, a Kelet és a Nyugat viszonya stb. De sem a posztmodern költő – aki elsősorban olvasó – *aktivitásának* nincs nyoma ezekben a szövegekben, hogy viszonyba hozna szövegszegmenseket, hogy játszana, például ironizálna, szójátékkal humort teremtené (mert lássuk be, az alkotói játék, amiről Ferencz Imre beszél, lehet játék a szerzőnek, de nem jelenik meg a szövegben az olvasó számára, s ez így kevés), sem a reflektáló én személyes szűrője nem működik (hiányzik például a költőtől megszokott bírálólat, lázadás, tiltakozás). Ez a hang így kizárólag a Konrád Györgyé marad, nem köthető sem Seholov szerepjátékához, sem Ferencz *alanyi költészetéhez*. Vigaszul azonban magunkkal vihetünk egy-két gondolatot ebből a *Konrád-lírából* is „diktatúrában a diktatúrától nem lehet elvonatkoztatni” (*Az értelmiség fogalma*), „csak azt az egy vállalkozást rontjuk el / amelybe éppen belefogunk” (*Szégyenkezés*).

Talán ennek a Seholov–Konrád-féle költői vállalkozásnak a veszélyeire mutat rá a *Takarodó* című kötet utolsó ciklusának a címe is, a *Tisztelgő merénylet*, amelyben – szinte érthetetlen módon – ugyanolyan kísérletbe vág bele Ferencz Imre, újabb, immár Seholov-mentes Konrád-áttördeléssel kísérletezve *A városalapító* című kisregénye nyomán, és amellyel kapcsolatban a fentiekben vázolt hasonló következtetésre

jut(hat) az értelmező. Ráadásul a ciklus előhangjában a szerző – szintén érthetetlen módon – mintegy megtagadja „a rímeket, a ritmust, a szótagszámot tiszteletben tartó alkotás”²⁰ érvényességét, noha ő maga számos versében érvényesíti azt. S bár elismerendő, hogy mindkét szöveg, az *Örvényben* és a *Sirató* is inkább működik versként, mint a Seholovra hangszerelt Konrád-textusok, katartikus képei ellenére („pereg a vadszőlő / dongó haldoklik egy mézcsepp kupoláján”, „ami kilátszik belőlem folyamatos paródia”, „második születésem kicsusszanas a lét hüvelyéből” – *Örvényben*; „beásom magam hiányodba”, „meghalsz mielőtt hozzád csöndösödnék”, „fázom érted beléd öregedtem” – *Sirató*) marad a kínzó kérdés: kié az érdem, kié a vers?

A *Sirató*ban megfogalmazódó következtetéssel lezárt *Takarodó* a háromszoros számvetés utolsó bugyra, végérvényes búcsú az eddig bejárt élet- és költői úttól, a legjobban sikerült versekben rezignált hangú, végső összegzés személyes életről, közéletéről, költészetről, költőségről: „Megyek dülöngélő árnyékom előtt. / Kezemben a bot tele rovássokkal.” (*Nincs mit cifrázni*) A veszteségtudatot, az életből való kiszorulás visszafordíthatatlanságának tragikumát a halál utáni *halott életről* szóló groteszk-abszurd vízió ellenpontozza a remekbe szabott, a Tamási Áron *Rendes feltámadás* című elbeszélését idéző *Visszaút*ban: „Uram, örülök, hogy a halotti / bizonyítványomat még nem sikerült érvényteleníteni! / Örülök, hogy azt felmutatva, / még talán visszaosonhatok a temetőbe / a hátsó bejáraton...”. S talán ugyanennek az ellenpontozásnak a része a hátralevő életidőt értelmessé varázsoló írás is mint emlékezés (a *Tudás*, a *Gyermekkor*, az *Apám imakönyve*, a *Könyvjelző* vagy A *halász* című epikus versekben), valamint annak a felismerésnek az artikulálása, hogy a szívszorító mulandóság ellenében („A te kulcsod a táskádban van, / az enyém a gerenda alatt. / Mindketten tudjuk, egyikünknek / végül aztán két kulcsa marad...” – *Tél jön*) csak a szavakba lehet kapaszkodni, csak a költői szó adhat értelmet a létnek, értelmes befejezést az életnek. Ez a remény szólal meg a szavakról szóló önmegszólító vers látomásában, hogy talán „reggelre a világ újból összeáll...” (*Reggelre összeáll*). Vagy végül szilánkossá válik maga a költői nyelv is, széttűződik, semmivé lesz? Valami ilyet sejtetnek a *Szilánkok* rövid versei (szösszenetei). Hogy a

költői szó sem védené meg kimondóját a haláltól? Valószínű, nem: „Addig-addig halogatok, / amíg végül belehalok.” (*Halogatás*) De vajon legalább a költői szó megőrzi kimondóját (hangját)? S ha igen, miként él tovább a nyelvben? Nincs rá válasz, vagy nem lehet egyértelmű és megnyugtató választ adni.

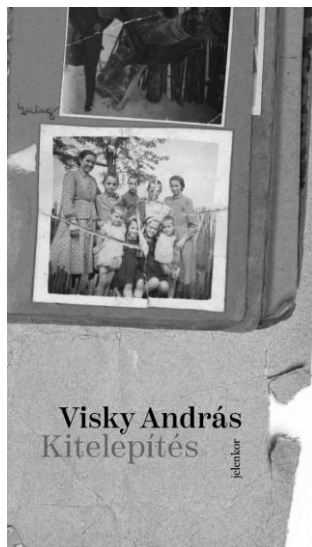
Ferencz Imre legutóbbi három kötete testamentum: az idősödő (2023-ban 75 éves) költő tiltakozása az idő múlása ellen, aprólékos lírai időnapló, a múltó élet minuciózus dokumentuma, hol kapkodó, hol kiegyensúlyozott, hol modoros-öreges, hol bölcs öreg módjára való felkészülés az elkerülhetetlenre, miközben számba veszi a költőként létezés még számára érvényes lehetőségeit. Ugyanakkor érzékeli és érzékelteti, mi az, amiből már emberként, költőként kiszorult, mi az, amivel nem ért egyet, mert hagyományos értékrendje jegyében igazságtalannak, felháborítónak, elutasítandónak gondolja, mi az, ami még érdekli, és elfogadja, mert értéknek tartja, s ez jövőt, reményt ad számára. Ennek a mulandó, de élni akaró embernek és poétának a szellemi biográfiája az utóbbi három év termése, amely párbeszédbe hívta a kritikust, aki szintén mulandó, esendő, akár a nyelv, amelyen immár nemcsak a költő, hanem ő maga is megszólalt, mert megszólíttatott. Van neki egy képzeletbeli szótára. Ebbe válogatott most Ferencz Imre-szavakat, -képeket, -sorokat, -verseket. És amit fontosnak ítélt, megőrizte. Megindokolta, miért. Amit nem, azt bírálta, vagy kihagyta. A nemek mellett is vannak érvei. Reméli, hogy a Ferencz Imre teremtette költői szóval folytatott dialógusából – ami egyben nemekből és igenekből szintetizált, de nem lezárt véleménye – reggelre talán neki is és e kritika olvasójának is összeáll valami világféle, amit itt körvonalazni kívánt.

Böjthe Pál

EGY GYERMEK SZEMÉBEN
AZ ELRONTOTT VILÁG

Visky András *Kitelepítés*¹ regénye kellemes színfolt napjaink zsúfolt könyvpiacán, mert egységességében is úgy van megírva, sok oldalról lehet megközelíteni, nekem például az első, ami eszembe jut róla, az

a szeretet, pedig nem a szeretetről szól a könyv, milyen értelme lenne a nyilvánvalót újból és újból elmondani, hiszen egyedül csak az képes megtartani az embert kíméletlen időkben, mindegy, vagy legalábbis szinte mindegy, hogy éteri vagy lenti, egészen közönséges anyai és fogadott-nagynéni szeretetről van-e szó, majd valamikor, amikor már záródnak az alapvető dolgok megtanulásának lehetőségei előtt a kapuk, ebben az utolsó pillanatban az apai is jön, szóval a lényeg a szeretet, amelyik megengedi a dorgálást, a könnyek megosztását, de azt is, főleg, ha a magasból jön, hogy egy vezna gyerek kísétálgjon a megáradt jeges folyóból, amelybe egy bivaly is simán beleveszne, és akiket szeretnek, s akik szeretnek a leginkább azt tehetik meg, hogy a leghalálosabb körülmények közül is élve kerüljenek ki mindahányan, amely már-már lehetetlen történetet olyan természetességgel meséli el Visky András, hogy az csak úgy lehetséges, ha sok szeretetet kapott, egészen zsenge korában megtanulta ezt a táplálékot a saját hasznára fordítani, mert a gyerekek elképesztő megfigyelőkészséggel rendelkeznek, végtelen befogadási tárhellyel szívükben és agyukban, és ő is ilyen gyerek volt, tehát most

1 Visky András: *Kitelepítés*. Budapest, 2022, Jelenkor Kiadó.

már elmondhatja nyugodtan a történetét, mert a szeretet nem foglalkozik a felnőtté válással vagy a hivatalos álláspontokkal, különösen, hogy a történetmesélés nem lineáris, tehát

az időben való ugrálás talán nem eredeti ötlet, olvasható másoknál is, érdekes módon erősen kidomborodik a börtön-történetek elbeszélőinél, de sokkal logikusabb, s ezáltal könnyebben követhető a pusztába kivetett hét gyermek és két nő sorsa, mint például – valahogy számomra ez a legerősebb példa – Nicolae Steinhardt könyvében, kinek naplóba lejegyzett boldogságához nem fér kétség, ha már megérett annyira lelkiileg az ember, de a *Kitelepítés* sem szűkölködik boldogságban, csak másként hívják, mint a *Napló a boldogságról* könyvben, ami nem kis dolog, hiszen itt tíz embernek kell egy maréknyi lehetőségen osztoznia, akiből egyik nincs is jelen, de lehet, sőt biztos, hogy éppen ez a sokfelé osztódó szeretet nő valahogy láthatatlan módon minden lényegest megtartó erővé, a túlélés kulcsává, melyet Visky András diszkrétan, mégis határozottan tud megfogalmazni, az időben ide-oda ugráló, nem időbeli sorrendet követő, de olyasféle logikával szolgáló történetmesélésében, amely nem hagy kétségeket afelől, hogy mi történik a fejezetekben, majd azok láncolatában, amit összefűz

a humor, amely itt valóságos kovász, nem könnyű egy ekkora súlyú és terjedelmű történetet úgy vezetni, hogy az végig érdekes maradjon, s tekintve a benne leírtakat, ha úgy tetszik, a történet magját, elszörnyülködésre se készítse rögtön az olvasót, mert akkor jó eséllyel leteszi a könyvet, még mielőtt eljuthatna bár az első nyugvópontig, ahol kifújja magát egy pillanatra, hogy újabb fejezetet, fejezeteket olvasson el a kegyetlenségnek és a kíméletlenségnek – ember embernek a farkasa – a végeláthatatlan folyamatáról, melyből meglehetősen nehéz nemhogy épen, de egyáltalán élve kikerülni, de mint ez az olvasmányosan nehéz könyv mutatja, lehetséges, csupán szemébe kell kacagni a pusztító erőknél, amit jóízűen meg is tesz Visky András, nem csupán akkor, amikor leírja regénnyé érett történetét, melynek finom humorán jóízűen és sokat kacagtam, hanem a mindennapok bizonytalanságában is, amikor jóformán még azt sem tudja, mi az élet, amit máris el akarnak venni tőle, de a testvéreivel s a két nővel megtalálják az egyik ellenszerét, bár egy-egy kevéske tréfát, amelyre lassan-lassan ő is ráhangolódik, mert inkább tűnődésre és furcsa történetek kitalálására hajlamos, ez utóbbit mihamarabb ki kell nőni

a túlélés érdekében, míg a tréfa ízét lehet, hogy úgy istenigazából csak mostanra, bő hatvan évvel később tanult meg annyira, hogy használni tudja a humor teljes tárházát, mármint abból a szűkített keretből, amit egy ilyen témájú és fajsúlyú történet megenged, többek közt erre való a

dramaturgia, nyilván nem hangzik el nagy újdonság, ha szóba kerül a könyv dramaturgiája, hiszen az író maga dramaturg, sőt, felsőfokú intézményben tanítja, meg aztán számos színpadi mű került ki a keze alól, minden oldalról alaposan felépített mesterségről van szó, amelynek lenyomata ott a regényben olyan formán, hogy az idő- és térbeliség nemlineáris használatával együtt is egy szép ívű történet alakul ki, és még az is megkockáztatható, hogy a leírt legutolsó mondat ellenére – *A többi néma csend és hó és halál.* – a katarzis sem hiányzik a történetből, vagyis a szerző annyival terheli meg az olvasót, amennyit egy ember elbír külső támogatás nélkül, így ezek után nem csoda, hogy szóba kerül a

felolvashatóság, mert valamikor ennek a könyvnek a pályafutása kezdetén, abban az érdekes élményben volt részem, hogy a bemutatón a hangos felolvasás nagyon előre sikerült, amitől magunk előtt láttuk Grüber felcímkézett csontos zsákjait; a tükör repülő szilánkjait, amibe a számára legkedvezőbb politikai rendszerét szidalmazó belügyes dühében belelőtt; vagy a padlón alétan fekvő teljesen kiszolgáltatott és teljesen kimerült félmeztelen asszonyt, akinek az ellopott melltartójával valahol még a közelben tartózkodik az új rendszer derék tisztje; most azért ezeket, mert ezeket a részeket olvasta fel a színész, vagyis ez a szöveg talán ilyen szempontból is megérdemelne egy elemzést, persze, mondhatja bárki, a szövegeket olvasni kell, azért születtek, s mindegy, hogy magadban teszed ezt, vagy fennhangok, holott ez közel sincs így, mert nem mindegyik, sőt, meglehetősen kevés bírja ki a hangos próbát, amikor nem csak úgy a falaknak vagy a tükörnek olvasol, hanem közönségnek, amely rögtön értelmezi a szöveget és ha teheti, beleképzeli magát, amit leginkább a szemek csillogása, villanása, elhomályosodása vagy apró gesztusok jeleznek a legjobban, mert aki könyvbemutatóra megy, az többnyire viselkedni is tud, hát nem fog nagyon látványosan reagálni az elhangzottakra, ha egyáltalán lehet rá valahogyan reagálni, de a figyelmes hallgatónak elég hamar világossá válik, ez egy élő szöveg, s többek közt ezért is olyan olvasmányos,

nemcsak akkor lüktet, amikor egy tehetséges színész olvas fel belőle részleteket a

szerelemről, amely szerelem gyönyörű és mindenén átüt a regényben, mintha nem is bőven hatvanéves történet lenne, hanem a múlt nyáron esett volna, úgy értem, annyira eleven, és annyira látomásokkal teli, azt hihetnénk, valami kuruzslás áll a háttérben, pedig csak őszinte vonzalom és micsoda érték a lapokon, hogy a szerző mellőzi a prudériát, a szerelemmel vegyes diszkrét erotika meg egészen közel hozza szívünkhöz azt a két embert, akik hathatósan és mindenről megfélekezve tesznek azért, hogy – az orvosi figyelmeztetések ellenére – legyen még egy következő gyermekük, akinek nemét már ott helyben csálhatatlanul tudják, mert a beteljesülés földöntúli látomásokkal is jár, energiái életet lehelnek a fogságtól szenvedőkbe, másrészt pedig a szerelem nem csak a szülőké, hanem a lágerben is teret nyer, az elembertelenedés színpadán nők és férfiak találhatnak egymásra, egyszóval

emberek, akik sokfélék, de valójában mindegyikükben van valami jó, csak egyeseknél majdnem egy örökkévalóságig kell keresni, amíg rátalálni arra a magra, amiből aztán kicsírázhat az, amitől ember az ember, s közben az időt is számításba kell venni, mert minden véges, megtörténhet, még azelőtt távozik az egyik fél valamelyik oldalról, mielőtt kiderülhetne, hogy mi volt a nagyon mélyre ásott kincs, a jóság neve, csupán ereje utolsóelőtti cseppjének kipréselése után gondolja úgy az anya, hogy a disznók nem gonoszabbak az embereknél, mindeközben pedig nincs a valóságtól való elrugaszkodás, hiszen maga az anya tanítja meg gyermekeinek, hogy az embertelenséget is az emberek találták ki, és az író sem idealizál, a régi igazságra ad konkrét példákat, miszerint szélsőséges körülmények között mutatkozik meg igazán az ember milyensége, és ott a pusztá közepén bőven akadnak derék teremtmények, akik nem adják el a lelküket egy üveg kékszeszért, hanem fél szemüket a náluk is nyomorultabb helyzetben levőkön tartják, például ezen a családon hét gyerekkel és két asszonnyal, apa nélkül, mert mindenkre szükség van, a hét gyermeknek a csodálatos, hihetetlenül erős anyára és a családban feloldódott Nényura, ez utóbbiaknak meg a hét gyermekre, a legkisebbnek meg mindenkire; ahol látnoki adottságokkal rendelkező könnyűvérű nővel, pappal, orvossal, bölcsésszel, közismert íróval, a történelemből éppen ki-

pottyant emberekkel vagy hontalanokkal találkozni, meg velőjük romlottakkal, akik a percnak élnek, egyszóval nagyon színes társaság, amelynek tagjait a hetedik, legkisebb gyerek másként látja, mint a körülötte levők, legalábbis valamelyest, beleértve a

Bibliát is, amely nem foglalkoztat oly nagyon a szöveg megjelenési alakja szempontjából, elegendő annyi, hogy a szerző ihletett volt, amikor ezt a formát választotta, rövid és tömör alfejezetek, amelyek lényegretörők, szellemesek, súlyuk nem veszik el az energiánkat, hanem átlendítenek a mindig következő passzusra, melyből jó sokban jelenik meg valamilyen formában a Biblia, amely támasz, iránytű, vitapartner, amelyik lecsippenti az Istennek címzett elégedetlenség sorját, de bőven nyújt lehetőséget a Fennvalóval való vitára is, mondhatni, szinte pártatlan a két fél, a hitükben megrendült emberek, s a valahol valamiért rejtőzködő Isten között, nem utolsó sorban pedig, ahogyan az anya egyértelművé teszi gyerekei előtt, az az egyetlen otthonuk a sarkaiból kifordult világban, tanítás, amelyre Visky András bőven épít, számára különböző okokból fontos mondatokat idézve, parafrázálva az Írásból, sűrűn szóba hozva

Istent, aki mindenhol jelen von, úgy bújócskázik, s közben hagyja, hogy szidják, hogy perlekedjenek vele, hogy nemlétezőnek, semmisnek nyilvánítsák, mert csak úgy tud segíteni, ha magára hallgat, s nem az emberekre, főleg nem egy őt a végtelenségig szerető, kétségbeesését jól palástoló asszonyra, különben nem tudja eléggé magához ölelni a gyermekeket, amikor azok azt hiszik, hogy az asztali imával és a Szentírás olvasásával lejárt a kötelező penzum, vagy éppen az villan át fejcskékjükön, hogy az apjuk nagyon magára maradt, esetleg nem él, mint ahogy éppen ő magáról, mindenenk uráról is nagyjából ezt hangoztatnák, ha nem lennének tekintettel az anyjukra és Nényura, meséli a szerző, s még azt is, hogy az elveszettnek gondolt Isten tulajdonképpen derül a kópé gyerkőcökön, akik mind a heten az anyatejjel együtt szívták magukba a hitet, nem a vallást, de a legkisebbre egy kicsit jobban kell figyelni, mert az édesanyának, amikor éppen vele volt szoptató, az apa letartóztatása, kínzatása miatt teje egyik pillanatról a másikra apadt el, s emiatt a legkisebb nehezen találja az utat hozzá, a Mindenhatóhoz, mindegyre lehetetlen alakzatok állnak kettőjük közé, főleg éjszakánként, helyzet, amelyet csak súlyosbít

az a körülmény, hogy a legnagyobb testvér elveszítette a hitét a Freidorf–Fete?ti útvonalon, és még mindig sehol nincs

Apa, aki később majdnem egyszerre jelenik meg a legkisebb szereplő életében a másik új fogalommal együtt, és mindkettő alaposan próbára teszi, mert kiderül, abba az abszurdnak mondható helyzetbe kerül, hogy a láger felszámolása utáni (viszonylagos) szabadság nagy bizonytalanságokkal jár, szinte teher, mert ki tudja kiismerni magát a szögesdrótokon túli világban, s ha ez nem lenne elég, megjelenik a mindennapok történetében és a képzeletekben is folyton jelen levő apa hús-vér formában, aki épp olyan szerethető szülő, mint az anya, de mégis más, mert ki tudja, valaha bepótolható-e a történelem által elrabolt több mint négy év, hát nem kérdéses, nehéz belerázódni egy új, teljes családi életbe annak, akinek addig az apa szó csupán egy elvont fogalom volt, vajon továbbra is kénytelen lesz-e a fantázia világába menekülni, vagy elegendő segítséget kap ezeknek az akadályoknak a leküzdéséhez, és más, olykor borzongásokkal tarkított gondok kerülnek terítékre, melyekről hitelesen ír a legkisebb fiú köntösét sikeresen magára öltő Visky András

Miért?, mindez, ahogy van írva, megszűli a nagy kérdést, miért? amit nem is tudom, le lehet-e írni, mármint azt, hogy egy ekkora vállalkozás, nem terjedelmében, pedig az is hatalmas munka, miért nem tud teljességgel erdélyi lenni?, miért fontos ez?, hallom a választ, ebben az amúgy is univerzális és határtalan világban, hát nem mindegy nekem? hát nem, de mindez csak bennem motoszkál, hiszen az élet él és élni akar, s nem csak ígével él az ember, meg aztán maga a szerző is foglalkozott bőven könyvkiadással, hát igazán tudja, mit jelent egy ilyen kaland, nem kell sehová tanácsért fordulnia, annál inkább, hogy sokat írt már, de egyet sem olyat, mint ez, s csakugyan, úgy olvastam, hogy kár, hogy elfogy a mesélnivaló, ez a kegyetlen, de nagyon emberien elmesélt, engem személyesen feltétlenül megszólító történet, már történelem

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Attila – Csíkszereda
Antal István – Székelyudvarhely
Antal Margit – Csíkszereda
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Arvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Bán Árpád – Alsóboldogfalva
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Maroszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely

Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénessy Jolán – Székelyudvarhely
BocsKay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalú
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely

Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászontalíz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva

Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószent-
 miklós
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely

Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
Haáz Sándor – Székelyudvarhely
Hadrnagy Géza – Farkaslaka
Halász Péter – Gyimesközéplak
Hantz András – Kolozsvár
Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
Hertza Mikola – Csíkszereda
Dr. Holló Attila – Csíkszereda
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Incze Szabó László – Marosvásárhely
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Maros-
vásárhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kacsó Elemér – Temesvár
Kacsó József – Hármashalu
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Kánya József – Csíkszereda
Katona Gizella – Kolozsvár
Kedves Béla – Gyimesközéplak
Kelemen Hunor – Csíkszereda
Kémenes Bernadette – Gyergyó-
szentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárad
Keresztes Éva – Brassó
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
hely
Király Gyöngyi – Marosvásárhely
Király Zoltán – Kolozsvár
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely

Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán Gábor – Énlaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Koncsag László – Szentegyháza
Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy

Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
Kovács Katalin – Csíkszereda
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroska – Méréfalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köllő Éva – Borszék
Kristó Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
László Csaba – Csíkszereda
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak

Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár	Pénzes Jenő – Bereck
Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya	Péter Éva – Csíkszereda
Markó Béla – Marosszentkirály	Péter Gergely – Csíkszereda
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy	Péter Péter – Székelyudvarhely
Marton Erzsébet – Marosvásárhely	Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulafehérvár	Dr. Piros György – Csíkszereda
Márton Ferenc – Temesvár	Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete (8 darab egyéves előfizetés)
Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete	Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár	Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
Mátyás Endre – Szováta	Ráduly János – Kibéd
Mester Zoltán – Szováta	Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Mihály János – Lövéte	Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Mihály Orsolya – Kolozsvár	Rancz Árpád – Csíkszereda
Miklós István Csongor – Csíkszereda	Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Mikola Éva – Torja	Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy	Sata Lóránd – Voluntari
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete	Sántha Emese – Marosvásárhely
Mirk László – Csíkszereda	Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda	Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Molnár Endre – Marosvásárhely	Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely	Sata Kinga Koretta – Magyarvita
Nádudvary György – Brassó	Sata Klára – Csíkszereda
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos	Seprődi József – Dicsőszentmárton
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely	Silye Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda	Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Nagy József – Gyergyóremete	Sóbester Klára – Marosvásárhely
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy	Sófalvi László – Székelyudvarhely
Nagy Melinda – Nagyvárád	Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Nagy Sándor – Székelyudvarhely	Straub Etelka – Nagyvárád
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy	Suba Ilona – Marosvásárhely
Novák Sándor – Marosvásárhely	Szabó-Biró Brigitta – Csikjenőfalva
Oláh Sándor – Csíkszereda	Szabó Attila – Nagyalambfalva
Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós	Szabó Enikő – Szentegyháza
Orbók Ilona – Csíkszereda	Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Pál Tibor – Kézdiszentlélek	Szabó József – Székelyudvarhely
Pál Zoltán – Csíkdánfalva	Szabó Judit – Kézdivásárhely
Pálffy József – Csíkszereda	Szabó Judit – Csikcsicsó
Papp Zoltán – Zilah	Szabó Magdolna – Csikcsicsó
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy	Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Péntek János – Kolozsvár	Szabó Nándor – Csíkszereda

Szabó Piroska – Nagyváradi
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tóth Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda

Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vig Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda

- Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Seps-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Seps-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnáfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Oszdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románándrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva

- Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár

- Dr. Antal Balázs – Budapest
Bakos József – Budapest
Dr. Balássy Péter – Szombathely
Bálint Gábor – Dabas
Dr. Baricz Zsolt – Szeged
Barta László – Budapest
Dr. Bartók Gergely – Budapest
Báthori Csaba – Budapest
Beke Mihály András – Budapest
Bereczky Gábor – Budapest
Bertha Zoltán – Debrecen
Bíró Miklós – Budapest
Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Bodor Ádám – Budapest
Borbás János – Veszprém
Boga Tamás László – Szeged
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes
Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Szikszó
Demse Márton – Budapest
Dr. Dobos László – Budapest
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán – Veszprém
Fazakas Lehel – Gödöllő
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fazekas Márta – Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Fritsch László – Budapest
Dr. Fülekgy György – Budapest
Fűrjesi Csaba – Budapest
Fűzi Michael Stephan – Budapest
Gál Ildikó – Budapest
Dr. Gál József – Budapest
Gálffy Attila – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
Dr. Gönczi Béla – Nagykőrös
György Tünde – Budapest
Gyurka Eta – Budapest
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese –
Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Juhász Béla – Abasár
Kántor József – Baja
Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Keppel Gyula – Budapest
Kézdi Anna – Battonya
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely

- Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosztá Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császár
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Máriás József – Nyíregyháza
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miakich Gábor – Budapest
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szárász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tők János – Kecskemét

Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vítályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közossége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Magyarországi János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke – Clifton
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 György Ildikó – Highland
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Kovács László – Loveland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécý
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Haáz Katalin – Braunschweig

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya

Benda Török Livia – Moholgunaras

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium

és Kollégium – Zenta

Csáki Edina – Topolya

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Iskola – Magyarakanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó

Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Lengyel Emese – Topolya

Nagybecskereki Gimnázium –

Nagybecskerek

Nagy Majláth Ágota – Topolya

Nyirádi Hajnalka – Topolya

Pressburger Kucor Blanka – Topolya

Rancz Károly – Pancsova

Surányi Roland – Óbecse (4 darab egyéves előfizetés)

Tari István – Óbecse

Vajda Annamária – Topolya

Vastag Gázsó Hargita – Topolya

Zolcer Andrea – Topolya

Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

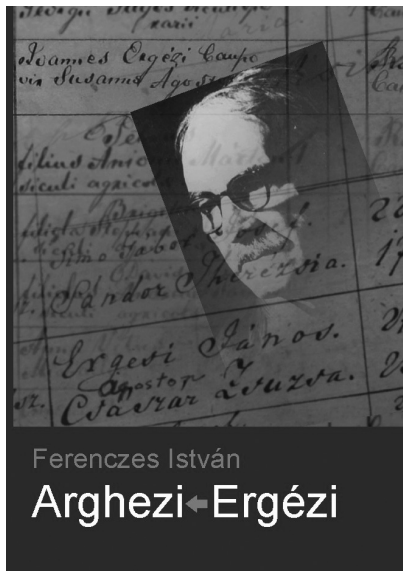
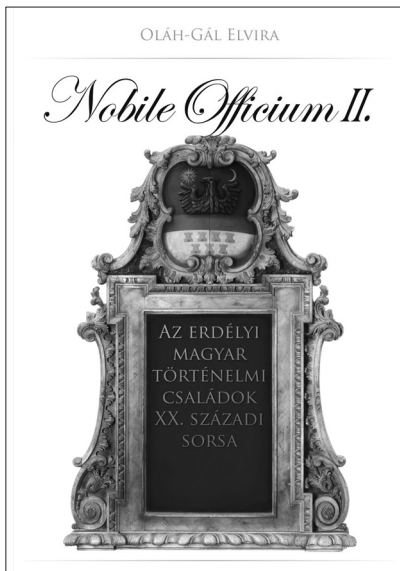
Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Legújabb köteteink:

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 03021

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrré</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódý Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.